

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI

ÇAĞIMIZDAKİ SOSYAL ADALETSİZLİĞİN
TARİHSEL BOYUTU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehtap PULAT

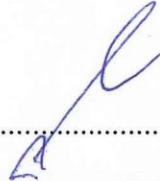
151128110

Danışman Öğretim Üyesi
Prof. Dr. İoanna KUÇURADI

İstanbul, Eylül 2017

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

07.09.2017 tarihinde tezinin savunmasını yapan Mehtap PULAT'a ait "Çağımızdaki Sosyal Adaletsizliğin Tarihsel Boyutu" başlıklı çalışma, Jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak **Oy Birliğiyle /~~Oy Çokluğuyla~~** kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ioanna KUÇURADI
(Başkan)-Danışman

Doç. Dr. Muttalip ÖZCAN
Üye

Prof. Dr. Kaan Harun ÖKTEN
(Üye)

YEMİN METNİ

4/...10../2017....

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Çağımızdaki Sosyal Adaletsizliğin Tarihsel Boyutu " adlı çalışmanın, proje safhasından sonuçlanmasına kadar olan bütün süreçlerinde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımda yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin "Kaynakça"da gösterilenlerden oluştuğunu, "Kaynakça"da yer alan bu eserlerden metin içinde atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

151128110

MEHTAP PULAT

Pulat, Mehtap (2017). Çağımızdaki Sosyal Adaletsizliğin Tarihsel Boyutu, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, çağımızdaki sosyal adaletsizliğin tarihsel kaynaklarını incelemek ve sosyal adaletin insan hakları ve insanın değeriyle ilişkisini göstermektir.

Bu ilişkiyi gösterebilmek için, araştırmanın ilk bölümünde bazı filozofların düşüncelerinden yararlanılarak, insanın neliği ve buna bağlı olarak insanın değeri temelinde insan haklarının ne olduğu anlatılmıştır.

İkinci bölümde, sosyal adaletsizliğe insan hakları açısından bakılmış ve insan hakları ile sosyal adalet arasındaki ilgi incelenmiştir.

Üçüncü bölümde de, ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal adaletsizliğin tarihsel kaynakları incelenmiş ve insanların yaşamını nasıl doğrudan doğruya etkilediği gösterilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise, sosyal adaletsizliğin azaltılması için devletlerin neler yapabileceği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsanın değeri, insan hakları, adalet, sosyal adaletsizlik, devlet

Pulat, Mehtap (2017). The Historical Dimension of Our Era's Social Injustice. M.A. Thesis. İstanbul.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the historical origins of social injustice and to point out how social justice is related to human rights and the value of the human being.

In order to display this relationship, in the first chapter, starting from the relevant views of a number of philosophers, we examine the question of what the human being is; and based on this concept, we examine what human rights are in connection with the value of the human being.

In the second chapter, social injustice is reviewed from the aspect of human rights and the relationship between human rights and social justice is examined.

In the third chapter, the historical origins of social injustice on national and international levels are investigated and the attempt is made to show its direct impact on people's daily lives.

The conclusion part of the study focuses on what governments can do to minimize social injustice.

Key Words: Human value, human rights, justice, social injustice, government

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusunu, sosyal adaletsizliğin temel haklar üzerinde etkisinin araştırılması oluşturmaktadır. Bu bağlamda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sosyal adaletsizliğin tarihsel boyutu incelenmiştir. Çünkü sosyal adaletsizlik, tarih içinde adı takılmadan öncede görülen bir olgudur. Sosyal adaletsizlik, tarih boyunca sadece siyasetçileri değil, bütün insanları ilgilendiren bir sorun olarak yaşanmıştır. Sosyal adaletsizlik sorunlarının yaşanması insan haklarının korunmadığı, hatta hiçe sayıldığını göstermektedir. Oysa sosyal haklar bir devletin bütün yurttaşlarının eşitçe yararlanması gereken haklar olduğu için, sosyal adaletsizlik konusu incelenmesi gereken bir konudur.

Yukarıda belirtilen kapsamda hazırlanan tez çalışmasında, sosyal adaletsizliğin tarihsel boyutu incelenirken, insan hakları düşüncesiyle ve insanın değeri kavramıyla birlikte tarihsel bütünlük içinde ve insan hakları perspektifinden ele alınmıştır. Sosyal adaletsizliğin temel haklara olan etkileri insan hakları bilgisinden yola çıkılarak ortaya konulmuştur. Bu tezin amacı, sosyal adaletsizlik sonucunda ortaya çıkan hak ihlallerinin belirlenmesine katkı sağlamaktır.

Tez çalışmama bilgi ve tecrübeleriyle katkı sunan, danışman hocam Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'ye, Yard. Doç. Dr. Bergen Coşkun Özüaydın'a, Prof. Dr. Betül Çotuksöken'e, Prof. Dr. Sevgi İyi'ye, tezimin konusunu belirleme aşamasında yardımcı olan Doç. Dr. Muttalip Özcan'a, her daim yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İstanbul 2017

Mehtap PULAT

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: İNSAN, İNSANIN DEĞERİ VE İNSAN HAKLARI.....	4
1.1. İnsan ve İnsanın Değeri.....	4
1.2. İnsan Hakları.....	20
İKİNCİ BÖLÜM: ADALET, SOSYAL ADALETSİZLİK VE SOSYAL ADALET	30
2.1. Adalet.....	30
2.2. Sosyal Adaletsizlik.....	37
2.2.1. Kişi Açısından Bakıldığında Sosyal Adaletsizlik	40
2.2.2. Devlet Açısından Bakıldığında Sosyal Adaletsizlik	41
2.3. Sosyal Adalet.....	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ORTAÇAĞDAN GÜNÜMÜZE SOSYAL ADALETSİZLİĞİN TARİHÇESİ.....	51
3.1. Ortaçağ'da Sosyal Adaletsizlik	53
3.1.1. Feodalizm.....	53
3.1.2. Keşifler.....	58
3.2. Yeniçağ'da Sosyal Adaletsizlik	61
3.3. Yakınçağ'da Sosyal Adaletsizlik.....	75
SONUÇ	82
KAYNAKÇA.....	85
ÖZGEÇMİŞ	90

GİRİŞ

Sosyal adaletsizlik, özellikle insan hakları perspektifinden bakıldığında, 21. yüzyılın en önemli sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğu zaman yoksulluk ve yoksunlukla bağlantılı olarak ekonomik açıdan ele alınan sosyal adaletsizliğin tarihsel boyutlarını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Çünkü, her ne kadar, 20. yüzyıldan beri insan hakları düşüncesinin gelişimiyle dikkati daha çok çekmeye başlasa ve 21. yüzyıla geldiğimizde bütün dünya ülkelerini etkileyen küresel bir sorun haline gelmiş olsa da, sosyal adaletsizlik insanlık tarihinde sanıldığından çok daha uzun zamandan beri görülen bir olgudur.

Sosyal adaletsizlik, ekonomik gelir dağılımlarının insanlar arasında eşitçe paylaştırılmaması olarak görülmektedir. Oysa, gelir dağılımları, insanlar arasındaki eşitsizliği gösteren en önemli faktör olarak görülse de, tek başına sosyal adaletsizliğin göstergesi olamaz. Sosyal adaletsizliği tam olarak gözler önüne serebilmek için, insanların yaşam koşullarına da bakmamız gerekmektedir. Eğer insanların aldığı eğitime, beslenme koşullarına, barındıkları yerlere ve sağlık sıkıntılarını giderme yollarına baktığımızda göze çarpar nitelikte farklılıklar görüyorsak, sosyal adaletsizliğin varlığından söz edebiliriz.

Günümüzde, sosyal adaletsizliği fark edebilmek için bakışlarımızı fazla uzağa çevirmemize gerek yoktur. Sosyal adaletsizlik, yaşamın her alanına sızmıştır. Örneğin, bazı insanlar restoranlarda ya da açık büfelerde ihtiyaçlarından çok fazla yemek aldıklarında onları tüketememekte, bazı insanlar ise onların çöp olarak attığı yemeklerle ihtiyaçlarını gidermeye çalışmakta, hatta o artık yemeklere dahi ulaşamadıkları için aç kalabilmektedirler. Başka bir örnekte de kimi insanların mücevherlere verdikleri paranın, kimilerinin sağlık, beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının hemen hepsini karşılayabilecek miktarda olduğunu görebiliriz.

Sosyal adaletsizliği ortaya koyabilmek için, bir ülkede yaşayan insanlar arasında nasıl bir eşitlik anlayışının var olduğuna bakmak gerekmektedir. Bazı kişilerin ve grupların milli gelirden aldıkları payın neden diğer kişilerin ve grupların aldığından daha fazla olduğunu görmek gerekmektedir. Bu farkın temelindeki nedenler düşünüldüğünde, ilk bakışta iki şey ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi,

insanların kendi haklarının dışında, başka kişilerin hakları olanı da alması, ikincisi ise kimi durumlarda aileden mal-mülk kalmasıdır. Ama, sebebi her ne olursa olsun, sosyal adaletsizliğin olduğu bir ülkede/dünyada yaşayan insanların yaşamları ve onların insansal olanaklarını geliştirebilme imkânları arasında çok büyük farklar vardır.

Sosyal adalet, insan hakları açısından herkese eşitçe muamele etme gerekliliğini vurgularken, sosyal adaletsizlik de insanlar arasındaki eşit muamele ilkesinin gözden kaçırılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Çünkü, insanlar arasındaki eşit olmayan dağılımlar arttıkça, insanlar temel kişi haklarından yararlanamamaktadır. Bu artışın sonunda da bazı insanlar gitgide zenginleşirken, bazı insanlar daha da yoksullaşmaktadır.

Sosyal adaletsizlik sadece bir ülkenin kendi iç sorunu değildir. Sosyal adaletsizliği tarihsel kökenlerine inerek, nedenleriyle incelemek, çeşitli yazarların görüşlerinden ve saptamalarından yararlanarak, yol açtığı insan hakları ihlallerini göz önüne sermek, sorunun anlaşılması açısından son derece önemlidir.

Sosyal adaletsizliğin tarihsel boyutu incelenirken, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin durumu üzerinde de durulacaktır. Çağımızdaki sosyal adaletsizlik, sadece bugün ya da son elli yılda yaşananlardan kaynaklanmamaktadır. Sosyal adaletsizlik, tarih içinde ortaya çıktığı dönemde adına her ne denilirse denilsin, çok daha uzun zaman öncesinden beri insan yaşamında yer alan bir dünyada var olan bir durumdur. Bu nedenle, sosyal adaletsizlik, tarih boyunca sadece siyasetçileri değil, bütün insanları ilgilendiren bir sorun olarak yaşanmıştır. Sosyal adaletsizliğin tarihsel boyutu incelenirken, insan hakları düşüncesinden ve insanın değeri kavramından yola çıkılacak, böylece sosyal adaletsizlik durumu, tarihsel arka planıyla birlikte ve insan hakları perspektifinden ele alınacaktır.

Bugün, “*gelişmiş*” diye nitelendirilen ülkelerin milli gelirlerindeki yükseklik ve sahip oldukları refah seviyeleri, tarihsel olarak insan haklarıyla ve sosyal adaletsizlik olgusuyla ilişkilendirilecek, gelişmiş ülkelerin daha önce yapmış olmaları muhtemel adaletsizlikler ve hak ihlalleri göz önünde bulundurularak değerlendirilecektir. Bugünü değerlendirmek için, sadece bugüne bakmak yeterli değildir. Bugünü doğru değerlendirebilmek için geçmişe bakmak ve tarihsel gerçeklerden yararlanmak gerekmektedir.

2014 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporunda (UNDP), 187 ülkede 2.2 milyar insanın, çok boyutlu yoksullukla mücadele içinde olduğu belirtilmektedir. Bu yoksulluğun, kentlerden çok kırsal kesimde olduğu görülmektedir.

Yoksul insanların 1.2 milyarı günde 1.25 doların altında gelire yaşamaktadır. Günde 1.25 doların altında gelire sahip olmak, bu insanların, insanca yaşayabilmeleri ve insan onuruna yaraşır bir hayat sürebilmeleri için gerekli olan koşullara ulaşamayacağı anlamına gelmektedir. Yoksullukla ilgili bu tabloya bakıldığı zaman Rousseau'nun "... bir toprak parçasını etrafını çitle çevirip, bu bana aittir" diyen insanından sonra (Rousseau, 2004, s.123) sosyal adaletsizliğin ve eşitsizliğin ortadan kaldırılması ya da en azından sosyal adaletsizliğin görüldüğü ülkelerin sayısının azaltılması adına değişen çok fazla şeyin olmadığı açıktır. Rousseau'nun belirttiği gibi, bir toprak parçasını çitle çevirip, oranın kendine ait olduğunu iddia eden ve buna inanıp bunu kabul eden insanların ortaya çıktığı andan itibaren, tarih sahnesinde ve insan yaşamında açıkça görülebilen sosyal adaletsizliğin, ihmal edilen ya da önemsenmeyen bir boyutuna dikkat çekilecektir.

Büyük oranda ekonomik bir sorun olarak değerlendirilen sosyal adaletsizliği, insan hakları düşüncesi ekseninde ve tarihsel olarak değerlendirmek, bu durumun önce daha iyi anlaşılması ve daha sonra da önlenmesi için son derece önemlidir. Bugün sosyal adaletsizliğin olduğu, olmadığı ya da kendisinde olmadığı halde, tarih sahnesindeki çeşitli eylemleriyle sosyal adaletsizliğin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına neden olan ülkelerin bu bağlamda değerlendirilmesi, bu alandaki literatüre katkı sağlayacaktır. İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı veya kaynakları üzerine ayrıntılı bilgi özenli bir şekilde ortaya koyarak, çağımızdaki sosyal adaletsizliğin daha geniş bir perspektiften ele alınması konusunda yeni ve önemli bir adım olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: İNSAN, İNSANIN DEĞERİ VE İNSAN HAKLARI

Bu bölümde, “*insan nedir?*” sorusundan hareketle insanın varlık yapısı ve bazı düşünürlerin insan görüşleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan değer anlayışları ele alınacaktır. Bu değer anlayışlarının getirdiği hak anlayışlarının neler olduğu ve adalet ile eşitliğin insan yaşamına etkileri ortaya konacaktır. Bu da felsefi temelli insan hakları açısından yapılacaktır. Öncelikle insanın ne olduğu ve tarih açısından insana nasıl bakıldığı önemlidir. Çünkü insan anlayışları ve insanın değerine bakışları kişilerin insanı nasıl ele aldıkları hakkında bilgi vermektedir. Bu nedenle de insan ve insanın değerinin ne olduğunu incelemek gerekmektedir.

1.1. İnsan ve İnsanın Değeri

İnsanın ne olduğu, “*değerin*” ne olduğu ve insanın değeri sorunu sadece çağımızda ortaya çıkan tartışma konuları değildir. Daha önceki dönemlerde de insan ve değer üzerinde durulmuş, fakat insan ve değeri ile ilgili bir tanım yapılmamıştır. İnsanın değerini bilebilmek için “*insan nedir?*”, “*insan nasıl bir varlıktır?*”, “*insanın doğası nedir?*” sorularının cevabının tarih içerisinde nasıl ele alındığına bakmak gerekmektedir. Nitekim yüzyıllar öncesinden günümüze kadar “*insan nedir?*” sorusu hem felsefenin hem de başka bazı bilgi disiplinlerinin cevap vermeye çalıştığı bir soru olmuştur.

“insan nedir?” sorusu, yani soruyu soranın kendisine dönerek kendisini, kendi türünü sorguladığı soru, felsefenin başlangıcından bu yana filozofların sormaktan kendilerini alamadıkları sorular öbeğinin içinde yer alıyor. Soru, insanın kendini bilme, kendi varlığının ya da türünün temel ıralayıcılarını belirleme çabasının bir sonucu. Bakışını, içinde yaşadığı dünyadan, kendini kuşatan nesnelere kendisine, kendi türüne yönelten insanın kaçınılmazcasına karşı karşıya geldiği sorulardan birisi “insan nedir?” sorusudur (Scheler, 2015, s. 8).

İnsan, kendini tanımadan önce sorularını doğaya ilişkin olarak, doğa olaylarını anlamaya çalışmıştır. Zaman içerisinde bu soruları kendine sormuş, kendini ve kendi türünü tanımaya, insanın nasıl bir varlık olduğuna ilişkin bilgi edinmeye çalışmıştır.

Ancak, bir yerde ve bir zamanda öyle bir an gelir ki, (...) İnsan, *son sorular* üzerinde artık *kendisini* de düşünmeye başlar; din ile geleneğin verdiği yanıtlarla yetinmeyip bilmek, anlamak istediğine kendi aklı ile, kendi görgüleriyle ulaşmaya çalışır. İşte o zaman, insanın kendi bulduklarıyla dinin, geleneğin sunduğu tasarım arasında bir çatışma başlar; o zaman insan dinin açıklamaları karşısında eleştireci bir duruş alır; bunlara gözü kapalı inanmaz olur, bunların doğrusunu eğrisini ayırmaya eleştirmeye koyulur (Gökberk, 2008, s.12).

Dolayısıyla, insan tarihin başlangıcından beri sorularını kendine ve hâkim olmak istediği doğaya yönelmiştir. Fakat her geçen dönemde insan, diğer dönemlerinden kalan deneyimlerle ve cevaplarla yetinmeyip yeni cevaplar bulmaya çalışmıştır. Ayrıca

... bir çağda ağır basan insan anlayışı, o çağın düşünürlerinin insan görüşleriyle aynı değildir. Her çağın düşünürlerinin insanı itmek istedikleri yön ve fiilen yürünen yol birçok aykırılıklar gösterir. Çünkü olayların akışına düşünürlerden başka ve daha çok, o çağın bütün insanları karışır; ve çoğunluğun olaylara karışmalarını ayarlayan, yalnız o çağdaki düşünürlerin insan görüşlerinden farklı olan insan anlayışları değil, en dar anlamdan en geniş anlamına kadar, kendi kişi olarak çıkarlarıdır. Oysa yaratıcılar insanı ve yaşayan insanları düşünerek konuşurlar (Kuçuradi, 2013, s. 98)

İoanna Kuçuradi'nin bu ifadelerinde de belirttiği gibi, bir çağda egemen olan insan anlayışları, o çağda yaşayan tüm insanlar için geçerli olmamaktadır. O dönemdeki düşünürlerin insan görüşleri ile diğer insanların insan anlayışları arasında farklar vardır. Bunun yanında, içinde yaşanılan çağ itibariyle de çoğunluğu oluşturan insan gruplarının düşünceleri arasında da farklar vardır. Bu düşünceler doğrultusunda insanlar eylemde bulunmaktadır. İnsanlar bir eylemde bulunurken, o eylemi neden yaptıkları sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Yapılan bir eylem ileriye dönük

düşünülerek herkes için mi yapılıyor, yoksa kişi o eylemi o anda sadece kendi çıkarı için mi yapıyor? Bu soru cevaplanmayı beklemektedir, çünkü eylemlerin arkasındaki istemelerin, tercihlerin belirleyicisinin ne olduğu bilindiği takdirde, kişilerin insan anlayışı da ortaya çıkacaktır.

Bir çağın veya dönemin insan anlayışı, o çağdaki veya dönemdeki çoğunluğun değerlemelerinden, dolayısıyla olaylardan ve o çağı bir noktaya kadar hazırlamış olan düşünürlerden çıkarabilir; o anda konuşan düşünürlerden pek çıkaramayız bu anlayışı (Kuçuradi, 2013, s.102)

O çağı bir noktaya kadar hazırlamış olan düşünürlere baktığımızda ise, her çağda insanın farklı olarak ele alındığını görüyoruz. Örneğin Antik Yunan felsefesinde, insanın neliğine, yapısına dair bilgiler verilirken, Yakın çağda insan daha çok antropolojik olarak ele alınmıştır. Böyle farklı değerlendirmelerin olmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Etkili olan siyasal yönetimlerin, dini inanışların, kalıp yargıların, geleneklerin insanları etkileyerek farklı değerlendirmeler yapmalarına neden olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Antik dönemde, insanlar arasında yurttaşlık haklarına sahip olanlar ve olmayanlara göre ayrımlar yapılmıştır.

... özellikle Antik dönem filozoflarının insana ilişkin görüşlerini dile getiren metinlerde geçen “insan” sözcüğü hiç de tesadüf olmayacak şekilde, sadece yurttaşlık haklarına sahip azınlık için kullanılmıştır (Özcan, 2006, s. 122).

Antik Yunanistan’da yurttaş kavramı herkes için kullanılan bir kavram değildir. Bu kavram yalnızca çalışma gibi bir yükümlülüğü olmayan, serbest zamanı olan kişiler için kullanılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi Antik Yunanistan’da kadınlar, köleler ve serbest zamanı olmayan kişiler yurttaş olma özelliğine sahip değildir. Daha açık bir ifadeyle, yurttaş olmanın belli ölçütleri bulunmaktadır. Sadece bu ölçütlere sahip olan kişiler, yurttaş olabilmektedir. Ancak bir döneme ve kültüre ait yurttaş görüşü de sabit kalmamakta, o dönem ve kültür içinde de değişim göstermektedir.

Filozofların insan görüşleri –insanın ne olduğuna ilişkin görüşleri- vardır; ama filozof olmayanların da, genellikle, insan anlayışları –insan tasarımları, insan i m g e l e r i- vardır. Ayrıca kültürlerin de farklı insan imgeleri, hem de tarih içinde değişiklik gösteren insan imgeleri var (Kuçuradi, 1997, s.75).

Yine Antik Yunanistan’da Platon’un insan görüşüne bakılacak olursak, Platon’un “*insan nedir?*” sorusunu doğrudan sormadığını görürüz. Platon “*devlet nedir?*” ve “*devleti kim oluşturur?*” gibi sorulardan hareketle, insanın yapısıyla ilgili bilgilere ulaşmaya çalışır. Başka bir deyişle, Platon’da insan nedir sorusunun cevabını devletten yola çıkarak bulmamız mümkündür.

Platon “insan bir tür eksiklikler varlığıdır, kendi gereksinimlerini tek başına karşılama gücünde değildir” demektedir (Özcan, 2006, s.69). Daha açık bir ifadeyle, insan tek başına hayatta kalamayacak bir varlıktır. Başka insanlarla yardımlaşma içinde olmalıdır. Sözgelimi üretim yapan bir insanın onu koruyacak insanlara ihtiyacı vardır. Platon *Devlet’te* bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Öyleyse bir insan bir eksiği için, bir başkasına başvurur, başka bir eksiği için de başkasına. Böylece birçok eksiklikler birçok insanların bir araya toplanmasına yol açar. Hepsi yardımlaşarak bir ortaklık içinde yaşarlar. İşte bu türlü yaşamaya toplum düzeni deriz ... (Platon, 2015, 369c).

Toplum düzeni, insanların birbirinde gördükleri eksiklikleri tamamlaması anlamına gelmektedir ve toplum düzenini sağlayacak olan devlettir. Platon’un devleti üç sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflar yöneticiler, koruyucular ve üreticilerdir. Her bir sınıfın kendine özgü bir işi bulunmaktadır. Platon, bu sınıfların her birinin kendine özgü bir işi olduğunu söyler ve bunu erdemlerle bağlantılı olarak açıklar:

... bir şeyin kendine özgü işi, onu diğer varolanlardan ayıran temel etkidir ve bir şeyin kendine özgü işi iyi yapması, o şeyin erdemi, değeri olur. Fakat, nasıl ki bir devlette yaşayan farklı kişilerin, farklı işlerden kaynaklanan farklı erdemleri varsa, ruhun farklı bölümlerinin de kendine özgü işleri ve erdemleri vardır (Özcan, 2011, s.73).

Platon, devletteki sınıfların işleri ve erdemleri ile insanın yapısını ve erdemleri arasında analogi kurar. Platon'un bu analogisi, tek tek insanların farklı farklı işleri olduğunu gösterirken, insanın olanakları olan bir varlık olduğunu da belirtmiş olur.

Bu olanakların gerçekleşebilmesi için, yani işlerinin iyi yapması için, insanların bazı gereksinimlere ihtiyacı vardır. Böylece söylenebilir ki insan eğitim alabilen, kendini geliştirebilen, bir varlıktır. Bu olanaklar, insanların renklerinden, cinsiyetlerinden, ırklarından bağımsız olarak her insanda çeşitli oranlarda bulunur.

Platon'dan sonra yine Antikçağla devam ettiğimizde ve Aristoteles'in insan anlayışına baktığımızda, Aristoteles insan ruhunu şöyle anlatır:

Ruh konusunda, herkese açık derslerimizde bazı şeylerden yeterince söz ettik; bunları da kullanmak gerekir: Söz gelişi ruhun bir yanının akıldan yoksun, bir yanının da akıl sahibi olduğunu. (...) Ruhun akıl sahibi olmayan ama bir şekilde de akıldan pay alan bir başka doğal yanı var görünüyor. Nitekim kendine egemen olan ve egemen olmayan kişinin aklını, ruhun akıl sahibi yanını överiz; çünkü o, doğru bir şekilde en iyi şeyleri teşvik eder. Ruhun kısımları arasında bir de doğal olarak akla aykırı olan, akılla çatışan ve akla karşı çıkan bir başka yan da var görünüyor. Tıpkı, nasıl sağa doğru hareket ettirmekte istendiğinde, beden felç olmuş öğeleri, tersine sola doğru yönelirse, ruhta da böyle olur. (...) Bunun da dediğimiz gibi, akıldan pay aldığı görünüyor. Kendine egemen olanı hiç olmazsa akla boyun eğer, yiğit ya da ölçülü kişininki ise daha çok aklın sözünü dinler belki; çünkü bunlarda her şey akılla uyum içindedir. Demek ki akıldan yoksun yan da ikili görünüyor: Bitkisel olan, akıldan hiçbir şekilde pay almaz; arzulayan ya da genel olarak iştah duyan yan ise, aklın sözünü dinlediği ve ona boğun eğdiği zaman, akla bir şekilde katılır, babamızın ya da dostlarımızın bize akıl vermesinden söz ederken böyle bir şey kastediyoruz. (...)Eğer buna da akla sahip demek gerekiyorsa, akla sahip olan yan da ikili olacaktır: Biri asıl ve kendisi akıl sahibi olan, öteki ise babanın sözünü dinleyen [akıl alan] yan anlamında (Aristoteles, 2014, 1102a25-30 / 1102b15-30 / 1103a5-10).

Aristoteles'in yukarıdaki belirlemelerinden hareketle, akıldan pay almayan kısım, bitkisel yandır. Akıldan pay almayan bu kısmın amacı, beslenme ve üremedir. İkinci kısım ise arzulayan ve iştah duyan yandır. Bu kısmın amacı, arzu ve iştahları doğrultusunda hareket etmektir. Fakat arada sırada da olsa akıldan pay almaktadır. Üçüncü kısımda ise akla sahip yanda ise pratik ve teorik akıl bulunmaktadır. Pratik kısımdaki amaç, eylemlerde aklın sözünü dinlemek, arzu ve iştahın kölesi olmamaktır. Teorik kısımda amaç ise bilmektir (Aristoteles, 2014, 1102b 15-30).

Aristoteles, erdemlerin de ruhun kısımlarından olan, akla sahip yanda olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda, karakter erdemleri ve düşünce erdemleri olarak erdemleri ikiye ayırmaktadır. Aristoteles'e göre, "... düşünce erdemi daha çok eğitimle oluşur ve gelişir, (...) karakter erdemi ise alışkanlıkla edinilir" (2014, 1103a-15). Düşünce erdemlerine örnek olarak "bilgelik, doğru yargılama, aklı başındalığa" (Aristoteles, 2014, 1103a-5) karakter erdemlerine yüce gönüllük, cömertlik, yiğitlik, ölçülü olmayı verebiliriz.

Aristoteles de Platon gibi, insanı ele alırken, erdemleri de ayrıntılı olarak inceler ve erdemler ile eylemler arasında bağlantı kurar:

İstenen, amaç olduğuna göre; enine boyuna düşünülen ve tercih edilenler ise amaca götürülenler olduğuna göre, bunlarla ilgili eylemler tercihe bağlı ve isteyerek yapılan eylemler olsa gerek. Erdemlerin etkinlikleri de bunlarla ilgili. Demek ki erdem de, aynı şekilde kötülük de elimizdedir. Yapılması elimizde olan şeyleri yapmamak da elimizdedir; hayır demek elimizde olan şeylere evet demek de elimizde (Aristoteles, 2014, 1113b-10).

Aristoteles, bu cümleyle açıkça ifade etmiştir ki insan tek seçeneği olan bir varlık değildir. Tercihlerine ve isteklerine göre eylemlerini belirleyebilen, bir şeyi yapma veya yapmama olanağı elinde olan bir varlıktır. Yapacağı her eylemde eğer bilgisi var ise, ona göre bir tercihte bulunacaktır. Erdemli olan bir insan ise tek tek durumlarda nasıl davranacağını bilen insandır. "... erdem, tercihlere ilişkin bir huy: Akıl tarafından ve aklı başında insanın belirleyeceğiyle belirlenen, bizle ilgili olarak orta olanda bulunma huyudur" (Aristoteles, 2014, 1107a). O halde erdem hem pratik akılla hem de teorik akılla ilişkisi olan bir şeydir demek, yanlış olmayacaktır. Bir kişi bu ikisinin bilgisi olmadan erdemli insan olamaz. İnsan teorik bilgiden yararlanarak bir şeyin bilgisine sahip olurken, pratik bilgi ile de eylemde bulunmaktadır. Erdem, tercihlerle ilgili olarak orta olma huyudur. Örneğin cömertlik bir erdemdir ve orta olandır:

Cömert kişinin özelliği, gereken yerden almak ya da gerekmeyen yerden almamaktan çok, gereken yere vermektir; çünkü erdemnin özelliği iyilik görmekten çok, iyilik yapmak ve çirkin şeyler yapmamaktan çok, güzel şeyler yapmaktır; vermeyi iyilik yapmanın, güzel şeyler yapmanın

izlediği; almanın ise iyilik görmeyi ya da kötü davranmamayı izlediğini görmek zor değildir (Aristoteles, 2014, 1120a 10-15).

Aristoteles cömertlik erdemini açıklarken savurganlık ve cimrilikten ayırt etmektedir. Cömert kişi elinde olan gücü gerektiği yerde ve gerektiği zaman kullanmasını bilen kişidir. Örneğin bir insan elinde az miktarda para olmasına rağmen kendi gücünün üstünde yardımda bulunuyorsa, bu savurganlıktır, eğer elinde fazla miktarda bulunmasına rağmen az bir yardımda bulunuyorsa, bu da cimriliktir. Bir insan, her tek durumda ne yapması gerektiğini biliyorsa, erdemli bir insandır.

Tıpkı Platon gibi Aristoteles'e göre de bütün insanların erdemli davranması söz konusu değildir. Fakat her insanda erdemli davranma olanağı bulunmaktadır. Aristoteles'e göre erdemli olmak zordur, fakat olanaksız değildir. Aristoteles erdemlerle insanın ilişkisini kurarken şöyle bir belirlemede bulunmaktadır: "erdemler ne doğal olarak ne de doğaya aykırı olarak edinilir; onları edinebilecek bir doğal yapımız vardır, alışkanlıklarla da onları tam olarak geliştiririz" (2014, s. 1102a- 20-25). Böylece, onları edinebilecek bir doğal yapımız olduğuna işaret ederek, insanın yapısını erdeme uygun olarak belirleyen Aristoteles, erdemleri açığa çıkarmak için eylemlerde bulunmak gerektiğini belirtir. İnsan, erdemleri yapa yapa edinilmeli ve kalıcı olmasını sağlamalıdır.

Görüldüğü üzere, her iki filozof da insanda bazı olanakların olduğunu, fakat bu olanakları kullanan insanların sayısının az olduğuna değinmişlerdir. Özcan bu durumu şöyle açıklar:

Dolayısıyla Antik Yunan Felsefesi'nde tür olarak insan, binde bir ortaya çıkan bu tür üstün kişilerin kendi yaşantılarında ortaya koyduğu ürünlere/eserlere bakılarak, modern deyişle, bunları tarihsel varlık alanına kattığı değerlere bakılarak tanımlanmıştır (Özcan, 2006, s. 122)

Buradan hareketle şunu söylemek mümkün olacaktır, Özcan'ın da belirttiği gibi değerleri yaratabilecek insan sayısı azdır. Bu değerleri yaratacak olan kişiler ise ancak erdemli olanlar, değerleri koruyanlar ve yeni değerler yaratan kişiler olacaktır.

Ortaçağda ise “*insan nedir?*” sorusunun artık sorulmadığını görürüz. Ortaçağ, insanın değerini sadece dini kaynaklara göre açıklamaktadır. Antropolojinin yerini teoloji alır. Max Scheller *İnsanın Kozmozdaki Yeri* eserinde Ortaçağın insana bakışını şöyle anlatır:

Akıl sahibi olan varlık olarak insan, yeryüzünde en üst varlık olarak görülse bile, evrendeki konumu açısından insan, en üste değil, ortada yer alan bir varlıktır; çünkü en üstte her zaman Tanrı yer almaktadır. Bu ifadeler Ortaçağın insana bakışının bir resmini sunmaktadır bize. Antropolojinin yerini teolojinin aldığını ya da teoloji merkezli “antropoloji” –buna antropoloji denilebilirse tabii- yapıldığını, insanın değerlendirilmesinin dinlere göre yapıldığını söylemek mümkündür (Scheler, 2015, s.13).

Antik Çağdan başlayarak, Yakın Çağa gelinceye kadar düşünürler insanı daha çok antropolojik, psikolojik, metafizik ya da biyolojik olarak ele alıp, onun diğer varlıklardan farkını ortaya koymaktaydılar.

Her ne kadar Antik Yunanistan'da filozoflar insanın değeri üzerinde durmuş ve insanın değerini onun erdemiyle ilişkili olarak ele almışsa da, felsefe tarihinde insana belki de en büyük önemi veren ve insanı başka bir gözle görmemizi sağlayan filozof Immanuel Kant olmuştur. Kant, insanı aynı zamanda etik bir varlık olarak değerlendirme konusunda mihenk taşı olmuştur.

Mengüşoğlu'na göre Kant, insanın ne olduğunu belirlerken “insanın doğal yeteneklerini geliştiren bakım, eğitim, varılması gereken amacın idesini arama, başarılarının kuşaktan kuşağa iletilmesi, öğrenme, çalışma, devlet kurma gibi yapıp-etmelerden hareket” (Mengüşoğlu, 1988,s. 41) etmektedir. Kant bakışını doğrudan insana yöneltir ve insanı iki yönü ile ele alır. İnsanın bu iki yönü iki farklı görüşü de beraberinde getirmektedir. Kant'a göre;

... İnsan ancak, iki görüş açısından incelenebilir; bu görüş açılarından birisinden insana bakılınca, insan sadece doğal bir varlık, bir görünüş, bir *homo phainomenon* olarak karşımıza çıkar. Bu görüş açısından insan bize özgür olmayan, heteronom olan, doğal yasalara bağlı olan bir varlık olarak görünür; çünkü böyle bir durumda insan, her doğal obje gibi doğa yasalarına bağlıdır (Mengüşoğlu, 1988, s.42).

Diğer taraftan yine Kant'a göre "... insan bir akıl varlığı, bir homo noumenon, özgür, otonom bir varlık olarak görünür. Çünkü insan bu yanı ile doğa yasalarına değil, akıl yasalarına bağlıdır" (Mengüşoğlu, 1988, s.43). İlk görüşe göre insan diğer var olanlarla ortak özelliklere sahiptir ve doğa yasalarına uyma zorunluluğu bulunmaktadır. Oysa ikinci görüşe göre insan, doğa yasalarına değil, akıl yasalarına bağlıdır ve özgür bir varlıktır. Mengüşoğlu'na göre, "Kant'ın dual görüşü, insanı ontik bakımdan, varlık bakımından parçalayan, iki apayrı alana bölen bir görüş değil, sadece gnoseolojik (bilgi bakımından görüş açısına dayanan) bir ikiliktir" (1988, s.43). Kant için, insanın otonomisi çok önemlidir, otonomiden yola çıkarak insanı diğer var olanlardan ayırmaktadır. Mengüşoğlu, "Kant insanın otonomisini, özgürlüğünü göstermek için dual bir görüşten kalkıyor; fakat bu dual görüş insanın varlık bakımından olan birliğine dokunmuyor; onu olduğu gibi bırakıyor" demektedir.

Kant insana dair dört soru sorar ve bu soruları cevaplamaya çalışır:

1. Ne bilebiliriz? 2. Ne yapmalıyız? 3. Ne umabiliriz? 4. İnsan nedir?
Birinci soruyu metafizik, ikincisini ahlak, üçüncüsünü din, dördüncüsünü antropoloji inceler. Aslında bütün bu sorular antropolojiye girer; çünkü öteki üç soru, dördüncüye götürebilir (Akt. Mengüşoğlu, 1988 s. 43)

Öyleyse, Kant için her sorunun cevabı insanla ilişkilidir.

Kant da, insanı diğer varolanlardan ayıran farkı göstermeye çalışmıştır. Ona göre insanlar diğer var olanlar gibi donatılmamıştır. Doğa insana diğer canlılar gibi hazır yetenekler vermemiştir. İnsanda varolan yetenekler işlenmemiştir. Bu yetenekler insanda bulunur, fakat onları açığa çıkartmak insanın işidir. Kant'a göre "onların gelişmesi, geliştirilmesi insanın kendisine kalmıştır. Bundan insan, hem tek

kişi, hem de tür olarak sorumludur” (Mengüsoğlu, 1988, s. 44). Kant insanı diğer var olanlardan ayıran özelliğın onun akıl sahibi olması ve aklını kullanması olduğunu belirtir:

Ama insan, her şeye rağmen, aklın kendi başına söylediğı herşeye kayıtsız kalacak ve akılı yalnızca duyu sahibi bir varlık olarak gereksinmelerini gidermek için bir araç olarak kullanacak kadar, tamamen hayvan değildir. Eğer akıl sırf hayvanlarda içgüdünün gördüğü işe hizmet edecekse, akla sahip olması insanı değerce salt hayvanlığın üstüne hiç mi hiç yükselmez; eğer böyle olsaydı, akıl yalnızca, doğanın insan -onun için daha yüksek bir amaç belirlemeksizin- hayvanlar için belirlediğı amaç için donatmak üzere kullandığı özel bir yol olurdu (Kant, 2014, s. 69).

Kant’ın burada belirttiğı gibi insan akıl sahibi bir varlıktır, fakat bu akıl sahibi olan varlık eğer aklını yüksek bir amaç için kullanmaz ise, diğer hayvanlardan farkı kalmayacaktır. Çünkü insan ile hayvan arasındaki fark, insanın aklını kullanarak insanın değerini koruması ve ileriye dönük adımlar atmasıdır. Eğer insan aklını kullanmayacak ve sadece fizyolojik ihtiyaçları için yeme, içme veya üreme için var olarsa, o zaman insan ve diğer var olanlar arasında temel bir fark kalmayacaktır. Bir şeyi sadece, “o an” mutlu olmak için yapıyor ve gelecek için planlar yapmıyorsa, bu durumda insan ile hayvan arasındaki fark kaybolacak ve isteme sadece mutluluk için olacaktır. Kant isteme ve mutluluk arasındaki bağı şöyle kurmuştur:

...[İ]steme gerçi tek ve tüm iyi olamayabilir; ama yine de en üstün iyidir ve başka herşeyin, hatta her mutluluk istemenin bile, koşulu olmalıdır; bu durumda da ilk ve koşulsuz amaç için gerekli olan aklın geliştirmesinin, her zaman koşullu olan ikincisine –yani mutluluğa- en azından bu yaşamda ulaşma olanağını çeşitli biçimlerde azalttığı, hattâ hiçe indirmediğı anlaşılırsa, doğanın bilgeliğıyle pekâlâ bağdaşır. Bunlar olurken doğa amaçsız davranmaz, çünkü en yüksek pratik belirlemenin iyi istemeye temel olmada gören akıl, bu amaca ulaşınca, ancak memnurluk, kendine özgü –yani yine aklın belirlediğı bir amacın gerçekleşmesinden gelen- bir memnurluk duyar (Kant, 2015, s. 11-12).

Kant’ın belirlediğı isteme ve mutluluk ilişkisinin aklın göstereceğı bir yolda gitmesi gerekmektedir. Çünkü aklın belirlemesinin dışında gerçekleşen bir mutluluk insanın amacını gerçekleştirse bile, diğer insanlara zarar verebilecektir. Dolayısıyla

iyi istemeye yönelik mutluluk aklı başında olan insan için bir amaç olmalıdır. Bunun ölçütü ise, akıl yasalarına bağlı bir isteme olmalıdır. İnsan, başka insanlarla ilişki içerisinde olduğu için bir yasaya uyma zorunluluğu bulunmaktadır. Bunun için Kant, bu ilişkiyi düzenleyen bir yasa olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yasa ile insanlar arasında bir uyum sağlanacak ve insanların ilişkilerini koruyacaktır.

... [Y]asa, istemeyi doğrudan doğruya belirler; bu yasaya uygun eylem ken d i b a ş ı n a i y i d i r; maksimleri hep bu yasaya uygun olan bir isteme k a y ı t s ı z - ş a r t s ı z, h e r b a k ı m d a n i y i d i r v e h e r t ü r l ü i y i n i n e n y ü k s e k k o ş u l u d u r. Ya da, arzulama yetisini belirleyen bir neden, istemenin maksiminde önce gelir ve bu neden bir haz ve acı nesnesini, dolayısıyla z e v k y a d a a c ı v e r e n b i r ş e y i v a r s a y a r; bu durumda akıl -hazza yönelme ve acıdan kaçınma- maksimi eğilimlerimizle ilgileri bakımından, bu yüzden de yalnızca dolaylı olarak (başka bir amaç bakımından, bu amaca araç olarak) iyi olan eylemi belirler (Kant, 2014, s. 69).

Bu yasaya göre, insan eylemlerde bulunurken diğer insanları araç olarak görmemelidir. Onun yerine insanları amaç olarak görmelidir. Eğer insan bir eylem yaparken insanı amaç olarak görürse, o zaman yaptığı eylem etik olacaktır.

Kant'ın pratik buyruğu şöyle der: “Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun” (2015, s. 46)

Kant için insanların bilme yetisini hangi amaçla kullandığı önemlidir etik kavramına da bu doğrultuda geçmektedir. Kant “*Aydınlanma Nedir?*” makalesinde insanlara rehberlik yapacak bazı açıklamalar yapmaktadır. Bilme cesaretini göstermeyen insanların tembellik ve korkaklık nedeniyle erginleşmemiş olarak kalacağını belirtir. Kant bilme cesaretini gösteremeyen insanlar için şöyle demektedir: Hayat çok kolaydır, çünkü,

eğer, benim anlama yetimin (aklımın) işini üstlenecek bir kitabım, benim vicdanımın yerine geçecek bir din adamım ve sağlıklı olmak için neleri yemem neleri yememem gerektiğine benim adıma karar verecek bir hekimim varsa bu konularda bir çaba sarf etme ihtiyacı hiç de duymam.

Bedelini ödeyebilirsem, düşünmem gerekmez: sıkıcı işleri benim adıma başkaları rahatlıkla üstlenebilir. (Kant, 2013, s.1).

Kant, belli bir yaşa gelinceye kadar kişilere rehber olacak vasilerin olabileceğini, ama daha sonrasında tek başlarına yürümesi gerektiğini belirtmektedir. Aksi takdirde aklını kullanma cesaretini asla bulmayacaklar ya da bulmak istemeyeceklerdir. Gelecekte vasileri dışında onlara emir verecek insanlar olacaktır. Kant belli bir yaşa gelmiş insanların artık emir almadan yollarına devam etmeleri, gerektiğini söyler. Ayrıca da verilen her emri sorgulamadan kabul etmelerini şöyle dile getirir: “akıl yürütme!;bir subay, “sorgulama, sana emredileni yap!” diyor, bir vergi memuru, “itiraz etme, öde!” diyor, bir din adamı, “sorgulama, sadece inan!” diyor (2013, s.2).Böylesi bir durumda insanın etik eylemlerde bulunması kuşkusuz rastlantısal olacaktır. Üstelik, bilme cesareti göstermeyen insanlar, diğer insanlar tarafından araç olarak kullanarak kullanılacaktır.

Kant’ın etiği, insanları araç olarak görmemeyi, onları amaç olarak görenlerin olanaklarını gerçekleştirebilecekleri zemini hazırlamayı öğütler. Dolayısıyla da insan haklarını koruyup geliştirmeye olanak tanır.

Kant’ın pratik buyruğuna göre, insanlara iki tür yaklaşılabilir. Birincisi, insanları araç olarak görüp onun doğrultusunda hareket ederek, ikincisi ise insanları amaç olarak görüp bu doğrultuda hareket etmek. İnsanlık tarihine baktığımızda ise diğer insanları araç olarak gören insanların, her zaman çoğunlukta olduğunu görmekteyiz. Kant’ın etik anlayışı her bir insan için bir olanaktır, ama bu olanağı kullanan insan sayısı azdır. Çünkü insanların arzularının, isteklerinin ve hazlarının önüne geçmesi ya da çıkarlarını düşünmeden hareket etmesi kolay değildir.

Öte yandan Max Scheller de insanda bulunan tinin insanı diğer varlıklardan ayıran bir özellik olarak görmüş ve bunu şu sözleriyle anlatmıştır:

Tine sahip bir varlık olarak insan, kişi olduğu kadarıyla kendini aşabilir; sanki dünyanın dışındaymış gibi, her şeyi, bu arada kendini de kendi bilgisinin nesnesi yapabilir. Böylece tin varlığı olarak insan, canlı varlık olarak kendisine ve dünyaya üstün bir varlıktır (Scheler, 2015, s. 24-25).

Scheler, insanın diğer varlıklardan üstünlüğünü tin sahibi olmasıyla temellendirir. Tine sahip olan insan ancak, hem kendisinin hem de diğer var olanların bilgisine ulaşabilir. Scheller'in bu belirlemesinin yanı sıra, insanın varlık yapısıyla ilgili olarak belirlemelerde bulunan bir diğer düşünürde Takiyettin Mengüşoğlu'dur. Ona göre insan ilk kez çağımızda kendisine kendi problemi ve fenomenlerine dönmüştür (1988, s. 1)

Mengüşoğlu'nun insan ile ilgili belirlemelerine bakacak olursak, Mengüşoğlu'na göre insan:

... bilen, yapıp-eden, değerlerin sesini duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür hareketleri olan, tarihsel olan ideleştiren, kendisini bir şeye veren, seven, çalışan, eğiten ve eğitilen, devlet kuran, inanan, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, biyo-psişik bir yapıya sahip olan bir varlıktır (Mengüşoğlu, 1988, s. 13).

Başka bir deyişle, yukarıdaki bahsedilen bütün bu özellikler insana özgüdür. Yani, insan dışındaki diğer canlılar arasında bu fenomenler bulunmamaktadır. İnsan, sürekli olarak bir eylemde bulunmaktadır. Mengüşoğlu'na göre "insanın yapacaklarını sıraya koyması, onlar arasında bir seçme yapması ve buna göre davranması gerekir. Bunu insana sağlayan, onun yapıp-etmelerini yöneten değer-duygusudur" (1988, s. 13). Yani insan eylemlerinin belirleyicisi, değer duygusudur. İnsanın her koşulda yaşamını devam ettirebilmesi yapıp etmelerine bir anlam yüklemesiyle mümkündür, çünkü "insan, içinde yaşadığı durumlara bir anlam veremediği, onlarda bir değer göremediği zaman onun yapıp etmeleri sona erer; o artık yaşayamaz" (Mengüşoğlu, 1988, s. 15). Bu cümleyle Mengüşoğlu, insan eylemlerinin belirleyicisi olarak ideleştirmenin, anlam vermenin, değer görmenin önemine dikkat çeker.

Mengüşoğlu "İnsan, sanat, bilgi teknik, politik ve benzeri gibi eylemleriyle herhangi bir şeyi gerçekleştirmeye, herhangi bir şeye şekil kazandırmaya çalışır. Her gerçekleştirme zaten değerlerle, değer öğeleriyle bezenmiştir" demektedir (1988, s. 150). Yani yaptığımız ya da yapmadığımız her eylemin temelinde değer görüşümüz bulunmaktadır. Eylemlerimizde ve başarılarımızın arkasında değer duygumuz bulunmaktadır. Mengüşoğlu değerleri üç kategoride incelemektedir. Birinci olarak

araç değerleri yani halis olmayanları, ikinci olarak yüksek değerleri yani halis olanları, üçüncü olarak da davranış değerlerini ele alır. Üç değer de insan hayatında olması gerektiğini savunur. Yüksek değerler ile araç değerler grubu, insanın hayatına anlam vermesiyle ilgilidir (1988, s.15).

Mengüsoğlu bu üç değer grubunu şöyle anlatmaktadır:

Yüksek değerler grubuna sevgi, nefret, bilgi, doğruluk, yalancılık, masumluk, saflık, dürüstlük, dostluk, hak ve haksızlık, adalet, güven, güvensizlik, inanma, söz verme, saygı, şeref, iyi ve kötü gibi değerler girerler. Araç değer grubuna ise ilgi ve çıkarların değerleri, yarar, çıkar, kuşku, çekememezlik, kıskançlık ve vital değerlerle her türlü maddesel değerler ve benzerleri girer. Üçüncü değer grubuna modanın, zevkin, alışkanlığın değerleri, temelini toplumun sosyal yapısında, ulusların geleneklerinde bulan değerler, davranış, görgü kuralları, zamanla otomatlaşan eylemleri yöneten değerler, sorumsuz-sfer ve benzeri gibi değerler girmektedir (Mengüsoğlu, 1988 s. 102).

Yüksek değerlerin içeriğine bakıldığı zaman, bu değerlerin ancak insanın yapıp etmeleri ve eylemleri üzerinde düşünüldüğünde ortaya çıkabileceğini görebiliriz. Ayrıca, yüksek değerlerin ikili ilişkilerin, insanlar arası ilişkilerin sonucunda ortaya çıktığını söylemek yerinde olacaktır. Çünkü güven, dostluk, söz verme, saygı, hak ve bunların zıttı olan kavramlar hep ikili ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Yüksek değerlere sahip olan kişiler ilişkilerinde insana gereken değeri verebilirler, çünkü onlar Kant'ın buyruğunda belirttiği gibi, insanı amaç olarak görürler ve onları araç olarak kullanmazlar. Araç değerlere bakıldığı zaman ise, bu değerlerin, kişi ya da kişilerin kendi yarar ve çıkarlarını korumaları sonucu ortaya çıktığı görülmektedir. Araç değerlerde insanlar, diğer insanları kendilerine kazanç sağlayacak birer araç olarak görmektedir. Yüksek değerlere sahip olan kişiler diğer insanları araç olarak kullanmazken, araç değerlere sahip olanlar insanları araç olarak kullanmaktan çekinmezler. Ekonomik çıkarlarını korumak için ince planlar yaparlar ve Mengüsoğlu'nun belirttiği gibi "maske" takarak diğer insanlara bunu fark ettirmezler. Yani, maske takan insanlar yüksek değerlere uygun hareket ediyormuş gibi görünürler, ancak bu insanların asıl amaçları yüksek değerlere uygun hareket etmek değil, kendi çıkarlarını (araç değerlerini) gerçekleştirmektir. Üçüncü değer grubu olan, davranış değerleri ise, otomatikleşen yapıp etmelerin arkasında bulunan değer

grubudur. Ancak, otomatikleşen yapıp etmelerin arkasındaki bu değerler tam olarak görülmemektedir. Bu değer grubu toplum tarafından oluşturulmaktadır ve burada düşünüp taşınma, yani insana özgü en önemli yeti olarak belirlediğimiz akli devreye sokma, diğer iki değer grubu kadar olmamaktadır. Bu gruba giren insanlara bir başka açıdan bakılınca, davranış değerleri hazır bir reçete imkânı olarak verilmiştir diyebiliriz.

Kant'ın insanı etik bir varlık olarak ortaya koymasından ve böylece ona değerli eylemlerde bulunma olanağı olduğunu belirlemesinden sonra, Mengüşoğlu da insanı insan yapan özelliklerden biri olarak, değer duygusu ve ideleştirme olduğunu söyleyerek “*değer*” kavramının insan yaşamındaki önemini bir kez daha vurgulamış olur.

Ioanna Kuçuradi de Kant ve Mengüşoğlu'nun izinden giderek insan felsefesinin önemi üzerinde durur. Kuçuradi insanların insan anlayışları ve değer anlayışlarının, onların yapıp etmelerini ve eylemlerini etkilediğini şu sözleriyle açıklar:

Kişilerle ve kendimizle ilişkimizde, başkalarının ve kendimizin yapıp ettikleri ve ortaya koyduklarıyla ilgimizde, yakın çevremiz, çağımız, geçmiş ve gelecek ile bağımızla belli bir bütünlükte bir kişi olarak varolmamızın temelinde değer anlayışımız, bunun temelinde ise insan anlayışımız –insandan ve kendimizden beklentilerimiz– bulunur (Kuçuradi, 2013, s. 5).

İnsan anlayışımızın, eylemlerimiz üzerindeki önemini vurgulayan bu alıntıdan hareketle, insana bakışın sonuçlarının nereye kadar gittiği üzerinde bir kez daha düşünmek gerekmektedir. İnsana bakışın sonuçları üzerinde düşünmemizin yanı sıra düşünülmesi gereken diğer bir konu ise insanın değeri ve değerlerinin ne olduğudur. Çünkü bu iki kavramdan birbirinden farklıdır.

Kuçuradi, insanın değerini ve değerlerinin aynı anlama gelmediğini ve iki kavramın farkını açıkça vurgulamaktadır; ‘İnsanın değeri’ derken kastedilen, insanın, tür olarak insanın, diğer varlıklarla (insan olmıyan herşeyle) ilgisi bakımından özel durumu, başka bir deyişle insanın varlıktaki özel yeridir (Kuçuradi, 2013, s. 40). Kuçuradi, insanın değerinin, onu diğer var olanlardan ayıran özel yeri olduğunu

belirtir. İnsanın değeri derken, insanı renk, ırk, cinsiyet ve sosyal konumuna göre ayırmaz. Buna karşılık, “İnsanın değerleri’nden kastedilen şey, tür olarak insanın bütün başarılarıdır” (Kuçuradi, 2013, s. 40).

İnsanın değerini böylece ortaya koyan Kuçuradi, insan başarıları derken de insanlar için yeni olanaklar sağlayan şeylerden bahsetmektedir. Örneğin, yazılmış olan bir roman veya insansal olanakların gelişmesine yardımcı olabilmiş herhangi bir başarı.

Kuçuradi ayrıca kişi değeri ve değerleri arasında da bir ayırım yapmaktadır. ‘Kişinin değeri’, kişinin toplumla ilgisi bakımından özel durumudur (Kuçuradi, 2013, s. 41). İçinde yaşadığı toplumda diğer insanlarla arasındaki özel yeridir. Kişi değerleri ise; “kişilerarası ilişkilerde doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ortaya çıkan sevgi, dürüst olma, bağlılık, saygı, âdil olma, açık düşünebilme, doğru bağlantılar kurabilme gibi kişi imkânlarıdır” (Kuçuradi, 2013, s. 41). Kişiler hangi çağda yaşarlarsa yaşasınlar birbirleriyle etkileşim halindedir. Daha açık bir ifadeyle, her çağda ve yerde insanlar arasında sevgi, saygı, adil olma gibi kişi imkânlar bulunmaktadır. Bu özelliklere sahip olan, bazı insanlar bunların birer olanak olarak insanda bulunduğunu göstermektedirler.

İnsanın değerini bilmek ve bu yönde ilerlemek gerekmektedir. Çünkü tür olarak “*insanın değeri*”nin koruması, “*insanın değeri*”nin ne olunduğunun bilinmesine bağlıdır. İnsanlar arasında bir farkın olmadığını ve her insan tekinin özel bir yerinin olduğunu bilmek ve bu olanakların gerçekleşmesini sağlamak her insan tekinin birinci görevidir. Her insan tekinin insanın değerinin farkında olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak farkında olan insanların kendilerini aydınlatmış olması da önemli bir adımdır.

Özcan bu konuyla ilgili şu belirlemelerde bulunur:

Öyleyse, bir kişinin aydınlanması şu soru ile başlar, diyebiliriz: Ben kimim? Nasıl ve ne için yaşıyorum? Bir kişinin bu tür sorulara doğru ve sağlıklı bir yanıt verebilmesinin ön koşulu ise insan olmanın ne demek olduğu konusunda bilgi sahibi olmasıdır. Başka bir deyişle, aydınlanma, sadece akla sahip olmakla değil, ancak belirli türden bir bilgiye ulaşmakla mümkünse, bu bilginin insanın varlıktaki özel yerine, insanın değeri ve değerlerine ilişkin bir bilgi olmak zorundadır. Ancak, bu tür bir

bilgiyle donanmış ve aynı zamanda uygun bir yapıya sahip insanlar, özgür bir kişi olarak var oluşun ağırlığını sırtlanabilir (Özcan, 2014).

Özcan'ın da belirttiği gibi insan tekinin öncelikle kendine dönüp sorması gereken bazı sorular vardır. Bir insan, kendi ile ilgili sorulara cevap buldukça, insanın değerinin ne olduğunu anladıkça ve bu değeri kendinde ve başkalarında içselleştikçe, aydınlanması da gerçekleşecektir. O zaman da insan, tıpkı Platon ve Aristoteles gibi, erdemli bir hayat geçirmek için çalışacak, Kant'ın *Aydınlanma Nedir?* makalesinde eleştirdiği insanlar gibi hazır reçeteler kullanmayacak, Mengüşoğlu'nun belirttiği yüksek değerlere sahip olacak ve Kuçuradi'nin ifade ettiği gibi insanın değerini bilecek ve bu değeri korumak için çalışacaktır.

Bu nedenle de insanın değerini ve değerlerinin, insan hakları açısından ne anlama geldiğini incelememiz gerekmektedir.

1.2. İnsan Hakları

İnsan haklarının ne olduğu ile ilgili olarak birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlara baktığımızda bir tutarlılık bulunmamaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne bakıldığında da, açık bir tanımın yapılmadığı görülmektedir. Ancak insanın varlıktaki özel yerinden söz eden, insanın gelişmesine ve daha iyi olanaklarda gelişimini tamamlamasına yönelik ihtiyaçları dile getiren insan haklarıyla ilgili tanımlarda yapılmıştır. Tanımlardan bazılarını bakacak olursak, Johan Galtung "... insan haklarının insan için her yerde uygulanabilir hale getirilebilecek temel insani ihtiyaçlarla bir bağlantısı vardır" (2013, s. 14) demektedir. Diğer taraftan hukukla bağlantılı olarak Galtung'un insan haklarını şu şekilde tanımladığını görüyoruz:

Zaman içinde, bir devletteki bireyler arasındaki ilişkiler giderek ulusal (ya da "yerel yönetime dair") kanunlarla, devletlerarasındaki ilişkiler giderek uluslararası hukukla düzenlenir olmuştur. İnsan hakları da bu bağlamda görülmelidir: ulusal ve uluslararası kanunların unsurlarını birleştiren yaratıcı ve karmaşık bir yapı olarak. İnsan hakları bunların ikisine de dayanır ve her ikisine de katkıda bulunur (Galtung, 2013, s.20).

Galtung, insan haklarının neliğine ilişkin bilgi vermeyip sadece ihtiyaçlarla ilgisi olduğunu söylemektedir ve insan haklarının daha çok hukukla olan ilgisi üzerinde durmaktadır. Dayanaklarını dile getirmekle beraber, insan haklarının yaratıcı ve karmaşık bir yapı olduğu vurgusunda bulunmuştur. Rona Aybay'a göre ise insan hakları şu anlama gelmektedir:

“İnsan Hakları” kavramı, bütün insanların, belli birtakım temel hak ve özgürlüklerden yararlanabilmesi gerektiği anlayışına dayanır. Başka bir deyişle; insan hakları kavramı, dünyanın neresinde olursa olsun bütün insanlara tanınması istenilen, özenilen ideal bir haklar listesi içerir (Aybay, 2010, s. 134).

Aybay insan haklarının evrenselliğine ve haklardan yararlanmak için insanların farklı yerlerde yaşamasının, farklı kimliklere sahip olmasının bir öneminin olmadığını belirtir.

İnsan haklarının neliğini ortaya koyan ve neden bu kadar önemli olduğunu belirten İoanna Kuçuradi'ye göre ise:

‘İnsan hakları’ dediklerimiz, herşeyden önce bir fikir dir, insan aklının ürettiği bir düşünce. Şu düşünce: İnsanlar i n s a n oldukları için –yediğimiz yemeği yapmış, her an kullandığımız elektriği bulmuş, bazılarımızın okuduğu *Küçük Prensi* yazmış, hakkaniyet düşüncesini getirip *ombustman* kurumunu kurmuş bir türün üyeleri oldukları için– belirli bir şekilde: i n s a n ı n bir tür yapısal olanaklarının gerçekleşmesini o l a n a k l ı k ı l a n bir şekilde muamele görmeli (Kuçuradi, 2011a, s. 70-71).

Kuçuradi'nin tanımından hareketle insan haklarının bir fikir olarak var olduğunu söylemek mümkündür. Kuçuradi, insan haklarının insan aklının bir ürünü olduğunu söylemiş ve korunması gerektiğini insanın değerli ve değerler yaratan bir varlık olmasına bağlamıştır.

İnsan böyle bir varlık olduğu için, kendini geliştirmesine olanak sağlanmalıdır. İnsanlar ancak bu olanaklar ile insana özgü etkinliklerde bulunabilmektedirler.

Örneğin, insanın eğitim alması ve eğitim ile ilgili etkinliklerde bulunması insanın olanağıdır. Bu olanaklar ise, insan haklarının korunmasıyla gerçekleşebilir.

Nitekim kişilere insansal olanaklar sağlandığı zaman, hem kendini geliştirmiş hem de diğer insanlar için değer yaratmıştır. Örneğin, ulaşımın için uçak yapmış, *Ay Işığı Sonatı*'ni yazmış, sağlık alanında yüz nakilleri gerçekleştirmiş, yakın ya da uzak olan kişilerin birbirleriyle olan bağlantılarının kopmaması için çeşitli ağlar yapmıştır.

İnsan haklarının ne olduğu ile ilgili olarak birbirinden farklı anlayışların bulunduğu gibi, tek tek hakların neler olabileceği konusu da açıklığa kavuşmamıştır. Örneğin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin birinci maddesi hakkında da bir uzlaşma sağlanmamıştır. 10 Aralık 1948 tarihinde yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan haklarının bütün dünyadaki insanları korumak için imzalanmıştır. Bildirge'nin giriş kısmında da bu şöyle ifade edilmiştir:

... İnsan haklarını göz ardı etmenin ve hor görmenin, barbarca eylemlere yol açtığını ve insanların korku ve yoksulluktan kurtulması, konuşma ve inanma özgürlüğüne sahip olacağı bir dünyanın ortaya çıkmasının sıradan insanların en yüksek özlemi olarak ilan edilmiş bulunduğunu, insanın zorbalık ve baskıya karşı son çare olarak başkaldırmak zorunda kalmaması için ...¹

Bildirgenin birinci maddesi ise şöyle demektedir: Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.² Bu maddeden de anlaşılacağı gibi bu bildirge bütün insanlar için geçerlidir. İnsanlar arasında herhangi bir fark gözetilmemiştir. Bildirge insanları cinsiyetlerine, ırklarına, renklerine ve sosyal sınıflarına göre bakmamaktadır. Erkekler kadar kadınlar da bu haklara sahiptir. Beyaz ırktan insanlar kadar siyah ırktan insanların da aynı muameleyi görmeleri gerekir. Ya da zengin bir insanın yararlanacağı gibi yoksul olan bir insan da bu haklardan yararlanacaktır.

İnsan hakları ile ilgili olarak yapılan bir tartışma da, insan haklarının evrensel mi olduğu yoksa ya da sadece Batılı kültürlerle verilmiş bir ayrıcalık mı olduğu

¹ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948.

² İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948.

konusundadır. Hakların Batılı kültürler tarafından ortaya konulması Batı kültürünün bir ürünü olduğu kanısındadır. Bu hakların ortaya konmasının Batı kültürünün bir başarısı olduğunu kabul etsek bile sadece Batıya yönelik olacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim Bildirgenin birinci maddesinde ve sonrasındaki maddelerde de açıkça belirttiği gibi insan hakları evrensel ve bütün insanlar içindir:

Ancak bu hakların Batılı olması evrensel olmayacağı anlamına gelmez. Yine de, bu hakların evrensel olup olmamasının ölçütü, tanım itibariyle, Batılı = Evrensel denklemi olmaz. Bu hakların evrenselliğinin, kabul edilebilirliğinin ölçütü (üstelik bu kabulün Batı eğitimi almış olan veya bir bölgede seçkin konumunda bulunan kişilerden değil halktan gelmesi gerekir), başka kültürler ve yapılarla uyumluluğu olmalıdır ... (Galtung, 2013, s. 9).

Bu ifadeyle Galtung, insan haklarının evrenselliği konusuna bir ölçüt getirmektedir. Eğer haklar evrensel, bu bütün dünyadaki insanları korumaya ve olanaklarını geliştirmeye yönelik oldukları anlamına gelmektedir. O halde hakların Batı tarafından ortaya konulmasına herhangi bir olumsuzlukla bakılmamalıdır. Önemli olan hakların kapsamına kimlerin girdiğidir.

Galtung, Bildirgenin birinci maddesindeki belirlemeleri şu şekilde yorumlamıştır:

Bunun ihtiyaçların bir ifadesi olmadığı açıktır. İnsan davranışlarına dair bir tanım ile normatif bir ifadenin karışımı olarak görülebilir. Bu biçimiyle, yukarıdaki ifadede boşluk vardır: insanın hayvan tarafı denebilecek şeyden hiç söz edilmemektedir. Eğer bu ifade insanı karmaşık bir beden, ruh ve zihin ağı; biyolojik ve toplumsal, fizyolojik ve kültürel olanın oluşturduğu karmaşık bir toplam olarak tanımlansaydı, insan ihtiyaçlarına dair göndermeler için temel olabilirdi; insanı oluşturan bu özelliklerin, birbirleriyle bağlantılı birer insan ihtiyacı kaynağı olduğunu varsaymak kaydıyla tabii. Bu kaynaklardan “akıl ve bilinç” doğabilir, ama *bütün* insanların “birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmaları” gerektiğini söylemek belki de insan duygudaşlığının sınırlarının çok ötesine gitmektir. Bu ifade çok ruhani ve çok evrenselci, ama gerçeklikten de bir o kadar uzak bir Hristiyan geleneği ile bağdaşır (Galtung, 2013, s.117-118).

Galtung'un belirlemesine göre birinci maddede birçok eksikler bulunmaktadır. Birinci eksiklik bu maddenin insanın hayvani yönlerini hesaba katmamasıdır. İkinci eksiklik ise insan ihtiyaçlarına yönelik olmayışıdır. Üçüncü olarak da, Galtung'a göre, maddede sözü edildiği gibi, bütün insanların birbirleriyle kardeşlik anlayışıyla davranması mümkün değildir ve insanlar arasında böyle bir kardeşlik bağı varsaymak bir ütopyadır.

Birinci maddeyi değerlendiren başka bir düşünür de İoanna Kuçuradi'dir. Kuçuradi birinci madde ile ilgili olarak şunları belirtmiştir:

Ana insan hakları belgelerinin temelindeki insan hakları anlayışları nı dile getiren ve yanılmıyorsam, bunu yapan tek madde olan 1. maddenin bu dile getirilişinde, bütün insanların onur ve haklar bakımından eşitliği, insanın yapısına özgü iki özelliikle –biri düşünsel (“akıl”) biri de etik (“vicdan”) olan iki özelliikle– temellendirmeye çalışıyor; ve bu aynı özellikten, insanların birbirine “kardeşçe” davranma gerekliliği de türetiliyor: bütün insanlar onur ve haklar bakımından eşitler, **çünkü** akılla ve vicdanla donatılmışlardır; akıl ve vicdanla donatılmış oldukları için de birbirine kardeşçe davranmalarıdır. Burada insan haklarının aynı zamanda eylem ilkeleri olarak da düşünüldüğünü görüyoruz (Kuçuradi, 2011, s. 71).

Bu açıklamayla Kuçuradi birinci maddenin nedenini, niçinini ve önemini açıkça belirterek, maddenin bu şekilde yazılmasının nedeninin insanın yapı özelliğine dair bir anlayış olduğunu ifade etmiştir. Tıpkı Aristoteles'in ya da Platon'un insanı erdem sahibi bir varlık olarak gördüğü gibi ya da Kant için insanın etik eylem olanağı bulunan bir varlık olduğu gibi burada da belli bir insan anlayışı söz konusudur. Bütün insanların birbirlerine kardeşçe davranmaları gerektiği vurgulanmış, bunun nedeni ise, bütün insanların akıl ve vicdanla donatılmış olmalarına bağlanmıştır.

İnsan hakları, Kuçuradi tarafından muamele görme ve muamele etme ilkeleri olarak tanımlanır. Kuçuradi şöyle demektedir:

... insan olma, yani belirli olanaklar ve yetenekler taşıyan bir tür olma, bu türün üyesi olan her kişinin başka kişilere belli bir şekilde

muamele etmesini ve başka kişilerden belirli bir şekilde muamele görmesini gerektiriyor: her kişi başkalarına öyle muamele etmeli ve başkalarından öyle muamele görmeli ki, i n s a n ı n değerini (varlıktaki özel yerini) ya da onurunu oluşturan bu belirli olanakların gerçekleşebilmesi engellenmesin; her kişi, (yapabildiği kadarıyla) i n s a n ı n olanaklarını gerçekleştirebilme fırsatına sahip olsun (Kuçuradi, 2011a, s. 105).

İnsanın değerinin korunması insanların birbirlerine belirli bir şekilde muamele etmesi ve insanlardan belirli bir şekilde muamele görmesine bağlıdır. Muamele etme ve muamele görme, yani bütün kişi eylemleri, insanın değerini belirleyen olanakların gerçekleştirilebilmesini sağlayabileceği gibi, gerçekleştirmenin önünde engel de olabilir. Bu nedenle, muamele etme ve muamele görme belirli bir şekilde, yani insan hakları temel alınarak gerçekleştirilmelidir.

Kuçuradi, insan haklarının getirdiği talepleri ikiye ayırmaktadır. Birincisi “... insan haklarına, kişinin güvenliğine ilişkin talepler ve/veya “temel özgürlükler” dir. Bu haklara “*doğrudan korunan haklar*” da denilmektedir. İkincisi ise “insanın olanaklarını korumanın genel olarak önkoşullarına ilişkin taleplerdir. Sağlık, beslenme, eğitim, çalışma hakları bunlar arasındadır.” Bu haklarda “*dolaylı korunan haklar*” denmektedir (Kuçuradi, 2011a, s. 78).

Birinci gruptaki haklar, kişiler olanaklarını gerçekleştirirken onlara “dokunulmamasını” talep etmektedir (2011a, s. 78). Örneğin yaşama hakkı doğrudan korunan bir haktır. Yaşama hakkı, bir insanın yaşamını tehdit edecek bir eylemde bulunulmamasını talep eder. Doğrudan korunan haklar bağlamında devlete düşen görev, kişilere bu dokunulmamayı sağlamaktır. Kuçuradi aynı zamanda doğrudan korunan haklarla ilgili olarak da devletin bazı görevleri olduğundan söz eder ve devlete düşen görevleri şöyle ifade eder:

Bu haklar konusunda devletin rolü, çiğnenmelerini önlemek, çiğnendiği zaman da dengeyi yeniden kurmaktır; ya da devletten bu beklenir. Bu hakların korunması, ancak onları ç i ğ n e m e g i r i ş i m l e r i olduğu zaman söz konusu olabildiğinden; devletin bu hakları koruması, bu hakları yasaların güvencesi altına alınması, yani bu hakların çiğnenmesini yasalarla önlemeye çalışması, çiğnendiği zaman da çeşitli organlarıyla araya girmesi demek olur (Kuçuradi, 2011a, s. 5).

İkinci türden haklar, bir şeyi “*yapma*”yı talep ederler. Kuçuradi bu konuyla ilgili olarak şunları ifade eder:

İlk grup insan haklarının tersine, bu hakların korunması kişilere doğrudan doğruya bağlı değil, bir ülkede yapılan düzenlemelere ve alınan siyasal kararlara bağlıdır. Ama şu ya da bu kararı almanın kişilere bağlı olduğu da unutulmamalı. Bir ülkede ancak, o ülkenin koşullarına göre sınırları farklı genişliklerde çizilebilecek haklar olan tanınan haklar aracılığıyla korunabilirler, yani kişilere sağlanabilirler. Bu haklara çizilen sınırların, aracı oldukları hakları koruyup koruyamaması, bu sınırların, bir ülkedeki bütün yurttaşların eşitliği hesaba katılarak çizilip çizilmediklerine bağlıdır. Çünkü bunlar, bütün insanların eşit olduğu hakların korunmasının aracı olsa bile, bütün yurttaşların eşit olduğu haklardır (2011a, s. 6-7).

Doğrudan korunan haklardan ayrı olarak, dolaylı korunan hakların korunması kişilere bağlı değil, devlet tarafından yurttaşlarına verilen bazı haklara bağlıdır. Devlet tarafından verilen bu haklara “*yurttaşlık hakları*” denir. Örneğin eğitim hakkı bir insan hakkıdır. Ancak bu hakkın korunması için devletin bir takım düzenlemeler yapması gerekmektedir. Devlet tarafından tanınan yurttaşlık hakları, o devletin tüm yurttaşlarına eşit olarak sağlanmalıdır. Kuçuradi ye göre:

Bu tür tanınan hakları bütün yurttaşlar eşitçe paylaştığı yerde, bazı insan hakları korunmuş oluyor; eşitçe paylaşmadığı yerde ise, insanın olanaklarının gerçekleştirilmesi için gerekli ön koşullar yoktur demektir. Böyle bir hakkın korunmasından söz etmek, ancak kişilerle (ya da kişi gruplarıyla) ilgisinde anlamlıdır ve tanınmış bir haktan, onların da, yurttaş olarak, paylarını alabilmelerini, dolayısıyla onların da insan olarak olanaklarını gerçekleştirebilmelerini sağlamak anlamına gelir (Kuçuradi, 2011a, s. 7).

Yurttaşlık hakları, bütün yurttaşlara eşit olarak sağlandığında, insan hakları korunmuş olur. Dolayısıyla devlet, insanlar arasında ayrımcılık yapmadan, herkese eşit davranmalı; ve hakların belli bir grubun değil herkesin eşit olarak yararlanmasını sağlamalıdır. Böylece hem insan haklarını korumuş hem de tüm yurttaşlara adil davranmış olur. Bu bağlamda insan haklarının korunması açısından devletin ne olduğunun anlaşılması önemlidir

Devlet kurumu insanlardan bağımsız olarak ele alınacak bir şey değildir. Çünkü devletin var olmasını sağlayan insanlardır. Açık bir şekilde ifade edecek olursak, insanın olmadığı bir yerde devletinde olması mümkün değildir. Aristoteles *Politika* kitabında devlet ve insan arasındaki ilişki şöyle anlatır: “bizim Devlet dediğimiz topluluktur ve o topluluk türüne de siyasal diyoruz” (Aristoteles, 2014, s. 9). Daha sonra ise: “... devletin doğada varolan şeyler sınıfına girdiği ve insanın doğadan siyasal bir hayvan olduğu sonucu çıkar” (2014, s. 12) ve “... besbelli ki, insan arının ya da topluluk içinde (sürü halinde) yaşayan başka herhangi bir hayvanın olmadığı anlamda bir siyasal hayvandır (politikon) (2014, s. 12) demektedir.

Kuçuradi’ye göre ise devlet hukuksal bir düzeni olan insansal bir kurumdur. Kuruluş amacı da, insanların daha iyi bir şekilde yaşamalarını sağlamak ve bu düzeni sağlamak için gerekli olan araçları sağlamaktır.

... hukuksal bir insan kurumu olarak devletin amacına uygun kurulan ve işleyen bir devletin iki ana işlevinden söz edilebilir: yurttaşların temel (insan) haklarını güvence altına almak ve yaşanabilmesini sağlamak. Bu iki işlevin “açılması”, bir devletin bugünkü koşullarda görevlerini belirler (Kuçuradi, 2011a, s. 43).

Kuçuradi devlete düşen görevlerden birincisinin, temel hakların güvence altına alınması olduğunu belirtir. Devletin ikinci görevi ise güvence altına aldığı bu hakların devamlılığını sağlamaktır. Ancak bu şekilde insan hakları devletteki kurumlar tarafından korunmuş olur ve devamlılığı sağlanmış olur. Kuçuradi, “insan haklarının korunması kişilere ve devletlere bağlıdır” (2011, s. 9) demektedir. Devleti oluşturanlar tek tek insanlar olduğu için, insan haklarına yönelik her adım hem kendileri hem de diğer insanlara yönelik olacaktır.

Galtung, devletin ödevlerini ifade ederken, vatandaş-devlet ilişkisi açısından bakmıştır. Galtung, devletin, vatandaşa karşı sorumluluğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Vatandaşın devlete, devletin hem vatandaşın ihtiyaçlarını karşılamasına hem de devletler sistemine karşı yükümlülüğünü yerine getirmesine olanak veren araçları sağlama ödevi olacaktır; ayrıca kendi haklarını kullanma, hak talebinden bulunma ama bu talepleri fazla abartmama ödevleri de olacaktır ki böylece devletin daha sonraki ödev çağrılarını meşrulaştırılmış olsun (Galtung, 2013, s. 26).

Devletin bu ödevleri yerine getirmesi ve bunları yerine getirirken de dikkatli olması gerekmektedir. Çünkü insanlar arzulara da sahip varlıklar oldukları için, hak talep ederken de, hakları olmayan şeyler de talep edebilirler. Böylece istemelerini sınırlamayabilirler. İnsanlar hakları olmayan şeylere “*bu benim hakkımdır*” diyebilir ve kendilerinin hakkı olduğunu düşündükleri şeyler için diğer insanları araç olarak kullanabilirler.

Devlet, yurttaşlarının insan haklarını koruyacak politikalar oluşturmak ve kanunlarını bu doğrultuda hazırlamalıdır. Belirli türden hakların korunması için sorumluluklarını yerine getirmek devlete düşen görevlerden bir tanesidir. İnsan haklarının korunmasına yönelik yapılacak herşey, insanın değerinin de korunduğunun bir göstergesini oluşturmaktadır. Devletler de bu değeri korumakla yükümlüdürler.

İnsan haklarını koruma ve güvence altına alma hem kişilerin hem de devletin ödevidir. İnsan haklarını korumak, insan onurunun ne olduğunu bilen her insanın görevidir. Ancak böyle bir durumda da karşımıza insan haklarının nasıl korunacağı sorusu ortaya çıkar. Kuçuradi’ye göre “insan haklarının koruma sorunu, *felsefi, etik ve siyasal* bir sorun” dur (2011a, s. 8).

Felsefi bir sorundur, çünkü insan haklarının kavramının açıklığa kavuşturulmasına –bu hakların gerektirdikleri konusunda daha sağlam sonuçlar çıkarmamıza sağlayabilecek bir açıklığa kavuşturulmasına– şiddetle ihtiyaç vardır (2011a, s. 8).

İnsan hakları kavramının daha anlaşılır olmasını sağlamak için kavramın içeriğini felsefi bilgiyle belirlemek gerekmektedir. Çünkü birçok insan farklı nedenlerden dolayı kavramı kendilerine göre yorumlamaktadır.

Etik bir sorundur, çünkü günlük yaşamda bu haklara saygı gösteren ya da onları çiğneyen, k i ş i l e r d i r; k i ş i l e r d i r o y l a r ı y l a y a d a k a m u görevlisi olarak verdikleri kararlarla korunmalarına katkıda bulunan (2011a, s. 8).

İnsanlar birbirleriyle ilişkilerinde yaptıkları eylemlerle insan haklarını hem koruyabilir hem de çiğnenmesine neden olur. Bu bakımdan insan haklarını korumak için ilk olarak diğer insanları sırf insan oldukları için onlara saygı göstermeyi amaç edinmektir. Yapılacak her eylem daha önceden çok iyi olarak hesaplanmalı, değer harcamanın önüne geçilmelidir. Kişiler yapıp etmelerinden sadece kendilerinin etkilendiğini diğer kişilerin de etkilendiğini unutmamalı.

... *siyasal* bir sorundur; çünkü bütün yurttaşların insan olarak olanaklarını geliştirmeleri, “korku ve yoksulluktan uzak” yaşayabilmeleri için gerekli koşulları doğrudan doğruya veya dolaylı olarak sağlamak, her devletin görevidir(2011a, s. 8).

Devletlerin düzenleme yaparken ya da yeni bir yasa çıkarırken, insan haklarını göz önünde bulundurması gerekmektedir. İnsanların yaşama, düşünce özgürlüğü, beslenme, barınma, eğitim, vb haklarını koruması gerekmektedir. Bir anlamda devletler, kişilerin kendilerini geliştirme olanaklarını yaratmalı ve bu olanakların korunmasını sağlamalıdır.

Felsefi, etik ve siyasal sorunlara insan haklarına dayalı çözüm bulunduğu zaman insanlar insanca yaşayabilecek olanaklara sahip olacaktır. Çünkü daha önce belirtildiği gibi insan hakları bütün insanlar içindir, herhangi bir ulus ya da uygarlık için değildir ve bu da soruna hem felsefeyi hem etik hem de siyasal açıdan çözüm aramayı gerektirir.

İKİNCİ BÖLÜM: ADALET, ADALETSİZLİK VE SOSYAL ADALET

Bu bölümde adalet, sosyal adaletsizlik ve sosyal adalet ele alınacaktır. Sosyal adaletsizliğin bir ülkedeki eşitlik anlayışı ile olan ilişkisinin nasıl olduğu anlatılacak, kişi açısından bakıldığında ve devlet açısından bakıldığında insan yaşamına yansımaları konu edilecektir. Bir devletteki ve sosyal adaletsizliğin insan hakları ile bağlantısı tartışılacaktır.

2.1. Adalet

Felsefi, siyasal ve etik açıdan çözüm bulunması gereken, insan haklarıyla ilgili en önemli sorulardan biri adaletin ne olduğudur. Adalet, çağlar boyunca felsefe, hukuk, sosyoloji, siyaset bilimi gibi birçok disiplinin konusu olmuş bir kavramdır. İnsanın ve insan ilişkilerinin olduğu her yerde, “*adalet*” kavramından veyahut “*adil insan*” dan söz edildiğini görmek mümkündür. Antikçağ’dan başlayarak birçok filozof adalet ve adil insan üzerinde durmuş ve bu iki kavramın siyasetle ilişkisini kurmuştur. Platon ve Aristoteles Antikçağ’da bu kavramla ilgilenen iki önemli filozoftur.

Platon, adil olmayı herkese borçlu olduğumuz şeyin verilmesi olarak tanımlar (2005, 332a). Bu tanımdan insanlar arasındaki ilişkilerde ve yapılan eylemlerde kim neyi hak ediyorsa, ona hak ettiği şeyin verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Örneğin kendisi için çalışan bir köleye, efendisinin gerekeni vermesi gerekir. Peki nedir bu gereken? Efendinin, köleye barınma, sağlık ve beslenme koşullarını sağlaması gerekmektedir. Eğer efendi bunu sağlamıyorsa ya da sağlayamıyorsa, efendi köleye borçlu olacaktır. Böylesi bir durumda ise Platon’a göre adalet sağlanmamıştır.

Platon adaletin ne olduğunu ve nerden geldiğini ise şöyle belirtmiştir:

Çoğu insan, haksızlık etmenin, adaletsizliğin doğasından ötürü iyi bir şey olduğunu, fakat haksızlığın mağduru olmanın da kötü olduğunu söyler; haksızlık etmenin getirdiği yarar, mutlak haksızlığa uğramanın getirdiği felakete göre daha azdır. Dolayısıyla hem haksızlık eden hem de haksızlığın mağduru olan insanlar, sonunda bunun götürüsünün getirisinden fazla olduğunu anlayıp, birbirlerine haksızlık etmeme

konusunda bir anlaşmaya varmışlar. Bu konudaki yasalar ve karşılıklı anlaşmaların altında da bu mantık yatıyor. Yasaların buyurduğu şeye adil ve hakka uygun denilmesinin asıl sebebi de budur (...)Adalet, en iyi şeyle en kötü şeyin ortasında, yani, cezalandırılmayacağından emin bir şekilde haksızlık yapmak ile hiçbir şekilde öcünü almadan haksızlığa maruz kalmak arasında bir şey olarak ortaya çıkmıştır (Platon, 2005, 358e - 359a).

Platon'a göre hak, haksızlık, adalet ve adaletsizlik arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Haksızlık yapan kendine yarar sağlarken, haksızlığa uğrayan kişi zarar görmektedir. Dolayısıyla bu tür haksızlık ve adaletsizliklerin olmaması için yasalar yapılmalıdır. Böylece Platon'a göre yasalara uymak, adaleti sağlamış olacaktır. Platon, adaleti ancak bilgili, yiğit ve ölçülü insanların sağlayabileceğini ve bu nedenle devleti yöneten kişilerin de erdemli kişiler olması gerektiğini söylemektedir. Platon'a göre, devleti herkes değil, yalnızca adil olanlar yönetmelidir. Eğer devleti yöneten kişi adil bir kişi değil ise, kendi çıkarına yönelik eylemlerde bulunacak, örneğin kanunları kendi çıkarına göre yapacaktır. Platon bunu şöyle ifade eder:

Her hâkimiyet biçimi de yasaları kendi çıkarlarına uyacak biçimde çıkarır. Demokraside demokratik yasalar, tiranlıkta tiranca yasalar çıkarılır, vesaire. Bu yasaları koyarken yönetici konumunda olanlar, kendi çıkarlarına olan bu yasaların halkın da çıkarına olduğunu öne sürerler. Bu yasaları ihlal edenleri de yasaya ve adalete karşı geliyor diye suçlu bulurlar (...) her devlette adil olan, aynıdır: Kurulu hükümetin çıkarına olan şey adalete, hakka uygundur (...) güçlü olanlar hükümet koltuğunda oturma kabiliyetine sahip olduklarından, onların çıkarına olan şey adildir (Platon, 2005, 338e, 339a).

Dolayısıyla böyle bir durumda adaletin yerini adaletsizlik alır. Bu durumda Platon'a göre adaletin sağlanması için gücün kimde olduğunun da çok önemli olduğu söylenebilir. Yani güç adil olamayanın elinde ise, doğru olan şey, o kişinin çıkarına uygun olandır. Ama bu gerçek bir adalet olmayacaktır. Çünkü daha sonrasında Platon "... adil (haklı, doğru olan), her zaman kudretli olanların yararına değildir; bunun tam tersi de söz konusudur?" (2005, 339d) diyerek adaletin de yönünü belirlemiş olmaktadır. Platon, devleti oluşturan kişilerin adil olması gerektiğini

belirttiği gibi, insanın olduğu her yerde de adil davranılması gerektiğinden söz etmektedir;

... adaletsizlik (hiçbir durumda, değişmeyen) devleti, aileyi, orduyu veya herhangi bir tek topluluğu ele geçirdiğinde, topluluğun içine nifak tohumları ekerek, bölüp parçalıyor ve bunları birlikte hareket edemez hale getiriyor. Bu şekilde de hem kendisine, hem de kendisi karşısında olanlara ve özellikle de bütün adil insanlara düşman oluyor (2005, 351e-352a).

Aile içinde, topluluklarda, kamusal alanlarda ve devletlerin bütün kurumlarında adalet olmalıdır. Adaletin olmadığı yerde ise toplumun içinde bölünmeler başlayacak ve insanlar arasındaki birliktelik sona erecektir. Sonuç olarak ise adaletsiz davranan insanlar, adil olan insanlara düşman olacaktır.

Aristoteles ise adaleti, “erdemın bir parçası değil, erdemın bütünü” (2014, 1130a-5) olarak görür. Demek ki erdemli bir kişi aynı zamanda adaletli bir insandır da. Aristoteles, adaletin diğer erdemlerden farkını şöyle dile getirir:

Nitekim şu atasözümüz de vardır: “Adalette bütün erdem bir arada bulunur”. Kendi amacını kendisinde en çok taşıyan erdemdir, çünkü kendi amacını kendinde taşıyan erdemın tam kullanılmasıdır. Tamdır, çünkü bu erdeme sahip olan yalnızca kendi kendine değil, başkalarıyla ilgili olarak da kullanabilir; nitekim pek çok kişi kendi işlerinde erdemi kullanabilir, ama başkalarıyla ilgili olarak erdemle davranmazlar (Aristoteles, 2014, 1129b 25-30).

Aristoteles adalet erdemının tam erdem olarak açıklamıştır. Çünkü adalet erdemine sahip olan kişi diğer erdemleri de kendi içinde taşıyacak ve yaptığı eylemlerde sadece kendini değil diğer insanları da düşünecektir. Erdem ile adalet arasındaki ilişkiyi daha sonra ise şu şekilde açıklar: “Başkasıyla ilişkide sözkonusu olduğunda adalettir; kendi başına böyle bir huy sözkonusu olduğunda erdemdir” (2014, 1130a-10). Aristoteles’e göre erdemli olan bir kişi başkalarıyla olan ilişkilerinde adil olacaktır. Erdem bir olanak olarak her insanda bulunabilecek huydandır. Ancak erdemli insanlar nerde olursa olsun, yapacakları her eylemi düşünerek ve akıl süzgecinden geçirerek yapacaklardır. Fakat her kişi erdemli

olmayacak ve adil davranmayacaktır. Kendi çıkarını ve hazzını düşünerek yaptığı eylemlerin sonucunda adaletsiz davranacaktır. Adaletsizliğin olmaması için yasalara ihtiyaç vardır. Aristoteles adalet ve adaletsizliği yasaya uygun davranma ve davranmama olarak dile getir ve “Öyleyse ‘adalet’ yasaya uygun olanda ve eşitliği gözetende ‘adaletsizlik’ ise yasaya aykırı olanda, eşitliği gözetmeyende olur” (Aristoteles, 2014, 1129b-5) diye belirtir.

Aristoteles adaleti iki yönden ele almıştır. Birincisi, düzenleyici adalet, ikincisi ise dağıtıcı adalettir. Aristoteles dağıtıcı adaleti ve düzenleyici adaleti, ayrıntısıyla inceleyip şunları belirtir:

Özelinde adaletin –ve ona karşılık olan adil olanın– bir türü, onurun, paranın ya da topluma katılanlar [yurttaşlar] arasında bölüşdürülebilir olan diğer şeylerin dağıtılmasında sözkonusu olandır (çünkü bunlarda kişilerin eşitliğe aykırı ve eşit olarak bir şeye sahip olması sözkonusudur); bir başka türü ise alışverişte düzeltici olanıdır. Bunun da iki kısmı vardır; çünkü alışverişlerin kimi isteyerek kimi istemeyerek olur; isteyerek olanlar, satmak, satın almak, borç vermek, kefil olmak, ödünç vermek, güvence parası yatırmak, kiralamak gibi şeylerdir (bu alışverişlere isteyerek olanlar deniliyor; çünkü başlangıçları isteyerek yapılır); istemeyerek olanlardan ise bir kısmı gizli yapılanlardır –hırsızlık, zina, zehirlenme, baştan çıkarma, kölelerin aklını çelme, tuzağa düşürerek öldürme, yalan yere tanıklık etmek gibi; bir kısmı da zora dayananlardır– kötü muamele görme, hapse atılma, ölme, soyulma, sakatlanma, çamur atılma, aşağılanma gibi (Aristoteles, 2014, 1130b-30, 1131a-5).

Aristoteles’e göre dağıtıcı adalet, gerekli olanın belli bir ülkede yaşayan insanlar arasında eşit oranda dağıtılmasıyla ilgilidir. David Ross da “Dağıtıcı adalet, iki kişi ve iki şey gereklidir. Onun görevi dağıtılması gereken belli bir iyiyi A ve B gibi iki kişiyle onların değerleri arasındaki orana eşit olan bir C:D oranında dağıtmaktır” (Ross, 2014, s.328) demektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, dağıtıcı adalette iki kişi gereklidir. Ancak iki kişi veya daha fazla kişi olduğu zaman dağıtıcı adaletten söz etmek mümkün olacaktır. Aristoteles dağıtıcı adaleti, kişilerin toplumsal ilişkilerde yaptığı işle anlatmaktadır. Toplumu oluşturan her kişi aynı işi yapmamaktadır. Bazıları doktor, bazıları öğretmen, bazıları çiftçi, bazıları ise köledir. Doğal olarak yaptıkları iş farklı olduğu için, kazançları da farklı olacaktır. Bir doktor ile bir çiftçinin kazandığı para arasında fark bulunacaktır.

Aristoteles, düzeltici adaleti ikiye ayırmıştır, isteyerek ve istemeyerek olanlardır. Düzenleyici adaleti ikiye ayırmasının sebebi ise yapılan eylemin başlangıcının kişinin elinde olup, olmamasıdır. Bu durumda isteyerek olanların başlangıcı kişidedir, istemeyerek olanların ise, başlangıcı kişide değildir. Ross da bu konuyla ilgili olarak şunu belirtmiştir: “Bu her iki durumda da adaletsizlik bir bireye yapılmış olarak düşünülür ve yargıcın amacı cezalandırmak değil, zararın tazmin edilmesidir” (2014, s. 329). Örneğin, bir çiftçinin, bir malına başkası zarar verdiği zaman, yargıcın o zararı karşı tarafa ödetmesi gerekmektedir. Yani üç tane koyunu var ise, başkası da bir koyununa zarar vermiş ise, ilk olarak zarar veren kişinin karşı tarafa bir koyun vermesi gerekmektedir. Dolayısıyla Aristoteles’in de belirttiği gibi “... düzeltici adalet kâr ile zararın ortasıdır” (2014,1132a- 15).

Adaletin olduğu yerde ise insanlar arasında ayırım olmayacaktır. Böylesi bir durumda toplumdaki kişiler arasında adaletin ve eşitliğin olabilmesi için yasalara ihtiyaç bulunmaktadır. Böylece yasalara uymak gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yasalara uymak adaleti, uymamak adaletsizliği getirecektir. Öyleyse insanların var olduğu her yerde adalet ve adaletsizlik olacaktır. Bunun için de o topluluktaki yöneticilere ve yasa koyuculara önemli görevler düşmektedir.

Rawls adalet için şu ifadeleri kullanır, “Adaletin ilkeleri, toplumun temel yapısına uygulanmaktadır. Bu ilkeler, özgürlükleri, ödevleri ve hakları tanımlamakta, sosyal ve ekonomik avantajların dağıtımını düzenlemektedir” (Rawls, 2015, s. 73) . Rawls böylece adaletin, insanlar arasındaki dağıtımını düzenleyeceğini savunmuştur. İnsanlar arasındaki ihtiyaçlara göre bir dağıtım olmasıyla haklar korunmuş olacaktır. Çünkü Rawls “adalet ihtiyaçlara göre dağıtımını esas olan bir kavram olmalıdır” (2015, s.89) demektedir. İhtiyaçları karşılanan bir toplumda adalet de sağlanmış olur.

Diğer taraftan Rawls’a göre, insanların ihtiyaçlarının karşılanmasıyla beraber toplumda bir uzlaşma sağlanacaktır. Bu uzlaşmayı sağlayacak olan, kurumsal yapıdır. Rawls, adalet ve kurumsal yapı arasındaki bağlantıyı ise şöyle anlatır:

... toplumdaki değerlerin bireyler arasında eşit olarak dağıtılmasını, toplumsal işbirliğin sorunsuz işlemesi için kurumsal yapının düzenlenmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, (...) adalet toplumsal bir bağlam içinde anlamlıdır (Rawls, 2015, s. 69).

Buradan hareketle şunu söylemek mümkündür: Rawls için adalet, toplumun temel taşıdır. Eğer bir toplum adaletli ise, temel hakları koruyacak, ödevlerini yerine getirecek ve toplumdaki ekonomik fırsatları herkes için kullanacaktır. Böylece insanlar içinde adalet sağlanmış olacaktır. (Rawls, 2015, 67). Başka bir deyişle, insanlar arasında yapılacak eşit bir dağıtımla sosyal adaletsizliğin de önüne geçilmiş olacaktır.

Kuçuradi de adalet kavramını insan haklarıyla ilgisi bakımından ele almıştır. Çağımızda yaygın olarak görülen anlayış insan haklarının, hukuk olduğudur. Kuçuradi tam olarak buradan hareket ederek adaletin, hukukun ve insan haklarının birbirleriyle bağlantısını ele almaktadır:

Vurgulamak istediğim bir nokta da şudur: bugün yaygın bir şekilde kabul edildiği gibi insan hakları hukuk değildir; hukukun türetileceği öncüllerdir sadece –farklı gerçeklik koşullarında adaleti gerçekleştirecek hukukun öncülleri. Bu da şu demektir: yasalar açık kavranılmış insan hakları normlarına dayanarak oluşturulursa, yani, insan haklarının talep ettiği muamele güvence altına alınırsa, kişiler insan türüne özgü bazı olanakları gerçekleştirebilirler (Kuçuradi, 2011a, s. 61).

Kuçuradi'nin de belirttiği gibi insan hakları hukukun türetileceği öncüllerdir. Açık bir ifadeyle söylenecek olursa, insan hakları hukuk değil, fakat hukuk ile bağlantısı olan ve adaleti gerçekleştirmeye yardımcı öncüllerdir. Diğer taraftan insan haklarına dayalı bir yasanın insanın olanaklarının gerçekleşmesine katkı sağlayabileceğini vurgulamıştır. Eğer insan hakları normlarına dayalı değil de dinsel, kültürel normlara dayalı bir yasa çıkartılırsa, bir ülkede yaşayan bütün insanın olanaklarının gerçekleşmesini sağlayamayabilir. Çünkü bir ülkede farklı etnik ve kültürel kimliklere ve dini inançlara bağlı insanlar yaşamaktadır. Bunlar göz önüne alınarak bakıldığı zaman, insan hakları söz konusu olduğunda kişilerin kim olduğu, hangi inanca bağlı olduğu önemli değildir. Önemli olan talep ettiği muameleyi görmesidir. Ancak bu şekilde adalet sağlanmış olacaktır. Kuçuradi, adalet ile insan hakları arasındaki bağlantıyı ise şöyle anlatmaktadır:

A d a l e t kişilerin temel ve diğer haklarının korunması talebi ve mevcut koşullarda gereklerinin, sürekli olarak, ülkeler ve dünya düzeyinde gerçekleştirilmesi talebidir. (...) adalet bir üst ilke olarak karşımıza çıkıyor. Talep ettiği şey: sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkilerin düzenlenmesini belirleyen ilkeleri ve kamu alanında kişilerin göreceği muameleyle ilgili normları her tarihsel anda mevcut koşullara insan hakları bilgisinin ışığı altında bakarak türetmektir (Kuçuradi, 2011a, s. 34).

Adalet ve insan hakları kavramları birbirlerini tamamlayan birer kavramdır. İnsan haklarını korumayan bir sistemde adalet olmayacaktır. Adalet, temel hak ve diğer hakların sadece bir ülkede değil dünya düzeyinde korunması ve gerçekleştirme talebidir. Burada önemli olan her koşulda yasa yaparken insan haklarından yaralanması gerekmektedir.

Adalet kavramının kendisi zaman içerisinde değişmez, konulan yasalar zaman içerisinde değişir. Yasaların zaman içerisinde değişmesinin sebebi ise, koşulların değişmesidir. İoanna Kuçuradi de adalet ve koşullar arasındaki bağlantıya dikkat çekmiş ve şunları söylemiştir:

... adalet, d e ğ i ş i k v e d e ğ i ş k e n koşulların, ama kişilerin ve insan türünün gelişmesine elverişli ya da en azından engelleyici olmayan değişik ve değişken koşulların sürekli yaratılmasını talep ediyor; yani ülkeler düzeyinde ve dünya düzeyinde insan haklarının korunmasını talep ediyor (Kuçuradi, 2011a, s. 34).

Adalet, insanların kendilerini geliştirmesine bir olanak sağlar. Yasalarda insanların dolaylı yönden korunan haklarını (eğitim, barınma, çalışma) güvence altına almalı ve bu yasalar uygulanmalıdır. Adalet, her tek durumda insanları korumaya yönelik olmalıdır. İnsanlar, adaletin eksik olduğunu düşündüğü zaman adalete olan bu özlemi söylemlerinde dile getirirler. Kuçuradi de adalete olan bu özlemi şöyle dile getirmiştir:

... insanlar g e n e l o l a r a k adalet istediklerini, örneğin “adil bir dünya” istediklerini söylerken, bulanık bir özlemi dile getiriyorlar; oysa b e l i r l i bir tek durumda adalet istediklerini söylerken, bir talebi dile

getiriyorlar: kendilerine ya da bir başkasına bir şeyin –her tek durumda farklı bir şeyin ve bu ne olursa olsun belirli bir şeyin– verilmesi gerektiğini, o anda sahip olmadıkları, ama ister olsun ister olmasın, kendilerine a i t olduğunu düşündükleri bir şeyin, onlara verilmesi gerektiğini kastediyorlar; y o k s u n bırakıldıkları, kendilerinden “alınmış” ve onlara geri verilmesi gereken bir şeyi kastediyorlar; kendilerine borçlu olunan, v e r i l m e s i g e r e k e n bir şeyi (Kuçuradi, 2011a, s. 29).

İnsanlar, adalet istediklerinde bir talebi dile getirmektedir. Ancak burada önemli olan nokta şudur: insanlar adaleti isterken aslında onların yoksun bırakıldıkları şeylerden bahsetmektedirler. İnsanlar, adaletsizlik yaşadığı zaman, adaleti talep eder. Örneğin hakkın yerini haksızlık almışsa ya da eşitliğin yerini eşitsizlik almışsa, insanlar kendilerine ait olanı istemeye başlayacaktır. İnsan dünyasında haksızlıkların yaşanmaması için adalete ve adaleti koruyan kanunlara ihtiyaç vardır. Ancak böylesi bir durumda insan hakları korunacak ve insanlar kendini gerçekleştirebilecektir. Aksi olduğu zaman insanlar kendini gerçekleştirebilmek için gerekli olan koşullara ulaşamayacaktır. Koşullar sağlanmadığı zaman ise, insanlar arasında sosyal adaletsizlik olacaktır. Bazı insanlar ekonomik fırsatlardan yararlanırken, bazıları ise yararlanamayacaktır. Ülkeler ve dünya düzeyinde sürekli olarak yeni gelişmeler olmaktadır. Ekonomik, siyasal ve sosyal bütün yeni gelişmeler bir ülkedeki tüm yurttaşları etkilemekte aynı etkileşim ülkeler arasında da olmaktadır.

2.2. Sosyal Adaletsizlik

Sosyal adaletsizliğin, günümüzde daha çok ekonomik gelir dağılımları arasındaki farklardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Gelir dağılımı, insanlar arasındaki eşitsizliği gösteren en önemli etken olarak görülse de, tek başına yeterli bir gösterge değildir. Gelir dağılımının yanında insanların yaşam koşullarına da bakılması gerekmektedir. İnsanların aldığı eğitime, beslenme koşullarına, barındıkları yerlere ve sağlık sıkıntılarını giderme yollarına bakıldığında önemli seviyede farklılıklar görülüyorsa, orada sosyal adaletsizlik vardır denilebilir. Sosyal

adaletsizlik ile ilgili olarak Kuçuradi bir tanım yapmıştır. Kuçuradi'ye göre sosyal adaletsizlik:

... bir ülkede sosyal ve ekonomik haklar tanınırken, temel insan haklarıyla bağlantı kurulup kurulmamasıyla ilgilidir. Bu, eğitim, sağlık v.b. gibi bir tür temel hakları korunma o l a n a k l a r ı n ı n ülkedeki bütün yurttaşlar için e ş i t ç e - a y n ı d e r e c e d e , bu derece ne olursa olsun- sağlanmadığı durumdur (Kuçuradi, 2011a, s. 217).

Sosyal adaletsizliği görebilmek için bir ülkede yaşayan bütün insanların nasıl yaşadıklarına bakmak gerekmektedir. Bazı kişilerin ve grupların millî gelirden aldıkları payın neden diğer kişilerden ve gruplardan fazla olduğu açıklanmalıdır. Kuçuradi, “Eğer bir ülkede yurttaşların bir kısmı klimalı villalarda veya katlarda oturuyorsa, başka bir kısmı da mağaralarda veya kerpiç evlerde yaşıyorsa, orada sosyal adaletsizlik vardır” derken, tam da bu noktaya işaret etmektedir (2011a, s.11). Sosyal adaletsizliklerin temelinde gelir dağılımlarındaki farklılıklar neden olarak görülse de, bunun yanında ülkede siyasal eşitsizliği önlemeye yönelik yasalar yapmaması ya da yasalar yapılırken bunun göz ardı edilmesi de kişiler arasındaki eşitsizliklerin artmasına sebep olmaktadır. Eşitsizliğin artmasının en önemli nedenlerinden biri ise devletin, yasalar çıkartılırken temel insan hakları ile diğer haklar arasındaki bağlantıyı kurmaması ya da kuramamasıdır. Başka bir deyişle, sosyal, ekonomik ve siyasal haklar ile temel kişi hakları, yaşama, beslenme, barınma, çalışma hakları arasındaki bağlantıyı göz önüne alan yasalar çıkarılmadıkça, kurulmamakta ya da kurulamamaktadır. Bazı temel haklara zarar gelebilmektedir.

Kişiler arasındaki bu eşitsizliğin sebebini akademisyen Onur Sunal, “insanları yönlendiren temel güdü birbirlerine karşı duydukları korkudur” (Sunal, 2011, s. 289) diye açıklamaktadır. İnsanlar arasındaki korku güdüsü veya gelecekte kaygı duymaları, onların yapıp etmelerini belirlemektedir. Herkes kendi çıkarını, kendi malını koruma peşine düşmekte ve kimse mallarını paylaşmayı istememektedir. Zenginlik, mal-mülk peşinde olan insanlar, kendileri gibi yaşam koşullarına sahip olmayan kişileri düşünmemektedirler. Bunun yanı sıra gelir durumu iyi olan kişiler, zenginliklerinin onlara verdiği birtakım ayrıcalıklardan da kopmak istememektedirler. Gelir durumu düşük olan kişiler ise karnını doyurmak, barınmak gibi temel ihtiyaçlarını sağlamaya çalışmaktadır. Bundan da anlaşılacağı gibi, bazı

kişiler sıkıntılar içinde yaşarken, bazıları da bu sıkıntı ve eşitsizliklerin farkında olmadan yaşamaya devam etmektedir.

Haklardan yararlanamayan kişilerin fazla olduğu ülkelerin başında eski adıyla Üçüncü Dünya Ülkeleri gelmektedir. Sosyal adaletsizlik sadece bu ülkelerinde değil, diğer ülkelerde de ortaya çıkan bir durumdur. Tek fark, sosyal adaletsizliğin Üçüncü Dünya anlamında ülkelerinde daha açık görülmesidir.

Sosyal adaletsizliğe iki yönden bakmak gerekmektedir. Kuçuradi' de, "... sosyal adaletsizlik durumunun iki ayrı düzeyde, ulusal düzeyde ve dünya düzeyinde ayrı ayrı, sonrada ilgilerinde ele almak uygun olur" (2011a, s. 12) demektedir. Başka bir deyişle, bu durumda hem ülkenin kendisinin içindeki insanlar etkilenmekte, hem de dünyanın diğer ülkelerdeki insanlar etkilenmektedir. Kuçuradi, ulusal düzeyde olan sosyal adaletsizliği iki yönden incelemenin daha uygun olacağını belirtmektedir. Böylece sosyal adaletsizliğin insan haklarıyla ilişkisini ayrıntılı olarak görmek mümkündür: birinci olarak kişiden hareketle, ikinci olarak da devletten hareketle bakılmalıdır. Buna göre birinci bakış açısıyla sosyal adaletsizliğin nasıl bir durum olduğu ortaya çıkarılırken, ikinci bakış açısıyla da sosyal adaletsizliğin bugün yoksul ülkelerde nasıl ortaya çıktığı görülebilir (Kuçuradi, 2011a, s. 14).

Kuçuradi'ye göre, bir ülkede "eğer bazı kadınlar, tercih yapamadıkları için bir çırpıda üç kürk satın alabiliyorsa, başka bazı kadınlarsa hayatını kazanmak için kendini satıyorsa, orada sosyal adaletsizlik vardır" (2011a, s. 12). Başka bir örnek verecek olursak, eğer bazı kadınlar tercih yapamadıkları için birçok mücevher alıyorsa, başka bazı kadınlar ise hayatlarını devam ettirebilmek için böbreklerinden birini satıyorsa, burada sosyal adaletsizlik vardır. Görüldüğü üzere mal-mülk sahibi olan kişiler, gerekli olmadığı halde bir eşyadan birkaç tane alabiliyorken, geçim sıkıntısı içinde olan kişiler, hayatlarını devam ettirebilmek için bedenini ya da organını satmaktadırlar.

Sosyal adaletsizlik bir ülke içersin de olduğu gibi uluslararası da olmaktadır. Ulusal düzeydeki sosyal adaletsizliği görebilmek için kişi açısından ve devlet açısından bakılması gerekmektedir.

2.2.1. Kişi Açısından Bakıldığında Sosyal Adaletsizlik

Kuçuradi, kişiden hareketle bakıldığı zaman, yaşanılan ülkedeki haklarla bağlantı kurarak sosyal adaletsizliği göstermeye çalışmıştır:

Kişi merkeze alınarak bakıldığında, sosyal adaletsizlik, dolaylı korunan temel kişi haklarının –ya da bazılarının- hikorumadığı durum değildir; böyle hakların bir ülkede ilgili bütün yurttaşlar için korunmadığı durumdur: bütün insanları ne şit olduğu ama ancak dolaylı korunabilen hakların, bir ülkede devletçe bütün yurttaşlar için e şit e -: aynı derecede- korunma olanaklarının sağlanmamış olduğu durum (Kuçuradi, 2011a, s. 14).

lke içinde bu eşitsizliklerin kalkması ya da en aza indirilmesi için siyasal yönetimlerin yasaları bu doğrultuda yapmaları önemlidir. Dolaylı korunan hakları devlet bütün yurttaşlarına sağlamalıdır. Çünkü sosyal adaletsizlik dolaylı korunan hakların bütün yurttaşlara sağlanmamasından kaynaklanır. Gelir durumu iyi olan insanlar, gün geçtikçe daha da zenginleşiyoorsa, aynı zamanda gelir durumu düşük olanlar daha da yoksullaşiyoorsa, orada devlet görevini yapmıyor demektir. Geçmişe ve günümüze bakıldığında, dünya genelinde insanların yoksulluk oranının yüksek olduğu bölgelerdeki birçok insan temiz su ve yiyeceğe ulaşamadıkları için açlık ve/veya salgın hastalıklar nedeniyle lyorken, bazı insanların ise, sadece televizyondan görülecek bir servet içinde olmaları bize şunu göstermektedir: bazı insanlar gereğinden fazla servetleri bulunurken, bazı insanların servetleri olmadığı için gerekli olan ihtiyaçlara ulaşamamaktadır.

Buradan hareketle, sosyal adaletsizliğin, dolaylı korunan hakların yurttaşlara sağlanmasındaki farklılıkla ilgili olduğunu görülmektedir. Başka bir deyişe, sosyal adaletsizlik, aynı ülkede yaşayan iki insanın gelir dağılımlarının yanı sıra, insansal olanaklarını gerçekleştirmek için devlet tarafından, dolaylı korunan hakların yurttaşlarına e şit olarak sağlanmamasıyla ilgilidir. Kuçuradi'ye göre sosyal adaletsizlik, temel hakların sosyal ve ekonomik haklar aralarındaki bağlantıyla ilgili bir problemdir:

... O, temel hakların bir türünün –örneğin eğitim hakkının, zihinsel ve fiziksel sağlık hakkının, minimum bir yaşam standardına sahip olma hakkının v.b. – koruma olanaklarının bir ülkedeki bütün yurttaşlar için eşitçe güvence altına alınmadığı, yani bu hakları gerçekleştirmenin olanaklarının onlara aynı derecede –bu derece ne olursa olsun- sağlanmadığı durumdur (Akt. Savaş, 2004, s. 273).

İnsanlara bazı olanaklar sağlanmalıdır. Olanaklardan kasıt ise kişilerin belli bir yaşam standardına uygun olarak yaşamalarını sağlayacak koşullardır; başka bir deyişle beslenme, sağlık ve eğitim gibi haklar güvence altına alınmasıdır. Örneğin bir ülkede yaşayan iki çocuğun, ekonomik koşullardan dolayı aynı eğitimi alamıyorsa, çocuklardan biri iyi koşullarda eğitim alıyor ve diğeri ise ekonomik sebeplerden dolayı çalışmak zorunda kalıp eğitimden yoksun kalıyorsa, orada sosyal adaletsizlik vardır. Kuçuradi'nin de belirttiği gibi "... bazı çocuklar okula Cadillacla götürüyorsa, aynı yaştaki başka çocuklarsa ekmeğini kazanmak için yük taşıyorsa, orada sosyal adaletsizlik vardır" (2011a, s. 11). Başka bir deyişle, aynı yaştaki iki çocuk dolaylı olarak korunan temel haklardan eşit şekilde yararlanamıyor demektir.

Bir ülkede yaşayan her yurttaşın dolaylı korunan haklarını koruma altına almak devletin görevidir. Korumayı da düzenlemeler yaparak, yasalar çıkartarak ve bu yasalara uyulup uyulmadığını denetleyerek yapar.

Kişi açısından sosyal adaletsizliğin olmaması için dolaylı korunan hakların tüm yurttaşlara eşit şekilde verilmesi gerekmektedir.

2.2.2. Devlet Açısından Bakıldığında Sosyal Adaletsizlik

Kuçuradi, devleti merkeze alarak sosyal adaletsizliğe bakıldığı zaman, insan hakları ile ilgili olarak şu noktanın dikkat çektiğini belirtiyor:

Devlet merkeze alınarak bakıldığında, sosyal adaletsizlik, siyasal bir olgu olarak: toplumsal ilişkilerin düzenleniş –kuruluş ve yürütülüş– tarzıyla ilgili, başka bir deyişle yurttaşlara devletçe tanınan veya tanınmayan haklarla ve sağlanan veya sağlanmayan olanaklarla ilgili bir olgu olarak karşımıza çıkar (Kuçuradi, 2011a, s. 14).

Kuçuradi'nin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, devleti yasaların insanların kendilerini geliştirmesine ve olanaklarını gerçekleştirmesine yardımcı olması gerekmektedir. Yardımcı olmadığı durumlarda ise, insanlar dolaylı korunan haklardan yararlanamamaktadır. Kuçuradi, bu konuyla ilgili olarak temel kişi haklarıyla, kişilere tanınan sosyal, ekonomik ve siyasal hakların ilgilerinin kurulmamasından dolayı olduğunu belirtir:

... bu sınırların çizilmesinde, bunların dışında etkenlerin –başta bilgisizlik ve çıkarın: kişisel, grupsal, sınıfsal v.b. çıkarların– ağır basmasıdır. Ya da: sosyal ve ekonomik ilişkilerin kurulmasını ve yürütülmesini belirleyen yasaların – vergi yasası, medenî kanun gibi yasaların tek bir konuya ilişkin daha dar kapsamlı yasaların– çıkarılışında, kişilere tanınan olanakların (içinde hareket edebileceği sınırların) bu tür temel haklarla ilgisi kurulmadan ve tanınan olanakların bu haklar bakımından doğuracağı belli başlı sonuçlar düşünülmeden çıkarılmasıdır. Bu ilgi kurmama, çok defa, bu haklara zarar veren bazı yasaları kaldırmama, içinde bulunan koşullarda bu hakların yaşamasını engelleyen bazı “hakları” ya da olanakları tanıyan yasalar çıkartma, bu hakları dolaylı koruyacak yasaları ise çıkarmama olarak görünür (2011a, s. 14-15).

Devletlerin, yasalar çıkarırken herhangi bir grubun veya sınıfın çıkarlarına göre çıkartmaması gerekir. Yasalar o ülkede yaşayan bütün yurttaşları düşünerek yasalar çıkartılmalıdır. Çünkü grupların ve sınıfların çıkarları için yapılacak olan yasalar, onlara mensup olmayan yurttaşların olanaklarını gerçekleştirmesini engeller.

Devletin başka bir görevi de devletteki “yok”ları da paylaştırmaktır. Kuçuradi’de bu noktaya değinmiştir:

... devlet açısından sosyal adaletsizlik, yalnızca olanın eşitçe paylaşılmasından değil, o l m a y a n ı n eşitçe paylaşılmasından dediğim şeyden de ortaya çıkar. Çünkü ulusal düzeyde sosyal adaletsizlik, dolaylı korunan temel kişi haklarının bir ülkede korunma d e r e c e s i y l e –yani tanınan hak sınırlarının genişliği-darlığıyla-neredeyse ilgili değildir; bu derece ne olursa olsun, bütün yurttaşlar için e ş i t ç e korunma olanaklarının sağlanmamasıyla ilgilidir. “Yok”ların paylaşılmasıyla bu tür hakların düşük derecede ama eşitçe korunma olanaklarının sağlandığı bir ülkede, sosyal adaletsizlikten söz edilemeyeceğini düşünüyorum (Kuçuradi, 2011a, s. 16).

Yokların paylaşılması, yoksulluğu ortadan kaldırmaz, fakat aynı ülkede yaşayan insanların eşit olarak haklardan yararlanma olasılığını artırır. Örneğin bir ülkede kaynak yetersizliği var ise bu her kişi için '*yetersizlik*' olmalıdır. Yani bir kesim az ya da çok az olan kaynaktan yararlanmaya çalışırken, başka bir kesim bundan hiç yararlanamıyorsa, o ülkede sosyal adaletsizliğin önüne geçilemez. Her ülkede eşitliğin olması için, Kuçuradi'nin belirttiği gibi, devletler sadece olanı değil yokları da, yani olmayanı da paylaşmalıdır.

Sosyal adaletsizlik dünya düzeyinde her ülkede farklı olarak görülmektedir. Çünkü her devlet, bütün yurttaşlarına olanı ve olmayanı eşit bir şekilde bölüşürmemektedir. Bazı ülkelerde yurttaşlar refah içinde yaşarken, diğer bazı ülkelerde insanlar sefalet içinde yaşıyorsa dünya düzeyinde sosyal adaletsizlik vardır. Örneğin İsveç, Norveç ve Danimarka gibi devletlerde, yurttaşlar refah içinde yaşamaktadır, Hindistan ve Somali gibi devletler yoksulluk içinde yaşamaktadır. Kuçuradi, dünya düzeyindeki sosyal adaletsizliği şu şekilde ifade eder:

Ve eğer bazı ülkelerde biyolojik veya fizyolojik bakımdan sakat bebekler akla gelebilecek her yoldan yaşatılmaya çalışılıyorsa, başka ülkelerde ise sağlık koşullarından dolayı yüzlerce çocuk kızamıktan ölüyor; eğer bazı ülkelerde, akşamüstü köpekler çocuk arabalarında gezdiriliyor, başka bazı ülkelerde ise bazı çocuklar çöplerde yiyecek arıyorsa, dünyamızda sosyal adaletsizlik egemendir demektir (Kuçuradi, 2011a, s. 12).

Yine bazı ülkelerde insanlar ihtiyacı olmadığı halde suyu boş yere kullanılıyorsa, başka ülkelerde ise insanlar su bulamadıkları için ölüyorlarsa, sadece o ülkelerde değil dünyada sosyal adaletsizlik vardır. Kuçuradi'nin de belirttiği gibi, dünyadaki sosyal adaletsizlik egemen olmuştur.

Kişi ve devlet açısından bakıldığında zaman, ulusal düzeydeki sosyal adaletsizlik bir ülkede yaşayan bütün yurttaşların bazı haklarının korunmamasından kaynaklanmaktadır. Kuçuradi,

Devlet tarafından kişilere tanınan haklar ve olanaklar –kültürel haklar dahil olmak üzere devletçe tanınan sosyal, ekonomik ve bazı siyasal haklar– bütün yurttaşların dolaylı olarak korunan haklarını ya eşitçe

korumadığı ya da korunmalarını engellediği durumdur: çağca ulaştığımız değer bilgisiyle –felsefeyle– ona bakıldığında, insan olduğunun bilincinde olan her insana başkaldırtan, “olmaz böyle şey” dedirten bir durum (2011a, s. 17).

demektedir. İçinde yaşadığımız çağda insan olmanın bilincinde olan her insan, televizyondan, internetten, gazetelerden ve radyolardan hem kendi ülkesi hem de diğer ülkelerde olup biteni öğrenmektedir. Bu durum karşısında da ‘*olmaz böyle şey*’ demektedir.

Kuşkusuz insanların ekonomik koşullarının farklı olması ve devletlerin yurttaşlarına olanakları eşit olarak paylaşmaması (yokları), insanlar arasındaki eşitsizliği daha da attırmaktadır. Ayrıca her devlette olan yeni bir ekonomik ve sosyal politika, ister istemez diğer devletleri de etkileyecektir. Bu durumda ise sosyal adaletsizlik ulusal düzeyden çıkıp, dünya düzeyinde karşımıza çıkmaktadır.

Dünyadaki sosyal adaletsizliğin ortadan kaldırılması çok zaman alabilir ya da hiç mümkün olmayabilir, ancak ulusal düzeydeki sosyal adaletsizlik kaldırılabilir. Ulusal düzeydeki sosyal adaletsizliğin ortadan kaldırılması, bir devlet içinde yaşayan bütün yurttaşlara eşit muamele edilerek ve eşit paylaşımlar yapılarak mümkün olabilir. Yeter ki sosyal adaletsizliğin olmaması için, nasıl ki bir ülkede olanlar paylaşıyor ise yoklar da paylaşılmalıdır. Ama eğer bu iki koşul sağlandığı halde hala çözüm bulunamıyor ise, orda sosyal ve ekonomik haklar, temel insan haklarının önüne geçmiş demektir.

Eğer sosyal adaletsizliğin sadece ülkelerde değil dünyada ortadan kaldırılması isteniyorsa, bütün insanların ile bütün yurttaşların eşit oldukları hakların farkının bilinmesi gerekmektedir Kuçuradi de buna değinmiştir:

Bu farkı ve her ülkenin ve dünyanın bugünkü koşullarını göz önünde bulundurarak, insan haklarına ilişkin belgeleri, anayasaları ve yürürlükte olan yasaları gözden geçirmek; ve bu gözden geçirmenin sonuçlarına dayanarak, koşulların özelliğine göre yeni normlar, yeni kurumlar ve bazı eskilerini işler hale getirecek yeni mekanizmalar önermek, sosyal adaletsizliği içtenlikle kaldırmak isteyen yöneticilere ışık tutabilir; içten istemeyenlere ise, kulaklarını ona tıkamaları pek kolay olmayacak bir dürüstlüğe çağrı olabilir (2011a, s. 22).

Devletleri yönetenlerin, içinde yaşadıkları koşulları göz önüne alarak yapacakları yasalar sosyal adaletsizliği aza indirecektir. Böylelikle devletler ve dünya düzeyinde “*olmaz böyle şey*” artık eskisi kadar denilmeyecektir. Bunun içinde insan haklarına ilişkin olarak yeni yasalar yapmaları o devletler için ışık olabilecektir. Bu da devletleri yönetenlerin elinde bir olanak olarak bulunmaktadır.

2.3. Sosyal Adalet

Sosyal adaleti anlayabilmek için, karşıtı olan sosyal adaletsizlik kavramından hareketle bakmak gerekmektedir. Sosyal adaletsizlik bölümünde değinildiği gibi devletçe tanınan hakların korunmasıyla beraber sosyal adalet sağlanacaktır. Devletçe tanınan haklar ise ancak hukuk ile bağlantılıdır.

Kuçuradi, temel kişi hakları ile hukukla tanınan hakları arasındaki bağı şu şekilde belirtmiştir:

Temel kişi haklarının bir bölümü, kişilerde insanın yapısal olanaklarının doğrudan doğruya korunmasına ilişkin istemlerdir: kişiler insanın bu olanaklarını gerçekleştirir ve geliştirirken, onlara “hiçkimse” tarafından d o k u n u l m a m a s ı isteminde bulunurlar. Kişi güvenliğine ilişkin bütün yasaklayıcı istemler ve/veya “temel özgürlükler” bu tür haklardır. Diğer bölümü ise, kişilerin insanın yapısal olanaklarını gerçekleştirip geliştirebilmesinin g e n e l ö n k o ş u l l a r ı y l a ilgili istemlerdir. Beslenme, sağlık, eğitim, çalışma gibi haklar, bu tür haklardandır. Bunlar da her kişinin sırf insan olduğu için sahip olduğu haklar, yani insan hakları ya da temel kişi haklarıdır. Şu farkla ki bunlar ancak dolaylı olarak: bir ülkede devletçe t a n ı n a n h a k l a r l a : sosyal, ekonomik ve bazı siyasal haklar ile bazı kurum ve kuruluşlar aracılığıyla korunabilirler (Kuçuradi, 2011a, s. 13).

Temel kişi haklarıyla devletlerin insanlara tanıdıkları haklar arasındaki fark, temel kişi haklarının insanların, insan türünün üyesi oldukları için sahip oldukları haklar yani tanınan haklardır. Temel kişi hakları insanın yapısal olanaklarının korunması ve geliştirilmesi talebinde bulunmaktadır. Korunmasına ilişkin olanlar, bu hakların bütünü dokunulmamayı talep ederken, kişilerin olanaklarını

geliştirebilmesinin ön koşullarıyla ilgili olanlar bir şeyi yapmayı talep etmektedirler. Ancak her iki grup da temel kişi hakkıdır. Sadece dolaylı olan haklar bir şey yapmayı talep ettiklerinden ancak devlet tarafından tanınan haklarla sağlanabilirler. Örneğin beslenme, sağlık, eğitim, çalışma hakkı, genel ön koşulla ilgili istemlerdir. Bunların sağlayıcısı ise devletlerdir. Devletler, dolaylı hakları, sosyal ekonomik ve siyasal haklarla koruyabilir. Bu haklar kişi haklarıdır, ama insan hakları değildir (Kuçuradi, 2011a, s. 13). Sosyal, ekonomik ve siyasal haklar devletler tarafından tanınan haklar oldukları için tanıyan devletin koşullarına göre değişiklik gösterebilir. Bu durumu Kuçuradi şöyle açıklar:

Bunlar, sınırlarının genişliğinin ülkeden ülkeye farklı olmasının doğal olduğu, ama bir ülkedeki ilgili bütün yurttaşların eşit olduğu haklardır. Asgari ücret, emeklilik için şart koşulan en az çalışma yılları bu tür haklardandır. (2011a, s. 13).

Yani bir devletin bütün yurttaşlarına sağladığı haklardır. Fakat ekonomik, siyasal ve sosyal haklar her devlette aynı değildir. Her devletin ekonomik, siyasal ve sosyal politikaları ve yurttaşlarına sağladıkları haklar aynı olmamaktadır. Bu ülkelerin ekonomik, gelişmişlikleri ile de ilgili olabilmektedir. Örneğin, İngiltere'deki asgari ücretle Türkiye'deki asgari ücret bir değildir. İsviçre'deki emeklilik politikaları ile Mali'deki bir değildir. Devletler arasında bu haklarla ilgili olarak farklılık olsa da, bir devlet ülkesinde yaşayan bir yurttaş, diğer yurttaşlardan üstün olarak göremez. Hepsine eşit olarak muamele etmelidir.

Şöyle ki tarih boyunca çeşitli dönemlerde insanlar adil bir düzen istediklerini belirtmişlerdir. Ekonomik, sosyal ve siyasal düzende kendilerine adil davranılmadığını vurgulayarak, bazı kişilerin var olan düzende kendilerinden daha iyi yaşam standartlarına sahip olduklarını fark eden insanlar, daha adil bir toplumun ve aynı hakların kendilerine de verilmesinin özlemini duymaktadırlar. Bir ülkede yaşayan yurttaşların hepsine eşit şekilde muamele edilmesi gerekmektedir. Sosyal adaletsizlik bölümünde değinildiği ve İoanna Kuçuradi'nin belirttiği gibi bir ülkede "olan"lar ile "yok"ların bütün yurttaşlara "eşit" olarak paylaşılması gerekmektedir.

Sosyal adaletin çeşitli tanımlarında, “eşitlik” ve “adil olma”ya vurgu yapıldığı görülebilir. Bu tanımlardan birkaçına bakacak olursak;

Sosyal adaleti tanımlamak da oldukça güçtür. Bu konuda çağdaş tanımlardan birisini, yazın üzerinde önemli çalışmaları olan Lea Ann Bell yapmıştır. Bell (...) kaynakların eşit dağıtıldığı ve bütün üyeleri bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan güvende olduğu bir toplumun adil olduğunu belirtmiştir. (...) Van Womer (...) adaletsizliği çaresizlik, baskı, sindirilme ve eşitsizliğin doğal sonucu olarak görür. Sosyal politikaların amacı ise, var olan bu adaletsizlikleri ortadan yok etmek olarak ifade etmektedir. Gill (...) adil toplumların bütün fertlerini eşit kabul etmesi ve herkese eşit haklar ve sorumluluklar yüklenmesi gerektiğini öne sürmüştür (Sunal, 2011, s. 285).

Lea Ann Bell, sosyal adaleti adil toplumla ilişkilendirerek, adil olan bir toplumun, ülkede yaşayan bütün kişilere bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan bir güven vermesi ve ülkedeki kaynakların herkes tarafından eşitçe kullanılmasının yollarını açması gerektiğini vurgulamıştır. Van Womer, sosyal adaletsizliğin temel nedeninin insanlara uygulanan baskılar ve insanların çaresizlikleri olduğunu öne sürmekte ve sosyal adaletin, ancak bu baskılar ve çaresizlikler ortadan kaldırıldığında sağlanacağını söylemektedir. Bu nedenle devlet görevlilerince alınan kararlar bu adaleti sağlamaya yönelik olmalıdır. David Gill de ülkede yaşayan insanlar arasında eşitlik olması gerektiğini söylemektedir. İnsanların hem haklardan yararlanması gerektiğini hem de üstlerine düşen sorumlulukları yerine getirmeleri gerektiğini belirtmektedir.

Adil olan toplumlarda sosyal adaletin var olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle, bir devletin, bu devlet nerede olursa olsun ister Avrupa’da ister Ortadoğu’da olsun, yurttaşlarına temel haklar bakımından eşit muamele etmesi gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Sosyal adalet ilkesiyle ilgili olarak Kuçuradi şöyle bir tanım yapmaktadır:

... s o s y a l a d a l e t i l k e s i, insanın yapısal olanaklarının kişilerce gerçekleştirilmesinin ve genişletilmesinin genel ön koşulları olan ve ancak dolaylı korunan temel kişi haklarının, devlet tarafından –siyasal yöntemlerin yapıp etikleriyle– bütün yurttaşlar için e ş i t ç e korunma

olanaklarının s ü r e k l i sağlanması istemi olur (Kuçuradi, 2011a, s. 19).

Dolaylı korunan temel kişi haklarıyla, sosyal adalet ilkesinin bağlantısını kuran Kuçuradi, devletlerin bütün yurttaşlarının, kendilerini ve olanaklarını geliştirebilmelerini sağlaması gerektiğini belirtirken, bunun herkes için eşit şekilde ve sürekli olarak sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Süreklilikten kasıt, bir kişinin bütün hayatı boyunca bu olanakların sağlanması değil, devletin bu olanakları herkes için eşitçe sağlamasıdır. Örneğin eğitim hakkının sağlanması demek bir insana, yalnızca okuma yazma öğretilmesi değil, o insanın hayatı boyunca bilgiye ulaşabilesinin sağlanması demektir. Daha açık bir ifadeyle, bir kişi okuma yazmayı belirli bir süre içinde öğrenebilir. Ancak devletin eğitim hakkının sağlanması bağlamındaki görevi bu süreyle sınırlı değildir. Bu kişinin tüm hayatı boyunca bilgiye ulaşabilmesi için gerekli koşulların sağlanması gerekmektedir. Bu da eğitim hakkının sürekli olarak korunması anlamına gelir. Devletin, ülkede yaşayan bütün yurttaşların olanaklarını geliştirmesini sağlamalıdır. Çünkü bütün yurttaşların ekonomik gelirleri aynı olmamaktadır.

Bir devletteki yurttaşlar, farklı işlerde çalıştıkları için farklı olarak vergi vermektedirler. Ancak burada önemli olan yurttaşların ne kadar kazandıkları değildir. Bir kişi fazla para kazanıyorsa, ona göre vergi vermeli ya da başka biri az kazanıyorsa ona göre vergi vermelidir. Devletlerin anayasalarında bunlara yönelik maddeler bulundurulmalıdır. Örneğin:

Konuyu sosyal adalet çerçevesinde değerlendirdiğimizde, gerçekten verginin vatandaşların mali gücüne göre alınması, sosyal adalete uygundur. Ancak ülkemize baktığımızda vergide adaletin sağlandığı konusunda birtakım endişelerin var olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Anayasa'nın 73. Maddesine göre "herkesin maddi gücü oranında vergi vermesi" gerekmektedir.

Yani her kişiden aynı miktarda vergi alınması değil, gelirine oranla vergi alınması adaletin sağlanması anlamına gelir. Ancak buna rağmen her yurttaşın gelir durumuna göre vergi alınmamaktadır.

Ülkedeki insanlar arasında ayırım olmaktadır. Çünkü bir sporcunun aldığı parayla, kamuda çalışan bir insanın aldığı para aynı değildir. Bir sporcu, bir memurdan daha fazla para kazanmaktadır. Böylesi bir durumda ise sosyal adalet sağlanmamış olacaktır (Ruhi, 2003, s. 67).

Sosyal adalet ilkesine göre böyle bir durum adaletsizlik yaratmaktadır. Ekonomik dengesizliklerin olduğu bir devlette zayıf sosyal gruplar, diğer güçlü sosyal gruplara karşı savunulmaması, ulusal gelirden gerektiği gibi pay alamamaları insanlık onuruna yaraşır bir şekilde muamele görmemelerine neden olmaktadır. Böyle bir devlette sosyal adalet yerine, sosyal adaletsizlik egemen olur. Yani “(...) genel olarak ekonomik refah unsurlarının sosyal sınıflar arasında dengeli şekilde dağılımı ile yakından ilgili bir kavram olarak sosyal adalet öne çıkmaktadır” (Yıldırım, 2012, s. 23).

Hukukçu Mick Dodson da sosyal adalet ve sosyal adaletin günlük yaşamda nasıl karşımıza çıktığına değinmiştir:

... her sabah yüzleştığınız bir konudur. Nitekim sosyal adalet evde suyun bulunması, pişirme kolaylıkları ve sanitasyon; ailelerin çocuklarını besleyebilmeleri, iş bulmaları ve aynı zamanda kültürel miraslarını bilmeleri ve anlamaları için çocuklarını okula gönderebilmeleridir. İyi bir iş bulma ve belirli bir sağlık düzeyini yakalayabilme; ayırım yapılmaksızın yaşama şansı ve fırsatlarına sahip olabilmektir (Akt, Yıldırım, 2012, s. 25).

Gerçekten de günlük yaşamda her insan bunun farkında olmasa da, yanı başlarındaki birçok kişi, evlerinde yiyecek bir şeyi olmayan insanlardır. Sosyal adalet yalnızca temiz su ve yiyecek bulma veya barınabilmekle ilgili değildir. Görüldüğü üzere sosyal adaletin tam olarak sağlanabilmesi için bu ihtiyaçların yanında kişinin kendisi geliştirebilmesi, yani “*insan olabilmesi*” için gerekenlerin de sağlanması gerekmektedir. Örneğin her insanın kültürel faaliyetlerden yararlanmasının sağlanması gerekmektedir. Bir ülkede, belirli bir grup kitaba ulaşabiliyor, tiyatro ya da diğer kültürel faaliyetlere erişebiliyorken, diğer insanların bu olanaklardan yoksun

kalması da sosyal adaletsizliğin bir göstergesidir. Bu nedenle sosyal adaletin sağlanabilmesi için bu olanakların da eşit olarak paylaşılması gerekmektedir.

Dünyadaki her devlette sosyal adalet ilkesi uygulanmamaktadır. Bugün dünyamızda sosyal adalet ilkesinden çok, sosyal adaletsizlik durumunu görmek mümkündür. Devletler bugün hangi yönetim biçimini uygularsa uygulasin yurttaşların tümüne, yurttaş oldukları için gerekli olan hakları vermesi gerekmektedir:

... devletin tüm vatandaşların temel eğitim, temel sağlık, asgari geçim ve kültür hizmetleri gibi alanlarda hizmet sağlaması gerektiğini savunmaktadırlar. Özellikle düşük gelirli vatandaşların bu hizmetlerden yararlanabilmeleri için sosyal adalet ilkesi çerçevesinde devletin gelir transferinde bulunması, konut, beslenme ve tedavi görme gibi taleplerin insan hakları kabul edilerek, bunların devlet tarafından sağlanması istenmektedir (Akt. Kurt, 2006, s. 207).

Görüldüğü üzere Kurt da tıpkı Kuçuradi'nin yoklarının da paylaşılması gerektiğini söylemesi gibi, sosyal adaletin sağlanabilmesi için yalnızca *“bir şey”* in adil paylaşılmasının yeterli olmadığını belirtmektedir. Sosyal adaletin sağlanabilmesi ve insanın insanca yaşayabilmesi için gereken her şeyin eşit olarak paylaşımı gerekmektedir. Yani, yalnızca beslenme, sağlık, barınma gibi hakların korunması sosyal adalet için yeterli değildir. Adil bir topluma ancak, bir ülkedeki bütün yurttaşlar, sanat ve bilim alanlarda da eşit bir şekilde yararlanabildiğinde ulaşabilir.

Sonuç olarak, sosyal adaletinin sağlanabilmesi için devletlere düşen görev, sadece bir grup ya da bir sınıfa değil, hakların bütün yurttaşlara sağlanmasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ORTAÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE SOSYAL ADALETSİZLİĞİN TARİHÇESİ

Bu bölümde, sosyal adaletsizlik tarihsel boyutuyla -Ortaçağ, Yeniçağ ve Yakınçağ özellikleriyle- ele alınacaktır. Sosyal adaletsizliğin geçmişteki süreci ve ne şekillerde meydana geldiği anlatılacaktır. Bugün gelinen noktada sosyal adaletsizlik ve insan hakları ile olan ilgisi değerlendirilecektir.

Sosyal adaletsizlik, İkinci Dünya Savaşından sonra “*sorun*” olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal adaletsizlik özellikle, insan hakları fikrinin gelişmesi ile birlikte daha görünür bir hal almıştır. 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Birleşmiş Milletler'de kabul edilmesi ile birlikte, bütün insanlara “*eşit*” muamele etme talebi tüm dünyada dile getirilmeye başlanmıştır. Eşitlik derken de insanların cinsiyetlerine, ırklarına, renklerine ve toplumsal sınıflarına bakılmaksızın eşit haklara sahip olmasıdır. Fakat hakların bütün insanlar için eşitçe sağlanmaması sosyal adaletsizliği de beraberinde getirmektedir.

Sosyal adaletsizliğin tarih boyunca önlenememesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden biri olarak sosyal adaletsizliğin yalnızca gelir dağılımına indirgenmesi gösterilebilir. Gelir dağılımlarındaki dengesizlik zengin insanların daha zengin olmasına yoksul insanların ise daha çok yoksul olmasına, neden olmuştur. Genelde, devletler tarafından oluşturulan her yeni politikanın, geçici çözümler ürettiği, anı kurtarmak için yapıldığı görülmektedir. Bu adımların geçici olmasının ve yüzeysel kalmasının nedeni, büyük oranda temel insan haklarının göz ardı edilmesidir.

Sosyal adaletsizliğin tarih boyunca önlenememesinin bir diğer nedeni ise, dünya düzeyinde gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ya da geliştirmemiş ülkeler üzerinde baskı yapmaları, onların bilinçsizliklerinden yararlanmaları ve onları sömürgeleştirmeleridir. Coğrafi keşiflerden başlayarak, sömürgecilik, kapitalizm, küreselleşme, liberalizm ve serbest piyasa ekonomisi, dünya üzerindeki sosyal adaletsizlikle doğrudan ilgili görünüyor.

Sosyal adaletsizliğin önlenememesinin bir diğer nedeni ise insan haklarıyla bağının kurulmamasıdır. Sosyal adaletsizlik ve insan hakları arasındaki ilişki göz

önüne alınca, insanlar arasındaki ayrımlara bakmak gerekmektedir. Çünkü yapılan politikaların, eşitlik getirmek yerine eşitsizliği pekiştirdiği açıktır.

Tarihsel olarak ve insan hakları ile ilişkisi içinde sosyal adaletsizliğe bakılınca, sosyal adaletsizliği insanların mülk edinmeye başlanmasıyla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Pek çok filozofun konuyla ilgili görüşlerine göre, doğada yaşayan insanlar arasında toprak sahibi olmadan önce herhangi bir sorun yoktur. İnsanların “mülk” edinmesiyle beraber eşitsizlikler de başlamıştır. Jean-Jacques Rousseau, bu konuda şöyle der:

Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip “*Bu, bana aittir*” diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu. Bu sınır kazıklarını söküp atacak ya da hendeği dolduracak, sonra da hemcinslerine “Bu sahtekâra kulak vermekten sakınınız! Meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın ise kimsenin olmadığını unutursanız, mahvolursunuz” diye haykıracak olan adam, insan türünü nice suçlardan, nice savaşlardan, nice cinayetlerden, nice yoksulluklardan ve nice korkunç olaylardan esirgemiş olurdu! (Rousseau, 2004, s.123).

Dolayısıyla, insanlar arasındaki eşitsizlik, Rousseau’ya göre uygar topluma geçişle başlamıştır. Uygar topluma geçiş, insanların ilişkilerinde yeni başlangıçlar oluşturmaya başlamıştır. Bu başlangıçlara neden olan şey ise, toplumu oluşturan insanların, toprağı mülk edinmesi ve “*bu bana aittir*” demeye başlamasıdır. İnsanların her biri, kendine ait toprağının olmasını istemiş, her biri aynı toprağına sahip olmayı istediğinde de kavgalar ve savaşlar başlamıştır. Savaşlar insanlık dışı muamelelere ve toprak yüzünden birbirlerini öldürmelerine neden olmuştur. Ölümünün olmadığı durumlarda ise, güçlü olanlar güçsüz olanların mallarına el koymuştur. Böylece güçlü olan insanlar gittikçe zenginleşirken, güçsüz olan insanlar yoksullaşmaya başlamıştır.

Yoksullaşmaya başlayan insanlar hayatta kalabilmek için, kendilerinden daha iyi durumda olan insanların yanında çalışmaya başlamıştır. Çünkü topraklarının büyümesiyle birlikte zenginleşmeye başlayan insanlar, kendileri için çalışacak insanlara ihtiyaç duymuşlardır. Böylece, malı-mülkü olan insanlar yanında çalışmak zorunda kalan yoksulların yoksullukları devam ederken, topraklarını işleyecek insan

bulan zenginler zenginliklerini arttırmışlardır. Bir tarafın, diğer tarafın emeği üzerinden kazanç sağladığı bu durum, yoksullar ile zenginler arasındaki farkın artmasına, yani sosyal adaletsizliğin daha da görünür hale gelmesine neden olmuştur.

3.1. Ortaçağda Sosyal Adaletsizlik

Ortaçağda sosyal adaletsizliğe dünya düzeyinde bakmak gerekmektedir. Çünkü Ortaçağ'la beraber insan aklının ürünü olan yeni olanaklar ortaya çıkmıştır. Bunun dışında ticaretle de bu dönemde gelişmeler olmuş ve bütün bu gelişmeler sonucunda yeni yerler keşfedilmiş ve sömürgecilikle artış olmuştur. Ortaçağda keşiflerden önce toplumda nasıl bir işleyiş olduğunu görebilmek için feodalitenin incelenmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda öncelikle feodal dönemdeki sosyal adaletsizliğe bakılması ve daha sonra insan aklının ürünü olan pusula ve benzeri araçların yardımıyla gerçekleşen keşiflerin ve ticaretteki gelişmelerin sosyal adaletsizliğe etkilerine bakılması uygun olacaktır.

3.1.1. Feodalizm

Feodal toplumdaki bahsedebilmek için feodalitenin ne olduğuna bakmak gerekmektedir “Latince *feodalis* sıfatının izinin Orta Çağ'a kadar uzanmasına karşılık, feodalite kelimesinin kendisini en çok 17. yüzyıla kadar geriye gidebilmektedir” (Marc Bloch, 2015, s. 19).

Feodal toplum yapısında insanlar arasındaki sınıflar açık olarak görünmektedir. Sınıflar da özellikle soy ile ilişkilendirilmektedir. Soylu olan insanların özelliği ise toprak sahibi olmalarıdır. Feodal toplumdaki bu özellikten dolayı, yani soylu insanların toprak sahibi olması ya da prenslikler olması Ortaçağda önemlidir. Feodal toplumun Ortaçağ'a etkisi ise “iktidarın bir sürü küçük prens ve hatta köy senyörü

arasında bölün (...)”mesidir (Bloch, 2015, s. 21) . Feodal toplumda bu bölünmelerin olması, güçsüz iktidarların ayakta kalabilmesini zorlaştırmıştır.

Feodal toplumda geçim kaynağı topraktır. Fakat bu dönemde topraktan alınan verim yeterli değildir; nedeni ise, toprağın “iyi” bir şekilde kullanılmamasıdır. Topraklar günümüzde olduğu gibi tek parça halinde değil, daha çok dilimler halinde işlenmekteydi. Bu dilimlerden bir bölümü beye ait olup diğer bölümü kiracılara aitti (Huberman, 1974, s. 12). Yani toprağın esas sahibi bey olmasına karşılık, geri kalan dilimler feodal köylülere kiralanmaktadır. Kazançlı olan kişi ise toprak sahibi olmaktadır. Çünkü hem toprağının ekilmesini sağlamakta, hem de toprağını kiralayarak oradan kazanç sağlamaktadır. Fakat yine de çok sayıda topraktan verim alınmamaktadır. Tarihçi Marc Bloch, işlenmemiş toprak ile ilgili şu belirlemede bulunmaktadır: “Tarıma açılmamış toprakların büyük alanlar kapladığı kırsal manzara, insani çabanın damgasını çok az taşıyordu” (2015, s. 136). Buradan hareketle geniş topraklardan verim alınmadığı görülmektedir. Ancak her ne kadar geniş topraklar bilinçsiz olarak işlense de, toprakları genişletmek o dönem için yine kârlıdır. Çünkü topraklar ne kadar geniş olursa, iktidar da o kadar güçlü olur.

Ortaçağ’da toprak kazanmak sadece devletin sınırlarını genişletmek için değil, dinî otoriteyi güçlendirmek için de yapılmıştır. Bilindiği gibi Ortaçağda dinin etkisi büyüktür. Bu da devlet içinde yeni bir hiyerarşi oluşmasına neden olmuştur. Önceki dönemlerde dinî otorite bu kadar etkili değilken, Ortaçağla birlikte din her şeyin belirleyicisi olmuştur. Feodal toplumla beraber, artık çalışanlar sadece yöneticiler için değil, dinî liderler için de çalışmak zorunda kalmıştır. Leo Huberman, feodal dönemdeki toplumun üç kısmını şöyle dile getirmektedir:

... onuncudan onikinci yüzyıla kadar şövalyelerle hanımefendilerin eğlence ve tüketimlerini de birinin ödemesi gerekiyordu. Ayrıca şövalyeler savaşırken, dua eden rahip ve papazların yiyecekleriyle giyeceklerini de birilerinin sağlaması gerekiyordu. Ortaçağda bu dua edenlerle savaşanlar dışında bir grup daha vardı – çalışanlar. Feodal toplum bu üç sınıftan meydana geliyordu, dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar ... (Huberman, 1974, s. 9)

Huberman’ın bu belirlemede görüyoruz ki feodal toplum savaşanlar, dua edenler ve çalışanlar olarak üç kısma ayrılmıştır. Savaşan kısım ülkenin güvenliğini

korumak ve toprakların genişlemesini sağlamakla yükümlüdür. Rahipler ise savaşçılar için dua etmektedir. En alt kısımda ise çalışanlar bulunmaktadır. Bu kişiler, soylu ve rahiplerin hem yiyecek ve giyeceklerini karşılamakta, hem de toprakta çalışmaktadırlar. “Tarlalar ve nadiren de atölyeler soyluyu beslemektedirler, bu her zaman başka insanların çalışması sayesinde oluyordu” (Bolch, 2015, s. 460).

Feodal toplumla birlikte, özellikle çalışan kesimin işleri daha da zorlaşmaya başlamıştır. Çünkü Ortaçağda savaşlar artmış ve topraklar genişlemiştir. Böylesi bir durumda ise bir yandan toprakta çalışırken aynı zamanda soylu ve rahiplerin ihtiyaçlarını karşılamak zorlaşmıştır. Çünkü çalışanların hem yönetiminde olduğu beye, hem de kilisedeki rahiplere karşı sorumlulukları vardır.

Haklar söz konusu olduğunda ise, Ortaçağda insanların haklardan eşit şekilde yararlanmadığını açıkça görüyoruz. Örneğin, toprakta çalışanların hakları bulunmamaktadır. Ayrıca toprakta çalışan kişiler, bağlı oldukları bey tarafından da “*ücretsiz*” olarak çalıştırılmaktadırlar. Yükümlü oldukları topraklarda ağır koşullarda çalıştıkları için de kendilerini insan olarak geliştirecek *kültürel* aktivitelerde bulunamamaktadırlar.

Haklar açısından en önemli gelişme ise *Fief Sözleşmesi*'dir. *Fief Sözleşmesi*'yle koruma altına alan (süzeren) ve korunma altına giren (vasal) arasında bir anlaşma olmuştur.

Vasal bu sözleşmeyle süzerene bağlılık (sadakat) yemini etmiştir. Süzerenin gireceği savaşlarda, kendini donatmış olarak ve kendine bağlı vasalları varsa onlarla birlikte süzerenin yanında yer alma yükümlülüğü altına girer. Bundan öte (...) bazı olağanüstü durumlarda süzerene vergi verecektir. Süzeren ise, vasalının can ve mal güvenliğini sağlama, onu koruma, ona hakça davranma borcu altına girmiştir. Feodal sözleşme ile vasal yalnızca topraklardan yararlanma hakkını elde etmiş değildir. Bunun yanı sıra o topraklarda yaşayan serfler üzerinde efendilik etme, onları yönetme ve yargılama haklarını da elde etmiş ya da korumuştur (Şenel, 2014, s. 234-235).

Ancak bu sözleşme yalnızca vasalların ve süzerenlerin haklarını düzenlemek için yapılmıştır. Bu anlaşma toplumun en alt kademesi olarak kabul edilen toprakta

alışan serflere hak tanımamaktadır. Bu sözleşmeyi haklar bakımından ele aldığımızda ise “can” ve “mal” güvenliğinin koruması ile ilgili olduğunu, ancak yine de kimi grupların haklarını korurken, kimi grupların (serflerin) korumadığını ve bu nedenle sosyal adaletsizliği destekler nitelikte olduğunu söyleyebiliriz.

Ortaçağda, Fief Sözleşmesi’nde belirtildiği gibi, vasallar hükümlülüğü altına girdikleri süzerene borçlu oldukları için, savaşlarda yer almak zorundadır. Savaşların kazanılması halinde ise topraklar genişlemekte ve böylece önceden orada yaşayan insanlar da kleleştirmektedir.

Yeni toprakların ele geçirilmesiyle birlikte Ortaçağda nüfus da artmıştır. Yapılan savaşlarda esirler alındığı için, köle sayısı ve nüfus artsa da, insanların sağlığıyla ilgili olarak gereken zen gösterilmediği için salgın hastalıklar çoğalmış ve pek çok insan bu nedenlerle ölmüştür. Pierre Rousseau, konuyla ilgili olarak şunu söyler:

Gerçekten de, Ortaçağ boyunca nüfusun sürekli artmasına karşılık, her işe koşulmaya elverişli köle sayısında belli bir azalma görülmüştür. Bunda, azatlıların gittikçe artması, tarihte benzeri görülmemiş büyük salgınlar, kıtlıklar ve savaşların da etkileri olmuştur. (Rousseau, 1972, s.117).

Görüldüğü zere Ortaçağda sürekli olarak savaşların olmasından dolayı birçok insan hayatını kaybetmiştir. Ancak bu ölümler sadece savaşlar nedeniyle olmamıştır. Yeni topraklara giderken yaşanılan zorlu şartların etkisiyle, salgın hastalıklar nedeniyle ve ülkelerdeki kıtlıklardan dolayı da ölümler olmuştur.

Her ne kadar zor koşullarda yaşarlarsa yaşasınlar, Ortaçağ’da toplumun en alt kısmında yer alan serfler ve köleler kendilerinin barınma ve beslenmelerini sağlayacak olan efendilerine karşı borçlarını ödemek istemiştir. Zygmunt Bauman’ın ifadesiyle:

... Ortaçağda köylüler kendi yaşam koşulları ile efendilerinininkiler arasındaki bariz eşişsizlikle genel anlamda barışıktı ve ne kadar zahmetli, ne kadar gereksiz olursa olsun kendilerinden beklenen kölelik hizmetlerine ve angaryalara itiraz etmezlerdi ... (Bauman, 2015, s. 59).

Başka bir ifadeyle, her zor koşulda efendilerine bağlı olan ve efendileriyle aralarındaki eşitsizliği kabul eden serfler ve köleler gerekli olan muameleyi görmemelerine rağmen bağlılıklarını sürdürmüştür.

Serflerin ve kölelerin insanca bir muamele görmedikleri zaman da başvuracakları yasal bir düzenleme yoktur. Ortaçağda egemen olan güç gelenektir. Huberman'a göre Ortaçağda "gelenek, yirminci yüzyılın yasa gücüne sahipti" (1974, s.16). Hiç kimse geleneğin dışına çıkamamaktadır. Halbuki bu olanak ellerinde bulunmaktadır. Yani geleneğin dışında yazılı olarak bir yasa yapmak ve uygulamak, yöneten kişilerin önünde bir engel olmamasına karşın bunu yapamamışlar, geleneği sürdürerek hak ihlallerinin sürmesine neden olmuşlardır. Bloch bu konuyla ilgili olarak şunu söyler:

En büyük ve en kötü yönetilen senyörlüklerde bile, tamamen sözlü gelenekten başka herhangi bir kural tanımaz hale gelmişti. Gerçekte, hiçbir şey malların ve hakların ânın koşullarına uyarlanmış bir düzenleme ile yazılı hale getirmelerine engel değildi (2015 s. 437).

Sözlü geleneğin devam etmesi yönetenlerin çıkarlarına uygun olduğu için, yönetenler ondan vazgeçmemişlerdir. Çünkü yeni bir yasa ile çalışanların ve diğer kişilerin (kölelerin) koşullarının düzenlenmesi ve iyileştirilmesi yönetenlerin çıkarına uymayacaktır. Bloch'un da belirttiği gibi, "Açıktır ki, feodal dönem toplumlarında eşitlikçi adını verebileceğimiz herhangi bir oluşum ortaya çıkmamıştır" (2015, s. 451).

İnsanların eşit olmaması feodal dönemin öne çıkan özelliğidir. Hatta bu eşitsizlik, daha sonra keşiflerde görüleceği gibi, savaş durumlarında iki taraf arasındaki güç eşitsizliği dikkate alındığında daha açık görülmektedir. Ortaçağda ve sonrasında,

Ortaçağ savaşı nazik ve soylu bir savaş değildi. Bugün bize oldukça vahşi gözükən âdetler, bu savaşlarda yer almaktaydı. Örneğin, "çok uzun süre"

direndikleri için bir koruma birliğinin toptan katledilmesi gibi (Bloch, 2015, s. 474).

Ortaçağdaki bu vahŖi âdetler daha sonra da devam etmiŖtir. Ancak toplu katlediliŖlerin ilk adımlarının bu çağda atıldığını söyleyebiliriz. İnsanların yaŖama hakları göz ardı edilmiŖ, sosyal, ekonomik ve siyasal haklar sadece soylular için söz konusu olmuŖtur.

Ortaçağda insan haklarından söz edilmediği gibi sosyal adaletsizlik de bariz bir Ŗekilde yaŖanmıŖtır. KeŖiflerle birlikte bu durum daha da tehlikeli hale gelmiŖtir. Çünkü Ortaçağda yapılan katliamlar kimi insanların yaŖama haklarının ellerinden alınması keŖiflerle beraber artmıŖtır.

3.1.2. KeŖifler

Ortaçağda insanlar arasındaki eŖitsizlikler yaygın bir halde devam ederken, diğer yandan insan aklının çok farklı amaçlar için kullanılabilecek ürünleri de ortaya çıkmaya baŖlamıŖtır. Pusula, buharlı araçlar, barut ve benzeri ürünler bu çağda bulunmuŖtur.

Ortaçağda her ne kadar teknik geliŖmeler görölse de, insanların yaŖamlarını daha iyi hale getirmek yerine bu teknik geliŖmeleri kullanan insanlar, diğer insanları sömürmeye baŖlamıŖtır. Örneğin pusulanın bulunmasından sonra yeni yerler keŖfetmek olumlu bir geliŖme olarak değerlendirilse de, keŖfedilen yerlerdeki insanlara yapılan olumsuz muameleler insanlık onuruna yakıŖmamaktadır.

Zenginlik hırsıyla tutuŖan imparatorluklar ve diğer devletler, yeni yerlerin keŖfinden sonra, keŖfedilen yerlerdeki madenleri ele geçirmek için yerli halklara zorbaca davranmıŖ ve iŖkence etmiŖlerdir. Buna Amerika kıtasında yaŖanan olaylar örnek olarak verilebilir.

Yapılacak yeni keŖiflerle, sadece altın ve gümüş değil, ayrıca demir, kömür, bakır gibi madenler de elde edilmek istenmiŖtir. Fakat bu madenleri alabilmek için kaŖiflerin önce yerli halklarla mücadele etmeleri gerekmiŖtir. Bunu yaparken de,

yerli halkların haklarını ihlal etmiş, sosyal adaletsizliğin tohumlarını ekmiş ve telafi edilemeyecek acılara neden olmuşlardır. Allan Nevins ve Henry Steele Commager *ABD Tarihi* başlıklı kitaplarında güçlerin eşit olmadığı bu mücadeleyi şöyle anlatırlar:

İlk Avrupalılar geldikleri zaman Mississippi'nin batısındaki Kızılderililer belki iki yüz binden fazla değildi. Meksika'nın kuzeyinde bütün kıtada mevcut Kızılderililer ise herhalde beş yüz bini aşmıyordu. Yalnız ok ve yayla, *tomahawk* denilen baltayla ve ucu yumru savaş sopasıyla donanmış olup pusu kurmaktan başka bir savaş sanatına âşina olmayan Kızılderililer, iyi silâhlı ve uyanık beyazlarla çoğunlukla boy ölçüşecek bir durumda değildir (Nevins-Commager, 2014, s. 23).

Nevins ve Commager'in de belirttiği gibi sayıları gelen "*misafir*"lere karşı az olan Kızılderililer kendilerini savunacak silahlara da sahip değildiler. Dolayısıyla bu savaşta her iki tarafın eşit şartlarda olmadığı açıktır. Avrupa'dan gelen kişiler, yerli halkı sadece savaşta yenmekle ve katliam yapmakla yetinmemişlerdir. Ayrıca onların kültürlerini de yok etmişlerdir. Amerika kıtasındaki sosyal adaletsizliğin ilk olarak nasıl ortaya çıktığının daha iyi anlaşılabilmesi için, bu güçlerin eşit olmadığı mücadelelere Ortaçağ Avrupası'ndan, İspanya örnek verilebilir.

İspanya, Ortaçağda keşifleri gerçekleştiren ülkelerden biridir. İspanya'daki yöneticiler, üst düzey soylular ve dini liderler, keşfedilen yerlerdeki zenginlikleri elde ederek kendi servetlerini korumak istemişlerdir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için, keşfedilen yerlerdeki insanlarla yaptıkları mücadele sonucunda hem bölgenin zenginliklerini ele geçirmiş hem de bölgede yaşayan ama savaşlarda ölmeyen insanları kendileri için çalışmaya mecbur bırakmışlardır. Kendileri için çalışanların dışında kalanları ise başka ülkelere köle olarak satmışlardır. Yerli halk yeni gelenlere, ülkelerindeki zenginlikleri vermek üzere anlaşma yapmış olmasına rağmen, yine de insanlık dışı muameleye maruz kalmıştır. Bartolomé de las Casas, İspanyolların yaptıklarını yakından görmüş ve tarihe şu notları düşmüştür:

İspanyolların yaptıkları bütün savaşların haksız olduğunu, hatta buna savaş değil ancak katliam denilebileceğini, çünkü yerlilerin kendilerini savunabilecek olanaklara sahip olmadığını eserlerinde ... Yerlilerin

“çıplak” olduklarını yazarken İspanyollar gibi zırhları olmadıklarını ... Peru ile ilgili gözlemlerini aktarırken bu ülkeden İspanya’ya götürülen zenginliklerin en ufak bir parçasının bile, ne İspanya Kralı’na ne İspanya kilisesine ne de İspanya halkına ait olduğunu, bütün bu zenginliklerin “hunharca bir istilanın, acımasızca yürütülen köleciliğin, mülkiyet hırsızlığının ve mezar soygunculuğunun” sonucu olduğunu söyleyecek kadar sömürgeciliğe karşı kesin bir tutum içindeydi (de las Casas, 2014, s.15).

Tarihçi ve din adamı De las Casas’ın bu ifadelerinden anlıyoruz ki, İspanya hükümeti kendi askerlerinin canlarını korumak için, zırhlı kıyafetler kullanmış, yerli halkın ise böyle bir olanağı olmamıştır. İstila edilen topraklarda yaşayan yerli halkın kendini koruması neredeyse imkânsızdı. Bunun için de Peru’da yaşayan yerli halk, kendilerini korumak için yapacakları en iyi şeyin karşı tarafla bir anlaşma yapıp en azından canlarını korumak olduğunu düşünmüş ve buna yönelik bir tutum izlemiştir. Ancak buna rağmen İspanya hükümeti, yerli halka yaşama olanağı tanımamıştır.

De las Casas, İspanya hükümetinin Peru’ya gitmeden önceki ve gittikten sonraki nüfus dağılımıyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

İspanyollar gelmeden önce bazı kaynaklara göre 50, bazılarına göre 30 milyon olan yerli nüfus 40 yıl sonra 4 milyona düştü. Yerlilerin yarısının Avrupa’dan gelen bulaşıcı hastalıklar nedeniyle ölmüş olduğu kabul edilse bile, ortaya çok korkunç bir katliam tablosu çıkmaktadır (2014, s. 9).

Ancak Peru’da yaşayan insanlar sadece İspanyol askerleri tarafından vahşice öldürülmemiştir. Bir kısmı, Avrupa’dan gelen kişiler yüzünden yakalandıkları bulaşıcı hastalıklar nedeniyle ölmüştür. Diğerleri de köle olarak satılmak üzere gemilerde yolculuk yaparken, hastalıklardan ve kötü koşullardan dolayı ölmüştür. Geri kalanı ise, İspanya hükümetine köle olmuş ve zor koşullarda yaşamaya çalışmıştır. İspanyol hükümetinin buradaki amacı, fethettikleri toprakları yağmalamak ve orada yaşayan insanları köleleştirmek olmuştur (de las Casas, 2014, s. 24).

Aztek İmparatorluğu'nu yerle bir etti. (...) Peru'daki İnka İmparatorluğu'nu da aynı yazgı bekliyordu (...)Altın hırsıyla gözü dönmüş pek çok İspanyol'un akınına uğradı. Bu “fatihler” pek çok yer keşfettiler, çeşitli İspanyol sömürgeleri kuruldu (Matthews, 2001, s. 30)

Amerika kıtasına yapılan keşifler sonucunda birçok uygarlık Avrupalı kaşifler tarafından istilaya uğramıştır. Hiçbir şekilde insan onuru ve insanın değeri gözetilmemiştir. İnsanlara, insanca muamele edilmemiş, aksine insanlar vahşice katliamlara maruz kalmış ve kendilerine ait olan yerler başkalarının eline geçmiştir.

Keşiflerle beraber yeni ticaret yolları bulunmuştur, ama keşifler birçok devleti zenginleştirirken, yerli halkların yoksullaşmasına ve sömürülmesine neden olmuş, hatta dünya düzeyinde sosyal adaletsizliği yaygınlaştıracak ilk adımlar da böylece atılmıştır. Sonuç olarak birçok halk, köle durumuna düşmüş, toprakları ve malları elinden alınarak yoksullaştırılmıştır. Keşifler bir kısım halkların olanaklarını geliştirmesini sağlarken, bir kısım hakların kendilerini geliştirmelerine olanak vermediği gibi, onların yaşam koşullarını daha zorlaştırmıştır.

Keşiflerin sonucu sadece Ortaçağı etkilememiştir. Keşiflerle başlayan insan ticareti ve zenginlik hayalleri, arzuları yeniçağda etkisini göstermeye devam etmiştir.

3.2. Yeniçağ'da Sosyal Adaletsizlik

Ortaçağda, insan bedeninin sömürülmesi ve insan emeğinin kullanılması açık bir şekilde görülmektedir. İnsanlar araç olarak görülmüş ve insan hakları ihlalleri çoğalmıştır. Başka bir deyişle insanların insanca yaşayabilmesi engellenmiştir. Çünkü insanların insanlaşabilmesi için gerekli olan önkoşullar insanlara, sağlanmamıştır. İnsanların bu koşullara ulaşmalarındaki en önemli engel çocuk, yetişkin, kadın ve erkeklerin saatlerce ağır koşullarda ücretsiz olarak çalıştırılmasıdır.

Günümüzde gelişmiş olarak adlandırılan ülkelerdeki zenginlikler Ortaçağda yaptıkları eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Denizaşırı fetihler, köleleştirmeler ve başka halkaların sahip oldukları zenginliklerin ellerinden alınması bu çağda açıkça görülmektedir. İnsanların insanca yaşamasını sağlamak yerine, onları “mal” olarak

görmüşlerdir. Bunu da yerli halkı köle olarak alıp satmalarından ve onları birer alet olarak görmelerinden anlamak mümkündür.

Amerika kıtasında ve Afrika'da yapılan eziyetler sadece yerli halkın köle olarak satılmasıyla sınırlı değildir. Beslenmeleri ve barınma koşulları da zorlaşmıştır. Ayrıca kültürlerine karşıda bir tutum olmuştur. Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi* adlı eserinin kapağında şunu yazmaktadır:

Beyazlar Afrika'ya geldiklerinde bizim topraklarımız, onların İncilleri vardı. Bize gözlerimizi kapatarak dua etmeyi öğrettiler. Uyandıığımızda gördük ki onların toprakları, bizim İncillerimiz vardı (Luraghi, 2016).

Keşifler olmadan önce kendi topraklarında yaşayan yerli halk, beyazların gelmesiyle beraber kendi topraklarına hükmetmeyi başkasına devretmişlerdir. Onlar artık o bölgenin tek hükümdarı değildirler. Ayrıca beyazlar, keşfedilen yerdeki insanların dinî inançlarında değişiklik olması gerektiğini savunmuşlardır. Eğer dinî inançta değişiklik yapmaz ya da buna uymazlarsa, öldürüleceklerini belirtmişlerdir. Yerli halktan bazıları yaşam haklarını korumak için yeni gelenlerin dini olan Hristiyanlığı kabul etmiştir. Hristiyanlığı kabul etmeyenler ise vahşi şekilde öldürülmüştür (de las Casas, 2014, s. 47-48).

İnsanın değerinin bilinmediğini açık olarak gösteren bu vahşilikler bununla sınırlı da değildir. Yerli halktan öldürülmeyenler ise köleleştirilmeye başlanmıştır. Pierre Rousseau bu konuda şunları belirtmiştir:

Zenginler, kendi paylarına hükmetmek zevkini tadar tatmaz, başka bütün zevkleri küçük görmeye başladılar; eski kölelerini kullanarak yeni kölelere boyun eğdirirken, komşularını kullaştırmaktan başka bir şey düşünmez olurlar. İnsan etini bir defa tadınca başka bütün yiyecekleri hırçınlıkla geri çeviren, sadece insan yutmak isteyen aç kurtlar gibiydiler (Rousseau, 2004, s. 137-38).

Zenginleşmeye başlayan devletler kendi güçlerini göstermek için bu toprakları sömürmeye ve kendilerine orada yaşayan insanları kul etmeye çalışmışlardır. Yani araç olarak kullanılan köleler, yerli halkı araç haline getirmek için kullanılmıştır.

Sömürgeciler bol olan toprakları istedikleri gibi kullanmış ve refahlarını yükseltmiştir. Adam Smith *Milletlerin Zenginliği* adlı eserinde şunu söylemektedir: “Bol bol iyi toprak ve işlerini bildikleri gibi görme serbestliği, öyle görünüyor ki, sömürgelerde refahın en büyük iki nedenidir” (Smith, 2014, s. 625). Başka bir deyişle, sömürgelerde refahın olmasının iki önemli nedeni bulunmaktadır. Birincisi, bol ve işlenmemiş toprağın, sömürgeci devletlerin avantajı haline gelmesidir. Yani işlenmemiş topraklardan yararlanma ve onları istedikleri gibi ekip biçme “*hakları*” bulunmaktadır. İkincisi ise, sömürge altına aldıkları devletlerde istedikleri gibi davranma ve karar verme özgürlüklerinin olmasıdır. Özellikle ikinci nedenin köleleştirilmenin önünü açtığı söylenebilir. Şöyle ki, sömürülmeye başlayan bu topraklarda sömürenlerin davranışlarını sınırlandıracak hiçbir kural bulunmamaktadır. Bu da, burada yaşayan insanların istenildiği gibi, yani zenginlerin çıkarlarına nasıl uyuyorsa o şekilde davranılabilme “*hakkı*”nı tanımaktadır. Sömürgeci devletler ile sömürülen devletler arasındaki ilişkide açıkça görülen şey şudur: “her şey sömüren devletin çıkarıdır”. Fakat sömüren devletler için sömürülen devletteki insanlar insan olarak görülmemektedir. Onlar topraktan verim alınmasını sağlayacak araçlardır.

Bu sistemin, kapitalizmin ilk adımları olduğu söylenebilir. Ancak kapitalist sisteme geçmeden önce kapitalizmin ne olduğuna değinmek yerinde olacaktır. Immanuel Wallerstein, kapitalizmi şöyle tanımlamaktadır:

“Kapitalizm sözcüğü kapitalden türemiştir. Bu nedenle, sermayenin kapitalizmde kilit bir öge olduğunu kabul etmek yerinde olur. Peki ama, sermaye nedir? Bir tür kullanımıyla, birikmiş zenginlikten başka bir şey değildir” (Wallerstein, 2006, s. 11).

Kapitalizm sadece ekonomik olarak değil, aynı zamanda “tarihsel bir toplumsal sistemdir” (Wallerstein, 2006, s. 11). Kapitalizm sadece belirli bir çağda etkisini göstermemiştir. Bunun yanında kapitalizm bir devleti ya da bir grubu da etkilememiştir. Toplumsal olduğu için, devlette yaşayan bütün insanları etkilemiştir, fakat bazı insanlar bundan olumlu etkilenirken bazıları olumsuz etkilenmiştir. Dolayısıyla her insan için bu sistemin zararı ya da kârı aynı olmamıştır.

Modern kapitalizmin evrimini çok iyi bilenlerden bir başkası olan Karl Marx olayı şöyle özetler: “ Amerika’da altın ve gümüşün bulunması, yerli nüfusun madenlere tıklması, köleleştirilmesi, gömülmesi, Doğu Hint Adalarının fethi ve yağması, Afrikanın kara derililer için ticarî bir av haline getirilmesi, kapitalist üretim döneminin pembe şafağını işaret eder. Bu bildik olaylar ilk birikimin başlıca uğraklarıdır (Huberman, 1974, s. 165).

Amerika kıtasının keşfedilmesi ve Avrupalı devletlerin oralara doğru yönelmesiyle beraber, oralarda yaşayan yerli halkların köleleştirilmesine neden olmuş ve Amerika’daki yerli halk, altın ve gümüş için madenlerde çalıştırılmaya zorlanmıştır. Buradan sağlanan altın ve gümüş kapitalist üretim sisteminin ilk birikimi olmuştur. Huberman’a göre de, “Kapitalist dönemden önce sermaye en çok ticaret yoluyla birikmişti – yalnız mal mübadelesini değil, fetih, korsanlık, talan ve sömürüyü de kapsayan esnek bir terim bu ticaret” (1974, s. 164). Görüldüğü üzere kapitalist sistemle beraber yeni bir ekonomik sisteme geçilmiştir. Dolayısıyla bu ekonomik sistemin toplum üzerindeki etkileri de farklı olacağı söylenebilir.

İktisatçı Emery Kay Hunt kapitalizm yayılmasıyla ilgili olarak şunları belirtmiştir:

Kapitalizm, kapitalistler ve işçiler arasında on altıncı yüzyıldaki ihraç sanayilerinde var olan ilişkiler ekonomideki diğer sanayilere yayıldığı zaman egemen oldu. Böyle bir sistemin gelişmesi için feodal malikânenin ekonomik olarak kendine yeterliliğin bozulması gerekti ve malikâneye özgü töreler ve gelenekler zayıflayarak yok oldu. Tarım, işçilerin emeklerini kapitalistlere satacağı kapitalist bir maceraya dönüşmek zorunda kaldı ve kapitalist artık sadece süreçte kâr bekledikleri zaman onların emek gücünü satın alacaktı (Hunt, 2009, s. 40).

Hunt’a göre, kapitalizmin gelişmesi için, feodal dönemdeki malikâne sisteminin bozulması; malikâne sisteminin de bozulması için de o dönemde etkili olan töre ve geleneklerin zamanla yok olması gerekmektedir. 16. yüzyılda artık kapitalist sistem egemen olmaya başlamıştır. Marx “... kapitalist çağ 16. yüzyıldan başlatmaktadır. Kapitalizmin ortaya çıktığı her yerde serfliğin ortadan kaldırılması çoktan hallolmuş ve ortaçağın en yüksek gelişmesi olan egemen kentlerin varlığı çoktandır sönmeye yüz tutmuştur” (Akt. Dobb ve Ark. 2000, s. 37). Dolayısıyla

kapitalizmin yaygınlaşması demek, Ortaçağ'daki lordların egemenliğinin bitmesi demektir. Çünkü kapitalizmle beraber serfler ortadan kalkmıştır. Böylelikle de lordlar yanlarında çalışacak birilerini bulamadıkları için, egemenlikleri son bulmuştur.

Kapitalizmin etkisi, çalışanların dışında zanaatkârlara ve tüccarlara da olmuştur. Hunt bu konuda şöyle bir belirlemede bulunur:

On altıncı yüzyılda, zanaatkârların atölyenin, aletlerin ve hammaddenin sahibi olduğu ve bağımsız, küçük ölçekli girişimci olarak faaliyet gösterdiği zanaat türü sanayi, ihracat sanayisinde yerini büyük ölçüde eve iş verme sistemine bıraktı. Eve iş verme sisteminin ilk dönemlerinde, tüccar-kapitalist bağımsız bir zanaatkâra hammadde sağlayacak ve ona materyalleri mamul maddeye dönüştürmesi için ücret ödeyecektir. İşte bu şekilde bağımsız atölyelerde yapılırsa da, kapitalist, bütün üretim süreçlerinde ürünün sahibi oldu (Hunt, 2009, s. 39).

Kapitalistler, eve iş verme sistemiyle beraber kazanılan ürünlerin tek sahibi olmaya başlamıştır. Çünkü hammaddenin sağlayıcısı artık kapitalist ya da tüccarlar olmaktadır. Böylece “İşçi artık tüccara nihai ürününü satmıyordu. Onun yerine sadece emek gücünü satıyordu” (Hunt, 2009, s. 39). Ortaçağda insanlar topraktan aldıkları ürünlerden kazançlarını sağlamaktaydılar. Fakat kapitalizm etkisiyle topraktan alınan verim işçiye yetmediği için, bunun yanında emek gücünü de kullanmak zorunda kalmıştır

16. yüzyılda fabrikalaşma olmamasına rağmen, bu temelde gelişmeler olmuştur. Örneğin maden sanayisindeki yeni gelişmeler yeni pompaların kullanılmasını getirmiş ve bu gelişmeler neticesinde yeni sermayeler elde edilmiştir. Ayrıca “tuz elde etmede, kâğıt imâlinde, şeker yapımında uygulanan yeni yöntemler, (...) toplanık üretimin ve sermayeleri binlerce liraya ulaşan girişimlerin temelini atmıştı” (Dobb, 1965, s. 30-31). Görüldüğü üzere 16. yüzyılda altın, gümüş gibi değerli madenlerin yanında şeker ve tuz gibi besinlerden de sermaye elde edilmeye çalışılmıştır.

Yapılan ticaretten elde edilen sermaye yöneticiye ve yöneticiye yakın olan kişilere aitti. Bu sermaye onların zenginleşmesine olanak sağlarken, ellerinde sermaye bulunmayan insanların yoksullaşmasına yol açmıştır. Sonuç olarak da,

hayatlarını devam ettirmek için zengin olanların topraklarında ya da iş yerlerinde çalışmak zorunda kalmışlardır.

17. yüzyılda ise kapitalizm “İspanya’da veya Avusturalya’da değil, asıl Hollanda, İngiltere ve Fransa’da yoluna devam ” (Beaud, 2003, s. 29) etmektedir. Hollanda, gelişme sağlamak ve ticareti geliştirmek için üç sağlam dayanak oluşturmuştur. Bunlardan, “birinci ayak Doğu Hint Adaları (Hollanda) Kumpanyası’ydı. İkinci ayak Amsterdam Bankası’ydı. Üçüncü ayak da donanmaydı” (Beaud, 2003, s. 29-30). Hollanda, diğer Avrupalı devletler gibi kendisini geliştirmesi ve dünya zenginliğinden yararlanması gerektiğini düşünmüş, Hindistan’da kumpanya kurmuştur. Böylece Hindistan’daki tekeli elinde bulundurup, denetlemeyi başarabilmiştir. İkinci adım da bununla bağlantılıdır. Yani gereken maddî desteği banka aracılığıyla alabilmektedir. Üçüncü adımda ise, Hindistan’ı diğer devletlere karşı korumaya önem vermiştir.

Hindistan çağlar boyunca birçok devlet tarafından sömürülmüştür. Sömürüye maruz kalan yerli halk, Avrupalı devletler için çalışmış ve kendi ülkelerinde olan olanaklara ulaşamamıştır. Örnek olarak 1769-1770 yılları arasında Hindistan’da yaşananları vermek mümkündür. Bir yıllık süre içinde binlerce yerli beslenemedikleri için açlıktan ölmüştür. Hindistan’da bol miktarda pirinç bulunmasına rağmen, İngilizler pirinçleri satın almış ve çok büyük fiyatlarla satmaya başlamıştır. Fakat yerli halk yoksul olduğu için bunu ödeyememiştir (Huberman, 1974, s. 167). Hindistan’da yeterli bir beslenmenin olmadığı ve devletin yurttaşlarına diğer gereksinimlerle beraber, beslenme koşullarını da sağlamadığını görülmektedir. Çünkü, Huberman’ın da belirttiği gibi, devlette pirinç olmasına karşın bu pirinçten orada yaşayan yerli halk yararlanamamaktadır ve açlıktan dolayı hayatlarını kaybetmektedir.

18. yüzyılda devam eden sömürgecilik tarihi ancak sömürülen ülkelerin kendi bağımsızlıklarını kazandıkları zaman bitmiştir. Fakat sömürülmekten kurtulduklarına dair kesin bir varsayımda bulunamayız. Çünkü çağımızda dahi hala yoksul olan ülkelere karşı sömürgecilik devam etmektedir.

Daniel Baugh Yeniçağla ilgili olarak şunu belirtmiştir:

1750'deki durumu kısaca özetleyecek olursak, yoksullara karşı genel olarak iki tavrın öne çıktığını gözlemleyebiliriz ... Hakim tavır yoksulların asla sefaletten kurtarılmaması gerektiği şeklindedir, asla çocukları saban ya da dokuma tezgahının ötesine geçmeye teşvik edilmemelidir. Bu tavır toplumsal hiyerarşinin geleneksel görüşünü yansıtmaktaydı ve emek ile motivasyon üzerine olan ekonomi teorileri ile de güçlendirilmekteydi. Bir diğer tavır ise, başlıca Hristiyan etiğinden türetilmişti. Buna göre, zengin'in ödevi yoksula iyi davranmak ve merhamet göstermek ve sıkıntılı zamanlarda yardım etmek olmalıydı. Bu hayırsever tavır, siyaseti belirleyici bir temel sağlamıyordu; daha ziyade bir vicdan ve kendilerinden iyi durumdakiler tarafından genellikle küçümseme ile görülen kötü giyimli, kirli emekçi kalabalıklarının da Hristiyan toplumun dışlayamayacağı veya görmezden gelemeyeceği, Tanrı'nın eşit derecedeki yarattıkları olduğu olgusunun bir hatırlatıcısıydı (Akt. Fleischacker, 2013, s. 127).

Baugh'ın da belirttiği gibi 18. yüzyılda yoksulların kendilerini geliştirmesine yönelik adımlar atmalarını engelleyen iki neden bulunmaktadır. Birincisi, yoksul olan kişilerin yoksulluktan kurtulamaması ve kendilerini geliştirici etkinliklerden uzak olmasıdır. Bunun nedeni ise toplumdaki hiyerarşinin bozulmasının önüne geçilmek istenmesidir. İkinci neden ise, Hristiyan etiğinden gelmektedir. Buna göre Hristiyan ahlakında zaten yoksullara yardım edilmesi gerekliliği ve sıkıntı anlarında zenginlerin onlara merhamet göstermesi gerektiği düşüncesi vardır. Fakat bu yardımlar siyaset alanında yapılan bir uygulama olmamaktadır. Daha ziyade zenginlerin yoksul insanlara yardımıyla ilgilidir. Çünkü çağlar boyunca yoksul olan insanlara yönelik uygulamalar geçici ve insanların merhametleri doğrultusunda olmuştur. Unutulan şey ise şudur: dünyadaki zenginlikler eşit bir şekilde bölüşürülmediği zaman, insanlar arasında eşitsizlikler devam edecektir. Bunun gibi durumlarda ise, dünya düzeyinde sosyal adaletsizlik artmaya devam edecektir.

Kant, zenginliğin ve yoksulluğun oluşumunu şu şekilde açıklamıştır:

Her ne kadar memleket yasaları ve toplumsal yapımızın kurallarına dayalı olarak tamamıyla kendi haklarımız ile donatılmışsak da bununla beraber genel adaletsizliğe katılımımız da söz konusu olabilir ve talihsiz bir adama verdiğimiz şey aslında ona bir hediye değil sadece sistemimizin genel adaletsizliğinin ondan çekip aldıklarının geri iadesidir. Eğer hiçbirimiz dünyadaki zenginliklerin daha büyük bir parçasını kendimize almış olmasaydık, ne zengin ne de yoksul diye bir şey olurdu (Akt. Fleischacker, 2013, s. 139).

Dolayısıyla Kant, dünyada adil bir dağıtımın olmamasının sebebi olarak insanların zenginlik istekleri doğrultusunda hareket etmeleri olduğunu söylemektedir. Daha açık bir ifadeyle, eğer hiçbirimiz dünyadaki zenginliğin büyük parçalarını almak istemeseydik, zenginlik ve yoksulluk gibi durumlar da olmayacaktı.

Devletler çağlar boyunca çoğalan yoksullukla mücadele etmek için yasalar çıkarmışlardır. Fakat devletler aslında bu yasaları çıkarma *amaçları* farklıdır. Bazıları, kısmen gerçekten yoksul yurttaşlara yardım etmek istemişler de, diğer devletler yoksul olan yurttaşlardan çalışacak durumda olanları tespit etmek için yoksulluk yasasını kullanmışlardır. Örneğin:

İsveç 1571’de bir yoksul yardım sistemi kurmuştur ve Alman İmparatorluğu da 1577’de her mahalli bölgenin “kendi yoksuluna bakmasını, yabancı olanları uzaklaştırmasını ve hasta olanlar için de kalacak yer sağlanmasını” gerekli kılmıştır. 1601 İngiliz Yoksul Yasası da yine, İngiliz pratiğinde yüzyıllardır yer alan benzer bir gerekliliği formüle etmiştir. Yoksullara yardım koşullarının, hiçbir engel olmayıp da çalışmak yerine yardım bekleyen kişilere ağır cezalar verilmesiyle bir arada yer alması dikkat çekicidir; bu şekilde bakıldığında yoksul yasaları en azından yoksullara yardım etmek kadar onları kontrol etme çabası olarak da görülebilir (Fleischacker, 2013, s. 102-103).

Görüldüğü gibi devletler de çoğalan yoksullukla mücadele için yasalar çıkarmak zorunda kalmışlardır. Tarihsel olarak her devlette aynı zamanda olmasa da yoksul insanlardaki artış, devletlerin siyasal olarak bu soruna el atmasına neden olmuştur. Örneğin Almanya İmparatorluğu, mahallî bölgelere görev vererek oradan sorumlu olmalarını istemiştir. Böylece insanlar arasında bir denetim oluşturabilmektedir. Yoksullar için yapılan bu yardımlarda göze çarpan şey, hem yardımda bulunmaları hem de yoksul insanları kontrol etmek istemeleridir. Her ne kadar yoksul olan insanlar için yöneticiler yasa çıkarmış olsa da, “hakim ve neredeyse kesin olan görüş, yoksulların yoksul kalmayı hak ettiği yönündedir” (Fleischacker, 2013, s. 108). Esasen bu görüş yoksul insanlara yardım yapılmamasını gerektiğini vurgulamaktadır. Fakat asıl önemli olan, yoksullara yardımın yapılması değil, yoksullara *insan* olarak gerekli muameleler sağlanmasıdır. Ayrıca, “Belki

insanların, geçmişte mülkiyet hakları şimdi zengin olanlarca işgal edildiğinden dolayı yoksul oldukları”(Fleischacker, 2013, s. 139) da unutulmamalıdır.

Dolayısıyla bir toplumda, insanlar arasında eşitsizlik ve adaletsizlik olmaması için, toplumda yaşayan her insanın çareler bulması gerekmektedir. Eğer “toplum kötülüğe sebep oluyorsa, bundan kurtulabilir de ...” (Fleischacker, 2013, s. 114). Bundan kurtulması için devlet içinde yaşayan her yurttaşa eşit olarak davranılması gerekmektedir. Bu eşitlik de ancak uygun yasalar yaparak ve uygulayarak sağlanabilir. Arman de la Meuse, Fransız Ulusal Kongresi konuşmasında şunları söylemektedir:

Toplumsal ve ekonomik eşitliğin olmadığı bir siyasal eşitlikten daha tehlikeli, absürd ve ahlakdışı bir karşıtlık daha ...olamaz. Yasa önünde eşit olup da yaşamda bundan mahrum kalmak tiksindirici bir adaletsizliktir ... (Akt. Fleischacker, 2013, s. 153)

Başka bir deyişle, yasaya göre eşit olup da günlük yaşamda bu eşitliğin olmadığını görmek adaletsizliktir. Yani bir ülkede bazı yurttaşlar yasalardan yararlanırken, bazı yurttaşlar yasalardan hiç yararlanmıyorsa, o ülkede sosyal adaletsizlik vardır. Sosyal adaletsizliğin olmaması için de toplumda yaşayan,

... bir kişinin yaşamının değeri onun kendi potansiyellerinin gelişmelerini gerektirebiliyorsa, toplum içinde, aksi halde onlara sahip olmayacak herkese bu potansiyelleri geliştirmeleri için maddi koşulları sağlamak bir zorunluluk olabilir (Fleischacker, 2013, s. 147).

Toplumdaki insanlar arasında maddî koşullar arasında farklılık olmasına karşın, insanlar haklar bakımından eşit olduğu için, her insan tekinin gelişimi için gerekli olan koşulların ona sağlanması gerekmektedir.

19. yüzyıla gelindiğinde ise, dünyanın birçok yerinde insanlar hala birçok şeyden yararlanamamaktadır. Çünkü bu dönemde hala ağır çalışma koşulları bulunmakta, insanlar arasındaki eşitsizlikler ise gün geçtikçe çoğalmaktadır.

W. Godwin, 19 yüzyılda insanlar arasındaki eşitsizliği şu şekilde anlatıyordu:

Bir yanda küçük bir azınlığın elinde gereksiz zenginlik ve şatafat birikirken, diğer yanda büyük çoğunluğun yaşam için gerekli olan sıradan şeylerden mahrum edilmesinden daha büyük bir aşağılanma olabilir mi? Bir hesap yapılırsa, küçük bir monarşinin kralının bile, elde ettiği şahsi gelirin elli bin adamın ücretine eşit olduğu görülecektir! Bir de bunlara danışmanların, soyluların, soyluları taklit etmeye kalkan zengin burjuvaların, çocuklarının aile çevresinin gelirini dahil etmek gerekir. Böyle bir ülkede toplumun alt sınıflarının sefalet altında ezilmesi, bitap ve harap olması bir mucize midir? (Akt. Beaud, 2003, s. 97).

Godwin'in de belirttiği gibi, az sayıdaki insan grubunun zenginliği birçok insanın toplam zenginliğinden daha fazla. Dolayısıyla bir ülkede bazı insanlar gerekli olan herşeye sahipken (beslenme, barınma gibi), bazıları sefalet içinde yaşamakta. Yani 19. yüzyılda sosyal adaletsizlik devam etmektedir. Buradaki sosyal adaletsizliği de Godwin, insanların gelirleri arasındaki farktan yola çıkarak açıklamaktadır.

İnsanlar arasında bu kadar büyük bir dengesizliğin olmasının bir sebebi, o dönemde etkili olan kapitalizm, başka bir şey de sanayi devrimiydi. Sanayi devrimi ve kapitalizmin ortak etkisini ise, Huberman İngiltere'den şu örnekten yola çıkarak veriyordu. İngiltere'deki bir fabrikada Fahrenheit "seksen, seksen dört derece" sıcaklıkta, on dört saat çalışan insanlara uygulanan cezalardan bazıları şunlardır:

Sterling

Penceresi açık bulunan işçi	1
İşbaşına kirli gelen işçi	1
Yıkanırken yakalan işçi.....	1
Gaz yakarak onarım yapan işçi.....	2
Sabah gaz lâmbasını fazla yakan işçi	1
Işık çalan işçi.....	1

(Kaynak, Huberman, 1974, s. 185)

Görüldüğü üzere İngiltere'de çalışan insanların şartları bulunmakta. Çalışma koşullarına bakıldığı zaman, bu işçilerin insanca muamele görmediklerini söyleyebiliriz. Çünkü çalıştıkları fabrikalarda, işverenler fazla kazanç sağlamak için

işçileri hem ağır koşullarda çalıştırmış hem de cezalar vererek bu cezaları verdikleri ücretlerinden kesmiştir.

1834'te on üç yaşın altındaki çocuklar İngiliz pamuklu sanayi işçilerinin %13'ünü oluşturuyordu. Bu oran 1850'lere doğru %5 düzeyine indikten sonra, krizler döneminde tekrar yükselerek 1874'te %14'e çıktı. Fabrikalarda aşırı katı kurallar hüküm sürüyordu: Ücret kesme cezası, ücret ödememe veya işten atmalar, sağlığa uygun olmayan çalışma mekânları, çalışma zorluğu, işgününün uzunluğu, hastalıklar ve kazalar (Beaud, 2013, s. 116).

Fabrikada çalışanlar sadece yetişkin insanlar değildi. Bu ağır çalışma koşullarında çocuklar da çalışmaktaydı. İnsana değer verilmediğini de ağır çalışma koşullarından görmek mümkündür. Nitekim hastalık ve iş kazası nedeniyle çok sayıda işten çıkarılmalar vardı.

Bu zorlu şartlar sadece İngiltere ile sınırlı değildi, dünyanın birçok yerinde bu zor şartlara uymak zorunda kalan milyonlarca insanlar bulunmakta. Yani insanların bu zor şartlara dayanmaktan başka çareleri de yoktu. Çünkü "Makineler para yatırımı demektir, oysa insanlar için böyle bir şey sözkonusu değildi, onun için makinelerin bakımına insanlarınkinden fazla önem veriliyordu" (Huberman, 1974, s. 185). Makinelerin bakımı önemliydi, çünkü bozulduğunda işveren yeni bir makine almak zorundaydı. Bu da işveren kişinin kazancını etkilemekteydi. Fakat çalışan insanın bakıma gerek yoktu, çünkü o dönemde "Bir milyondan fazla insan kelimenin tam anlamıyla aç ve bu rakam gittikçe" büyümekteydi (Huberman, 1974, s. 183). Bu büyüme işveren için çalışacak yeni insanların da olması anlamına gelmekteydi. Ticarete yeni bir evre başlamakta, ama sefalet içinde çalışan kişilerin durumları düzelmemekteydi. Böylece,

... bir yanda büyük halk kitleleri zorlu ve uzun bir çalışmadan sonra gece domuzun yatmayacağı pis, sağlığa aykırı inlere dönüyordu; öte yanda, elini işe sürüp kirletmeyen, ama kitleyi yöneten yasaları yapan her biri kendi sarayında krallar gibi yaşayan birkaç kişi vardı (1974, s. 183)

19. yüzyılda çalışan insanların yaşam koşulları zordu, çünkü onları koruyan bir yasa bulunmamaktaydı. Aksine işçiyi koruyan yasalar yerine, patronları koruyan yasaların çıkarıldığı görülmekteydi. Bu yasalardan birine örnek olarak Fransa'daki Le Chaplier yasası verilebilir. Bu yasaya göre,

İşçilerin patrona bağımlılığı katı kurallara bağlanmıştı: Le Chaplier yasası işçilerin grev yapmasını ve örgütlenmesini yasaklamıştı. Bu yasalar 1811 tarihli Ceza Kanunu'nda daha da ağırlaştırıldı. 1803'te işçi belgesi getirildi. İtiraz durumunda kimin haklı olduğuna Medeni Kanun önceden hükmediyordu: "Zararın tazmini ve ücretin ödenmesi konusunda mal sahibinin beyanı geçerlidir." (Beaud, 2003, s.118).

Le Chaplier yasası ile işçilerin haklarını almasının önüne geçilmiştir. Yani işçilere grev yapmak ya da örgütlenmek yasaklanmıştı. Buradan da anlaşılacağı gibi, yasa işçileri korumamakta, sadece işverenlerin çıkarınaydı.

Zenginlerin, yoksul insanlara göre daha iyi koşullarda yaşaması sadece bu çağın bir özelliği değildir. Fakat bu çağla beraber yeni üretim araçlarının kullanılmasıyla yoksul olan insanların sayısı artmıştır. Çünkü üretim araçlarına sahip olan kişiler zenginleşmeye başladıkça, bu üretim araçlarını ellerinde bulunduramayan insanların yoksullaşması devam etmiştir. Özellikle makine ile üretilen mallarla rekabet edemeyen zanaatkârlar çok zor durumda kalmışlardı. (Huberman, 1974, s. 183-184). Makinalarla rekabet edemeyen bu insanlar, ister istemez zengin insanların yanında çalışmak zorunda kalıyorlardı. Çünkü temel gereksinimlerini karşılamak için başka çareleri de bulunmamaktaydı.

Tarımdan göç, zanaatların çökmesi ve nüfus artışı bir taraftan kullanıma hazır sefil bir işgücü ortaya çıkarırken ve İngiliz işçi sınıfının oluşmasını sağlarken, diğer yandan da dış göçlere kaynaklık etti. (İngiltere'den göç 1821-1850 arasında 2,6 milyon, 1851-1880 döneminde de 4,6 milyonu.) İrlanda'da açlık müthiş bir yıkım haline gelmişti. Fourier'nin gözlemleri bu sefaletin tanığıdır: "Dublin'deki gazeteler 1826'da şöyle yazıyordu: Burada halk arasında bir salgın hastalık hüküm sürüyor. Hastaneye götürülen hastalar yiyecek verilmez iyileşiyor. O halde onların hastalığı açlıktır: Yiyecek bir şey bulur bulmaz iyileştiklerine göre, hastalığın nedenini bilmek için büyücü olmaya gerek yok" (Akt. Beaud, 2003, s. 112).

Tarımdan kendi gereksinimlerini karşılayamayan insanlar, kentlerdeki ağır koşullarda çalışmaya başlar.

Açlık, sefalet ve yoksulluk sadece İngiltere’de yoktu. Diğer devletlerde de, yeterli beslenemedikleri için insanlar hastalanmakta veya ölmekteydi.

Feodal dönemde köylüler ve kölelerin yaşadıklarını şimdi fabrikada çalışanlar yaşamaktaydı. Huberman’ın ifadesiyle:

Kölelik çağında emekçinin –yani kölenin– haksızlığa uğradığını görmek güç değildi. (...) yufka yürekliler bağırıp çağırmışlardı: Ne çirkin şey! Bir insanın başka insanın yararına çalıştırılması çok haksız! (...) kapitalist toplumda işçinin haksızlığa uğradığını görmek kolay değildi. İşçinin özgür bir kişi olduğu varsayılır (1974, s. 220-221).

Sefalet ve yoksulluk içinde yaşayan ya da başkalarının yanında zorla çalışmak zorunda kalan insanlar hep aynı şekilde muamele görmüştür. Eskiden lordlara çalışan insanlar, bu dönemde kapitalist işverenler için çalışmak zorunda kalmıştır. Tek farkla, feodal dönemdeki insanların çalışmaktan başka çareleri yoktur. Çalışmama gibi bir olanağa sahip değil. Ama 19. yüzyılda bir insan ister çalışır ister çalışmazdı; çünkü insan, “özgür” bir varlık olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar özgür bir varlık olsa da, insanın geçimini sağlaması için bir gelirin olması gerekmektedir. Eğer bir mülkü ya da geçimini sağlayacak bir geliri yoksa, bir başkasının yanında çalışmak zorunda.

Günlük ihtiyaçlarının karşılanması için çalışan insanların aldıkları ücretler ise emeklerinin karşılığı olmamaktaydı. Karl Marx, ücret ve köle ilişkisi ile ilgili olarak şunu belirtir:

Ücret sisteminin temelinde ödenmemiş emek (emeğin ödenmeyen kısmı) bile, ödenmiş emek gibi görünür. Tabii, çalışabilmesi için, kölenin yaşaması gerekir ve onun iş-gücünün bir kısmı, onun kendi geçim araçlarının değerini ödünlemeye (telâfi etmeye) gider. Fakat onunla köle sahibi arasında yapılmış bir anlaşma bulunmadığından, iki taraf arasında ne alış, ne de satış olmadığı için, kölenin bütün emeği, **köle sahibine** karşılıksız bırakılmış gibi görünür (Marx, 1965, s. 67).

Marx kölelikten bahsederken Ortaçağdaki gibi kölelikten bahsetmemektedir. Marx'a göre çalışma koşulları ve insanın sömürülmesi bir anlamda işçinin köleleştirilmesidir. Yaşamını devam ettirebilmek için kölenin/işçinin çalışması gerekmektedir. Ayrıca kölenin başka çaresi olmadığı için, emeğini satmak durumunda kalmış. Yani buradaki tek kazançlı, köle sahibidir. Eğer köle sahibi isterse, köle için gerekli olan ihtiyaçları karşılayacaktır. Nitekim aralarında bir anlaşma olmadığından ötürü, köle sahibi istediği doğrultuda hareket eder.

19. yüzyılda yoksul insanın mülkü olarak emeği görülmektedir. Adam Smith, yoksul insanın mülkiyetini şöyle anlatmaktadır:

Her insanın emeği kendi mülkiyetidir, çünkü her mülkiyetin ilk temeli budur, onun için de kutsaldır, el sürülemez. Yoksul bir insanın sermayesi ellerinin gücü ve hüneridir, bu güç ve hüneri başkalarına zarar vermediği sürece istediği gibi kullanmasını önlemek bu en kutsal mülkiyete karşı bir saldırıdır (...) çalışabilecek durumda olup olmadığı elbette iş verenlerin dirayetine bırakılabilir, çünkü onların çıkarıyla doğrudan doğruya ilgilidir (Akt. Huberman, 1974, s. 192).

Smith'in de belirttiği gibi, yoksul insanların sahip oldukları tek şey emektir. Fakat çalışmak onların sermayesi olsa da, bu gücü kullanmaları diğer insanların çıkarlarına hizmet eder.

Smith, mülk sahibi olan ve mülk sahibi olamayan insanlar arasındaki bu eşitsizliği devletten yola çıkarak şöyle açıklamıştır: “Devlet, mülkiyetin güvenliğini korumak üzere kurulduğu sürece, gerçekte zenginleri yoksullara ya da mülk sahibi olanları mülk sahibi olmayanlara karşı savunmak üzere kurulmuş demektir” (Akt. Huberman, 1974, s. 195). Başka bir deyişle devletin kuruluş amacı eğer mülkiyeti korumak ise, insanlar arasındaki eşitsizlik var olmaya devam edecektir. Bazı insanlar o ülkedeki kazançları elde edecek, diğer bazı insanlarsa temel gereksinimleri karşılamak için zor şartlarda çalışmaya devam edecektir. Nitekim 20. yüzyılda da devam eden eşitsizlik insanlar arasındaki uçurumu genişletmiştir.

3.3. Yakınçağ'da Sosyal Adaletsizlik

20. yüzyıla gelindiğinde de, gelişmiş devletlerin gelişmekte olan ya da az gelişmiş devletler üzerindeki hâkimiyetleri devam etmiştir. Bu hâkimiyetin nedeni ise, kuşkusuz gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğun artmasıdır. Yoksulluğun artmasının nedenlerine bakacak olursak, bunlar arasında nüfusun artması, üretim sürecinde maliyetlerin azaltılmasının istenmesi ve yoksul insanlar için yapılan politikaların yetersiz olması gibi nedenlerdir. Ayrıca insanların sömürülmesi devam ettiği için, insanlar yoksulluktan kurtulamamış ve kendilerini geliştirecek olan imkânlardan yararlanamamıştır. 20. yüzyılda artık sadece bir devlet içinde görülen adaletsizlik dışında, uluslararası düzeyde de adaletsizlik görülmektedir.

20. yüzyılın başlarında, “Ulusal kapitalizmler sermaye birikiminin ve genişletilmiş üretimin mantığının sürüklenmesiyle, dünyanın yeni bölgelerine doğru yayılmaya zorlandılar ve oralarda kıyasıya çatışma ve rekabete giriştiler” (Beaud, 2003, s. 189). Nüfusun hızlı şekilde artması, devletlerin sermayelerini artırmaya yönelik adımlar atmalarına sebep olmuştur. Sermayelerini artırmak için de dünyadaki devletler büyük mücadeleler vermiştir. Bunun sonucunda ise, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı olmuştur. Fakat “Dünya Savaşı hiçbir sorunu çözmediği gibi, sorunları daha da büyüttü” (Beaud, 2003, s. 189). Savaşın olmasından dolayı birçok insan hayatını kaybetmiştir. Fakat hayatlarını kaybedenlerin çoğu, çalışma zorunluluğu olan insanlardı.

1920-1930 yılları arasında olan krizlerden devletler etkilenmiştir. Bu krizler özellikle İngiltere’de etkisini gösterdiği için, İngiltere’nin dışarıdaki yatırımlarında gerileme olmuştur. Fakat Amerika Birleşik Devletleri’nde tam tersi bir gelişme olmuştur; ABD’nin dış yatırımlarında artış olmaya başlamıştır. Bunun sonucunda ise İngiltere hükümeti, iç tüketimi kısıtlama yoluna gitmiştir. İç tüketimi kısıtlamayı da ücretlere baskı yaparak oluşturmaya çalışmıştır. Ancak İngiltere hükümetinin bu tutumu ülkede büyük sosyal çatışmaların neden olmuştur (Beaud, 2003, 193-195). İngiltere’de var olan sosyal adaletsizliğin bu yıllarda daha geniş boyutlara ulaştığı söylenebilir. Çünkü işçilerin ücretlerinde azaltmaya gidildiği için, insanlar gerekli olan ihtiyaçları karşılayamaz duruma gelmiştir.

Açıkça görülüyor ki, devletlerin diğer devletlerle olan rekabetinde toplumun en alt kısmı etkilenmektedir. İngiltere’de yaşanan bu durum diğer devletler için de geçerlidir. Daha açık bir ifadeyle, dünyadaki devletler arasındaki rekabette ve savaşlarda hep toplumun yoksul kesimi etkilenmektedir. Dolayısıyla savaşların sonucunda ortaya çıkan ekonomik krizler, toplumsal bütünlüğü bozmaktadır. Fakat ekonomik krizlerden etkilenenler genellikle yoksul insanlardır. Devletin içinde yaşayan zengin insanlar bu krizlerden, yoksul insanlar kadar zarar görmemektedir.

1945’teki İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra insanlar arasındaki eşitsizlik ve adaletsiz düzen devam etmiştir. Bunun için de BM kurulur kurulmaz, 1948’de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde insanların hak ve onur eşitliği vurgulanmıştır ve her insanın kendini geliştirmesini engellemeyecek muamele görmesi gerektiği belirtilmiştir.

Sosyal adaletsizlik durumunun etkilerinin devletlerde azalması için bazı devletler refah devleti anlayışını benimsemiştir. Böylelikle devletin içinde yaşayan yurttaşlar arasında eşitsizlik ve adaletsizlik azalması amaçlanmıştır. Faik Çelik’e göre, “Refah devleti anlayışı, toplumu oluşturan bireylerin satın alma gücünün artması, gelir dağılımında adaletin sağlanması anlamına gelir” (2007, s. 1).

Refah devleti anlayışının yaygın olarak kabul gördüğü dönem, 1945’ten 1980’e kadar olan dönemdir. Refah devleti anlayışına olumlu ve olumsuz eleştiriler yapılmıştır. Devletlerin yoksullukla savaşmak ve refah düzeyini arttırmak için attığı adımlar olumlu olarak görünse de, bu adımların insanları tembelleğe yönlendirecek olmasından dolayı olumsuz yönde eleştirilmiştir. Örneğin, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik yapılan sosyal güvenlik harcamaları belli bir süre için iyi olsa da ve gelişmiş ülkelerde devamlılığını sürdürse de, gelişmekte olan ülkeler için bir kurtarıcılığı yoktur. Bu anlayış devam ettiği takdirde sosyal güvenlik harcamaları devletin kaynaklarını tüketecek. Hüseyin Özel bu konuda “... bir yandan birikimi sağlamak için, öte yandan da yoksulluğu azaltmak için uğraşan devlet, sonunda kendi kaynaklarını tüketecektir” (Özel, 2011, s. 36) demektedir. Özel’in de belirttiği gibi, devletlerin yoksulluğu azaltmak için attığı sosyal güvenlilikle ilgili adımlar, bağımlılık oluşturacak ve buna alışan bağımlı kesim her şeyi devletten bekleyecektir.

Yardım taleplerini karşılayamayan devletler, başka devletlerden maddi yardım talebinde bulunmak zorunda kalmışlardır. Kuçuradi bu konu hakkında şunları dile getirmektedir:

Dünyamızı yoksulluktan kurtarabileceği beklenecek izlenen bir yol olarak “gelişme” başka bir deyişle “dış yardım” a ya da zengin ülkelerin yoksul ülkelere yaptığı “kalkınma yardımı”na dayanan ulusal politikaların ana amacı olarak gelişme, onu getirenlerin beklentilerine ters düşen sonuçlara yol açmıştır (Kuçuradi, 2011, s. 14).

Alınan yardımlar yoksulluğu azaltmadığı gibi, ekonomik krizler de artmıştır. Yoksullara sağlanan yardımlar daha çok bağımlılık etkisi yarattığı krizlere yol açtığı için refah devleti anlayışı beklenen etkiyi gösterememiştir.

Yoksulluğun çoğalmasında etkili olan diğer bir şey de, küreselleşme ve onunla birlikte gelen serbest rekabettir. Yoksulluk küreselleşmeyle başlamamıştır, ama küreselleşme, yoksul olanın daha da yoksul olmasının nedenlerinden biri olmuştur. Pogge’ nin belirlemesine göre,

Yeni küresel düzenimiz küresel yoksullara karşı çok merhametsizdir, çünkü bu düzen, bizim en yüksek faydayı elde etmemizi sağlamak için temsilcilerimizin karşı tarafın müzakerecilerinin herhangi bir zayıflıkları, bilgisizlikleri ya da yozlaşmaya müsaitliklerinden yararlanmaya her an hazır bir şekilde zalimce kendi üstün pazarlık güçlerini ve uzmanlıklarını konuşturdukları görüşmelerde şekillenmektedir (Pogge, 2006, s. 33).

Başka bir deyişle, gelişmiş ülkelerdeki müzakereciler gelişmemiş ülkelerdeki bilgisizlikten faydalanarak, onlardan yarar sağlamaya çalışmışlardır. Uruguay Görüşmeleri³ buna bir örnek olarak gösterilebilir. Yoksulluktan kurtulmak için yapılması gereken bir adım olarak görülse de, yapılan anlaşmanın içeriğinin anlaşılmasında, gelişmekte olan devletlerin daha da yoksullaşmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca bu görüşmede, zengin olan devletler gümrük vergilerinden daha fazla yararlanırken, yoksul olan devletler bu vergilerin ağır yükümlülükleri içerisine girmiştir.

³ <https://asbava.blogspot.com.tr/2011/01/uruguay-gorusmeleri-uruguay-round.html>

Küreselleşme ve serbest piyasa ekonomisi bir araya geldiği zaman, gelişmekte olan ülkeler ekonomilerine yeni bir yön verme ihtiyacını duymuştur. Böylece küreselleşme ve serbest piyasa ekonomisi, bu ülkeler için daha yüksek bir refah düzeyine ulaşmak amaç olmuştur. 1980’li ve 1990’lı yıllarda uygulanan bu politikalarda eksiklikler bulunmaktadır. İzlenen politikalar, herkes için etkili olmamıştır. Çünkü küreselleşme ve serbest piyasa bazı ülkelerin çıkarını korurken, bazı ülkelerin zarar görmesine neden olmuştur.

Her ne kadar dünya devletleri yoksulluğun azalmasını isteseler de, çıkarlarına uymadığı için yoksulluk azalmamaktadır.

Kasım 1996’da BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından Roma’da düzenlenen son Dünya Gıda Zirvesi’nde 186 katılımcı ülke, ‘herkese gıda güvenliği sağlamak ve tüm ülkedeki açlığı ortadan kaldırmaya yönelik çabayı devam ettirmek için duyduğumuz siyasi istek ve ortak ulusal yükümlülük ışığında iyi beslenemeyen insanların sayısını 2015’ten önce şimdiki sayının yarısına indirgemeyi vaat ediyoruz’ (Pogge, 2006. s.16).

Roma’da toplanan 186 ülkenin gelecekle ilgili umudu olduğu görülmektedir. 19 yıl sonra yoksulluktan dolayı beslenme imkânı bulmayan ya da yeterince iyi beslenmediği için ölenlerin sayısını yarıya indirmek anlamlıdır. Fakat bunun gerçekleşmesi için atılacak adımları dikkatle saptamak gerekir.

Yayınlanan raporlarda, yazılan makalelerde yoksulluk ile ilgili adımların atıldığı, fakat atılan adımların geçici ve sınırlı olduğu görülmektedir. Geçici ve sınırlı adımlar atıldığı için de yoksulluk azalmamaktadır. Sosyal adaletsizlik durumun ortaya çıkmaması için kökten bir değişiklik olması gerekmektedir.

Bu kökten değişiklik de, 1980’lerin sonlarından beri tekrar tekrar dile getirdiğim gibi, bu politikaların ana amacı olan ve sıfatları ne olursa olsun gelişmenin/kalkınmanın yerine, açıklıkla kavranmış ve dikkatle kavramlaştırılmış insan haklarını korumayı koymak; ve ülkelerin postmodernist bir anlayışla yeni, teknolojik dolanımlı bir Ortaçağa itilmekte olan dünyamızın bugünkü koşullarında insan haklarının gerektirdiklerini bulup adım adım -kısa, orta ve uzun vadede- gerçekleştirmek için elimizden geleni içtenlikle ve cesaretle yapmak olur (Kuçuradi, 2011. s. 26).

Kuçuradi'nin de belirttiği gibi, yapılacak yardımlar bazı kişilerin çıkarlarına olmamalıdır, aksine bu yardımlar o ülkenin bütün yurttaşlarına eşit olarak verilmelidir.

21. yüzyılın başında gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanların çoğu, insanca muamele görmemektedir. Kuçuradi, bu konuyla ilgili olarak şu ifade de bulunmaktadır, “Avrupa’da bir ineğe verilen yıllık sübvansiyon 800 Euro’dur. Afrikalı bir çocuk için yapılan yardım ise yıllık 20 Euro’dur. Bu bilgi, dünyamızdaki yoksullukla ilgili sorunu, sanırım, yeterince açık gösteriyor” (Kuçuradi, 2011b, s. 10). Zengin devletler, yoksul devletlere karşı yardım yapmaktadır. Fakat bu yardımlar yoksul olan devletlerdeki insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesini sağlayamamıştır. Avrupa’da bir inek için harcanan para Afrika’da yaşayan bir insan için harcanan paradan 40 kat fazladır. Yani yoksul devlette yaşayan bir insana yapılan yardım, Avrupa devletleri insana bakışın açık bir göstergesidir.

Gelişmiş devletlerde de eşitsizliklerden dolayı birçok problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu devletler gelişmelerini sürdürebilmek için diğer devletlerle yarış içerisinde olduklarından dolayı, doğal kaynakları denetimsiz olarak kullanmışlar, dolayısıyla da havanın ve suların kirlenmesine neden olmuşlardır (Kuçuradi, 2011b, s. 12). Gelişmiş ülkelerde de sosyal eşitsizliği görmek mümkündür. Gelişmiş denilen ülkelerde bütün yurttaşlar aynı olanaklardan yararlanamamaktadır. Beşeri Coğrafya Profesörü Daniel Dorling’in belirlemesine göre,

Zengin ülkelerdeki sosyal eşitsizlik, eşitsizlik doktrinlerine inancın sürmesi sayesinde hayatta kalabiliyor ve yaşadığımız toplumun ideolojisinin büyük bölümünde yanlışlıklar olabileceğini fark etmek insanları hayrete düşürebiliyor. Tıpkı kölelik zamanında çiftlik sahibi ailelerin kölelere sahip olmayı doğal gördüğü gibi (...) “doğanın bir kanunu” olarak görüldüğü gibi, günümüzdeki çok büyük eşitsizliklerin çoğu da normalliğin fotoğrafı içinde kendine yer buluyor (Akt. Bauman, 2015, s. 58).

İnsana yakışır bir şekilde yaşamı sürdürmek giderek zorlaşıyor. İnsanların gelişmelerini sağlayacak olan olanaklardan yararlanamamaktadır. Ayrıca yoksul

insanlar arasında çatışmalar başlamıştır. Çünkü ellerinde bir şey olmayan insanlar, yaşamlarını sürdürmek için başkalarında olan şeyleri elde etmek isteyecektir.

Dünyanın farklı yerlerinde yayınlanan raporlarda görülüyor ki zenginlik çok az insanın elindedir, yoksul insanların sayısı ise giderek artmaktadır. Bauman, Daniel Dorling'ten şöyle aktarmaktadır:

Dünya nüfusunun en fakir yüzde 10'u sık sık aç kalıyor. En zengin yüzde 10'u ise ailelerin geçmişinde herhangi bir açlık anı hatırlamıyor. En fakir yüzde 10, çocukları için temel eğitimi bile zar zor sağlarken, en zengin yüzde 10, çocuklarını sadece "kendi düzeyindekilerle" ve hatta "daha üsttekilerle" kaynaşabilmesi için gerekli okul ücretlerini ödemeye hazır; çünkü çocuklarının diğer çocuklarla kaynaşmasından korkar hale geldiler. En fakir yüzde 10 neredeyse sürekli, hiçbir sosyal güvenliğin ve işsizlik gelirinin olmadığı yerlerde yaşıyor. En zengin yüzde 10 ise işsizlik geliriyle yaşamaya çalıştıklarını hayal bile edemiyor (Akt. Bauman, 2015, s. 19).

Dünya genelinde hiçbir geliri olmayan insanlar sağlık, eğitim, barınma ve çalışma gibi haklardan gerektiği gibi yararlanamazken, geliri iyi olan bir azınlık lüks içinde yaşamaktadır. Lüks içindekilerin korkusu ise, sefalet içinde yaşayan insanlar gibi hayatlarını sürdürmek zorunda kalma olasılığıdır.

Aynı zamanda BM'nin 1990 yılında yayınladığı Birleşmiş Milletler Kalkınma Programında (UNDP) da insanlar arasındaki farkların belirgin bir şekilde artış gösterdiği ortaya çıkmaktadır, "Örneğin 1980'de Alt Sahra Afrika'sında çocuk ölümleri zengin ülkelere göre 13 kat fazla olurken, 2000'lerde bu farkın 29 kata çıktığı belirtilmektedir" (Akt. Koray, 2011, s.54).

Birleşmiş Milletler 2000 yılında "2015 için yoksulluğun ve yoksunluğun azaltılması açısından bazı somut hedefler içeren Milenyum Bildirgesini kabul etti" (Koray, 2011, s. 62). 15 yıl sonrası için hedeflenmiş plan olumlu bir gelişmedir. Fakat 2015 yılında yayınlanan raporlara bakıldığı zaman, bu hedefe ulaşılmadığı görülmektedir. Nitekim yoksulluk ve yoksunluğa bağlı sebeplerden dolayı, insanlar beslenme, eğitim ve barınma haklarından yararlanamamaktadır.

2.2 milyar insan çok boyutlu yoksulluğa düşmüş durumda. Dünya yoksullarının dörtte üçü kırsal bölgelerde yaşıyor. Bu bölgelerde ziraat işçileri en yoksul olanlardır; düşük üretim, mevsimlik işsizlik ve düşük ücret kıskancına yakalanmış. Global olarak 1.2 milyar insan (% 22) günde 1.25 dolardan az gelire yaşıyor. Yoksulluk sınırı 2.50 dolar gelire yükseltildiğinde, yoksulluk oranı % 50'ye, ya da 2.7 milyar insana çıkıyor (Akt. Kuçuradi, 2015, s. 72).

Raporda açıkça görülüyor ki dünyadaki yoksulların sayısı gittikçe artmaktadır. Dünyada 2.2 milyar insan açlıkla savaşıırken, gene 2014te yayınlanan İngiliz Yardım Kuruluşu Oxfam'ın raporuna göre 80 kişinin zenginliği dünyadaki diğer kişilerin zenginliklerinin toplamına eşittir. 2015 yılında gene Oxfam'ın raporuna göre dünyadaki en zenginlerin sayısı 80'den, 62'ye düşmüştür. Fakat bu düşüş yoksul olan insanların zenginleşmesine olanak sağlamamıştır. Tam tersine 62 kişinin serveti daha da artmış ve yoksul insanlar sefalet içinde yaşamaya devam etmiştir.

Raporlardan ortaya çıkan en önemli sonuç, dünyadaki milyarlarca insanın gerekli olan koşullara sahip olmadığıdır. Yoksullar ile zenginler arasındaki uçurum gittikçe genişlemektedir. Ayrıca dünya düzeyinde yoksulluğun kaldırılmasına yönelik olarak her ne kadar çalışmalar ve plânlamalar yapılmışsa da, raporlarda bu çalışmaların yetersizliği görülmektedir.

SONUÇ

İnsan haklarının giderek önem kazandığı günümüzün en önemli problemlerinden biri, şüphesiz sosyal adaletsizliktir. Kuçuradi'nin bu konuda “Eğer bir ülkede yurttaşların bir kısmı klimalı villalarda veya katlarda oturuyorsa, başka bir kısmı da mağaralarda veya kerpiç evlerde yaşıyorsa, orada sosyal adaletsizlik vardır” belirlemesi sosyal adaletsizlik problemini açıkça göstermektedir (2011, s. 11). Bu bağlamda, sosyal adaletsizliğin ne olduğunu belirlemek, insan haklarının korunabilmesi için önemlidir. Çünkü sosyal adaletsizliğin olduğu yerde, insan haklarının tam olarak korunduğundan bahsedilemez.

Sosyal adaletsizlik, adaletsizliğin görünümlerinden biridir. Ancak, Kuçuradi'nin de belirttiği gibi adaletin ne olduğunu anlayabilmek için, adaletsizliğin ne olduğunu anlamak gerekmektedir. Bu bağlamda, ikinci bölümde de belirtildiği üzere, adalet, bir talebi dile getirmektedir. Başka bir deyişle, adaletsizlik bir “şey” in eksikliğini dile getirmektedir. Sosyal adaletsizlik ise bir devlette bir kısım insanların, insan haklarının korunmadığı durum olarak ortaya çıkıyor.

İnsan haklarına koruma yolları bakımından bakıldığında, bu haklar doğrudan korunan ve dolaylı korunan haklar olarak ikiye ayrılabilir (Kuçuradi, 2011, s. 4). Sosyal adaletsizlik, dolaylı korunan hakların bir devlette bütün yurttaşlar için korunamaması sonucu ortaya çıkan bir durumdur (Kuçuradi, 2011, s. 12). Dolaylı korunan hakların, bir ülkede korunabilmesi için bazı yasal düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Yani dolaylı korunan hakların korunabilmesi için devlet tarafından tanınan bazı hakların bulunması gerekir (Kuçuradi, 2011, s. 13). Sosyal adaletsizlik de bir kısım yurttaşların bu tanınan haklardan yararlanmaması durumunu dile getirir.

Sosyal adaletsizlik sadece ulusal bir problem olarak değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde de çözülmesi gereken bir problem olarak ele almak gerekmektedir. Örneğin bazı ülkelerde çocukların hangi ‘özel’ okula gidileceği için tercihte zorlanılırken, bazı ülkelerde de çocuklar çalıştırılarak eğitim alması engellenmektedir.

Devletler, kendi ülke sınırları içindeki sosyal adaletsizliğe çözüm bulabilmek için yasalar oluşturmakta ve bazı kurumlar kurmaktadır. Bir devlet, yoksulluğu

azaltma yönünde bir politika oluşturacaksa, sadece ekonomi üzerinde durmamalı, ülkede yaşayan her insanın gelişmesine imkan sağlayacak politikalar oluşturmalıdır. Ekonomiye yönelik politikaların oluşturulması gereklidir, fakat yalnızca ekonomi düşünülerek oluşturulan politikalar krizlere neden olacak ve insanlar arasındaki eşitsizliği de artıracaktır. Devlet, insanlar arasındaki bu eşitsizliği her yönüyle düşünmelidir. Devletlerin, ülkedeki yaşam koşullarını, nüfusu, eğitimi, içme sularını, barınma yerlerini de göz önünde bulundurarak bir politika oluşturması uygun olur. Bunları göz önünde bulundurarak atılacak her adım daha anlamlı ve yoksulluğun azalması açısından daha etkili olacaktır. Özellikle çocukların geleceğine yönelik politikalarla ilgili olarak Thomas Pogge şöyle demektedir:

Yoksul hanelere doğrudan yardım bir bağımlılık ilişkisi yarattığı yerlerdeyse, özellikle çocukları hedef alarak aşılama programlarına, temel eğitim-öğretime, okul beslenme saatlerine, güvenli su ve kanalizasyon sistemlerine, konutlara, enerji santralleri ve şebekelerine, bankalara ve diğer finansal kurumlara ve karayolu, demiryolu ve iletişim ağlarına maddi kaynaklar aktarabiliriz (Pogge, 2006, s. 15).

Böylece ilk adım atılmış olur. Çocuklar için atılan her adım gelecek için de atılmış olup, çocukların daha iyi koşullarda yetişmesine olanak sağlayabilir. Devletlerin çocuklara yönelik yapacağı her politika önemlidir, fakat sadece çocuklara değil, her insana gerekli koşulları sağlaması, yani o ülkedeki her insanın insanca bir hayat sürdürebilmesi için gerekli olan koşulları sağlaması gerekir.

Akıllara şu soru gelmektedir: bir insanın insanca yaşaması için gerekli olan koşullar nelerdir? Bu sorunun cevabını bulmak için, insan haklarının göz önüne alınması gerekmektedir. İnsan hakları bütün insanların insanca yaşayabilmesi için gerekli olan talepleri dile getirir. Yani devlet, ülkesindeki insanların sadece can ve mal güvenliğini korumak için yoktur; bunların yanında, beslenme, sağlık hizmetlerinden yararlanma, eğitim, barınma hakları da göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bu haklar her insan içindir ve burada ayırım yoktur. Tersinden bakıldığı zaman, yani insan haklarının yok sayıldığı bir devlette yoksulluk, adaletsizlik, eşitsizlik var olamaya devam edecektir. Bu da şu anlama gelmektedir: bazı insanlar refah içinde yaşarken, bazıları da sefalet içinde yaşayacaktır.

Devlet, yoksullukla mücadele etmelidir, ama bunu kamusal geliri yurttaşlara doğrudan para olarak dağıtarak yapmamalıdır; devletin yapması gereken şey yurttaşları meslek, iş güç sahibi yapmak ve bunun için gerekli desteği vermektir. Devlet, insanlar arasında olan bu eşitsizliği her yönüyle düşünmelidir. Bunları göz önünde bulundurarak atılacak her adım daha anlamlı ve yoksulluğun azalması açısından daha etkili olur. Bu açıdan insan haklarını korumak insanların en temel görevi olarak görünmektedir.

Nitekim *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı*'nın ve *Oxfam*'in⁴ yayınladığı raporlarda da insanlar arasındaki eşitsizlik açık olarak gözlenmektedir. Her yıl hazırlanan raporların sonuçları gösteriyor ki, dünyadaki zenginlerin sayısında azalma görülse de, o kişilerin zenginliği dünyadaki diğer insanların toplamının zenginliklerinden daha fazladır. Bunun sonucunda bir grup insan zenginlik içerisinde yaşarken, birçok insan sefalet içinde ayakta kalmaya çalışmaktadır. Sefalet içinde yaşayan insanların birçoğu da kendi insan olanaklarını gerçekleştirmek için gerekli koşulları bulamamaktadır.

Sosyal adaletsizliğin olduğu yerlerde insan haklarının korunmadığı ve ihlal edildiği öne sürülebilir. Çünkü sosyal adaletsizlik, dolaylı korunan hakların korunabilmesi için gereken haklardan herkesin yararlanmadığı anlamına gelir. Oysa devletlerin en temel görevi insan haklarını korumaktır. Bu nedenle, dolaylı korunan haklarla ilgili yapılması gereken herşeyi, devletler yurttaşlarına eşit olarak sağlamalıdır. Aksi takdirde, yani insan haklarının yok sayıldığı ya da bir ülkede yaşayan insanların yalnızca bir kısmının insan haklarının korunduğu bir devlette yoksulluk, adaletsizlik, eşitsizlik var olmaya devam edecektir.

⁴ <https://www.oxfam.org/>

KAYNAKÇA

Adaçay, Funda Rana (2008). *Ekonomik Kalkınmada Yoksulluk*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.

Aristoteles (2014). *Nikomakhos'a Etik*. Çev. Saffet Babür. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Aristoteles (2014). *Politika*. Çev. Mete Tuncay. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aybay, Rona (2010). *İnsan Hakları Seçilmiş Makaleler*. İstanbul: Pencere Yayınları.

Bauman, Zygmunt (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Bauman, Zygmunt (2010). *Küreselleşme*. Çev. Abdullah Yılmaz İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2015). *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*. Çev. Hakan Keser. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Beaud, Michel (2003). *Kapitalizm Tarihi*. Çev. Fikret Başkaya. Ankara: Dost Yayınları.

Bloch, Marc (2015). *Feodal Toplum*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: DoğuBatı Yayınları.

Boorstin, Daniel J. (1994). *Keşifler ve Buluşlar*. Çev. Fatoş Dilber, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Buğra, Ayşe (2004). "Küreselleşme, Ekonomik Yaşam ve İnsan Hakları". *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

De las Casas, Bartolomé (2014). *Yerlilerin Gözaşları*. Çev. Oktay Etiman. Ankara: İmge Kitabevi.

Dobb, Maurice ve Arkadaşları (2000). *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*. Çev. Çetin Yetkin. İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Dobb, Maurice (1965). *Kapitalizm dn bugün*. ev. Mehmet Selik. Ankara: Sosyal Adalet Yayınları.
- Douzinas, Costas (2016). *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları*. Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Eğilmez, Mahfi (2014). *Makro Ekonomi Türkiye'den Örneklerler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Exupéry, Antoine de Saint (2016). *Kk Prens*. ev. Sumru Ağırryen. İstanbul: Mavi Bulut Yayıncılık.
- Fleischacker, Samuel (2013). *Dağıtıcı Adaletin Kısa Tarihi*. ev. Gökhan Murteza, Eylem Yolsal Murteza. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Galtung, Johan (2013). *İnsan Hakları Başka Bir Açıdan*. ev. Müge Szen İstanbul: Metis Yayınları.
- Gökberk, Macit (2008). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güriz, Adnan (2013). *Adalet Kavramı*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Hazar, Numan (2011). "İnsan Haklarına Dayalı Ulusal ve Uluslararası Siyaset Yapma Olanakları". *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 60. Yılında İnsan Hakları*. İstanbul: T.C Maltepe Üniversitesi Yayınları.
- Huberman, Leo (1974). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. ev. Murat Belge. İstanbul: Bilim Yayınları.
- Kant, Immanuel (2013). "Aydınlanma Nedir?" *Sorusuna Bir Yanıt*. ev. Muttalip zcan. İstanbul.
- Kant, Immanuel (2015). *Ahlk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, Immanuel (2016). *Pratik Aklın Eleştirisi*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Karl Marx (1965). *cret, Fiyat, Kar*. Ankara: Sol Yayınları.

Koray, Meryem (2011). “Büyüyen Yoksulluk ve Yoksunluk Sorunu Karşısında İnsan Hakları Tartışmaları”. *21.Yüzyılın Başında İnsan Haklarını Korumada Karşılaşılan Sorunlar*. İstanbul: T.C. Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Kuçuradi, İoanna (1997). 20. Yüzyıl Felsefi Antropolojisinde Takiyettin Mengüşoğlu'nun Yeri. *Yüzyulumızda İnsan Felsefesi Takiyettin Mengüşoğlu'nun Anısına*. Hazırlayan: İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İoanna (2009). *Uludağ Konuşmaları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İoanna (2011). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İoanna (2011a). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İoanna (2011b). “Yoksulluk, Serbest Pazar ve Globalizasyon”. *21.Yüzyılın Başında İnsan Haklarını Korumada Karşılaşılan Sorunlar*. İstanbul: T.C. Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Kuçuradi, İoanna (2013). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İoanna (2014). “İnsan Hakları Işığında Tüketim Toplumu”. *Sadece: Tüketim Olgusu Üzerine Denemeler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kurt, Senem (2006). “Hayek’in Özgürlük ve Adalet Teorisi”. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, (199-213).

Luraghi, Raimondo (2016). *Sömürgecilik Tarihi*. Çev. Aydın Emeç. İstanbul: E Yayınları.

Matthews, Rupert (2001). *Keşifler*. Çev. Ülker İnce, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 143. Başvuru Kitaplığı 10. Ankara: TÜBİTAK.

Michael, J. Sandel (2015). *Adalet, Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?*. Çev. Mehmet Kocaoğlu. Ankara: BigBang Yayınları.

Nevins Allan- Commager Henry Steele (2014). *ABD Tarihi*. Halil İnancık. Ankara: DoğuBatı Yayınları.

Özcan, Muttalip (2006). *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Özcan, Muttalip (2011). *Aristoteles Felsefesi: Temel Kavramlar ve Görüşler*. Ankara: BilgeSu Yayınları.

Özcan, Muttalip (2014). “Yeni Bir Aydınlanma Fikri”. Felsefe Söyleşileri 14: *Aydınlanma ve Akıl*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.

Özel, Hüseyin (2004). “Globalleşme Çağında “İnsan” Hakları”. *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Özel, Hüseyin (2011). “İnsan Haklarına Yönelik Bir Tehdit Olarak Yoksulluk”. *21.Yüzyılın Başında İnsan Haklarını Korumada Karşılaşılan Sorunlar*. İstanbul: T.C. Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Platon, (2005). *Devlet*. Çev. Cenk Saraçoğlu ve Veysel Atayman. İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.

Platon (2011). *Diyaloglar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Platon (2015). *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Pogge, Thomas (2006). *Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları*. Çev. Güneş Kömürcüler. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Rawls, John (2015). *Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Rıfkın, Jeremy (2010). *Avrupa Rüyası, Amerikan Rüyasından Avrupa Rüyasına*. Çev. Buket Okucu Özbay. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ross, David (2014). *Aristoteles*. Çev. Ahmet Aslan. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Rousseau, J. Jean (2004). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. Çev. R. Nuri İleri. İstanbul: Say Yayınları.

Rousseau, Pierre (1972). *Keşifler ve İcatlar Tarihi*. Çev. Ayda Düz. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Ruhi, M. E. (2003). *1982 Anayasası Çerçevesinde Sosyal Devlet ve Özelleştirme*. İstanbul: Atlas Yayıncılık.

Savaş, Vural Fuat (2004). “Globalleşme ve İnsan Hakları”. *Elli Yıllık Deneyimler Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları*. Hazırlayanlar: İoanna Kuçuradi ve Bülent Peker. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Scheler, Max (2015). *İnsanın Kozmostaki Yeri*. Çev. Harun Tepe. Ankara: BilgeSu Yayınları.

Smith, Adam (2014). *Milletlerin Zenginliği*. Çev. Haldun Derin ve Gülten Kazgan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sunal, Onur (2011). “Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi SBT Dergisi*. Cilt 66, No.3 (283-305).

Şenel, Alâeddin (2014). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Tireli, Münir (2010). *Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz*. Ankara: SYDGM Yayınları.

Uygur, Gülriz (2013). *Hukukta Adaletsizliği Görmek*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Uzun, Ayşe Meral (2003). “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 4,sayı 2.

Uzunhasanoğlu, Z. Defne (2007). *Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005*. Ankara: Oluş Yayıncılık.

Wallerstein, Immanuel (2006). *Tarihsel Kapitalizm*, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Metis Yayınları.

Yayla, Atilla (2014). *Liberal Bakışlar*, İstanbul: Profil Yayıncılık.

Yıldırım, Filiz (2012). “Gençlerin Yaşamında Bir Sosyal Savunmasızlık Olarak “Sosyal Adaletsizlik”: Yaşam Dönemi Yaklaşımı”. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21-34.

ÖZGEÇMİŞ

1985 yılında Van'da doğmuştur. 2008-2013 yılında Maltepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde lisans eğitimi almıştır. 2012-2014 yılında, Maltepe Üniversitesinde Felsefe Bölümü'nden yan-dal eğitimi almıştır. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalında tezli yüksek lisans yapmaktadır.

